

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

DÜNYA ÜLKELERİNDE MUTLULUK EŞİTSİZLİĞİ- MUTLULUĞU BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Olca SERVET

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ

GAZİANTEP
TEMMUZ 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**DÜNYA ÜLKELERİNDE MUTLULUK EŞİTSİZLİĞİ-MUTLULUĞU
BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**

Olca SERVET

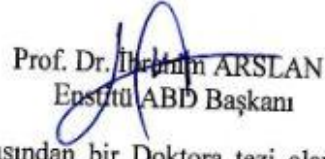
Tez Savunma Tarihi: 27.07.2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Tuba DİREKÇİ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ

Prof. Dr. Ömer ÖZÇİÇEK

Doç. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ

Doç. Dr. Rüstem YANAR

Dr. Öğr. Üyesi Nazan ŞAK

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Olcay SERVET

27.07.2018

ÖZET

DÜNYA ÜLKELERİNDE MUTLULUK EŞİTSİZİĞİ-MUTLULUĞU BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

SERVET, Olcay

Doktora Tezi, İktisat ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ

Temmuz 2018, 164 sayfa

Mutluluk insanoğlunun hayatı boyunca ulaşmayı istediği en yüksek amaç olduğundan mutluluğun ne olduğu, gerçekte var olup olmadığı, insan davranışları üzerinde belirleyici olup olmadığı, nasıl elde edilebileceği, insanların niçin mutlu olmak istedikleri, mutluluğu belirleyen faktörlerin neler olduğu gibi konular sürekli olarak tartışılmıştır. Mutluluk genetik faktörlerin yanı sıra yaşam şartları ekonomik, sosyo-demografik ve kurumsal faktörler gibi bireysel iyi oluşa ilişkin geniş araştırma alanının bir parçasıdır.

Bu doğrultuda çalışmada ekonomik ve sosyo-demografik faktörlerin bildirilen mutluluk düzeyi üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Ağı tarafından hazırlanan “World Happiness Report” 2016 ve 2010 yılı anket verilerinin kullanıldığı çalışmada bağımlı değişken olarak bildirilen mutluluk düzeyi verisi, açıklayıcı değişken olarak ise log kişi başına GSYİH, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, ulusal hükümete güven, işsizlik oranı ve enflasyon oranı kullanılmıştır. Tüm dünya ülkelerini kapsayan iki ayrı örnekleme 2010 ve 2016 yılları için üç ayrı model belirlenmiştir. Analiz yöntemi olarak bağımlı değişkenin nitel ve sıralı ölçekte olduğu durumlarda son dönemlerde sıklıkla kullanılan Sıralı Logistik Regresyon analizi tercih edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; yüksek gelirin tek başına insanları mutlu etmeye yetmediği, gelirin yanında diğer sosyo-demografik ve kurumsal değişkenlerin de analiz edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Yaşam memnuniyeti, Sıralı logit model

ABSTRACT

INEQUALITY OF HAPPINESS IN COUNTRIES OF THE WORLD- ANALYSIS OF FACTORS THAT DETERMINE HAPPINESS

SERVET, Olcay

PhD. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assist. Prof. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ

July 2018, 164 pages

Happiness has been constantly discussed because it is the highest goal that human beings want to reach throughout life, subjects such as what happiness is, whether it actually exists, whether it is determinative of human behaviors, how it can be obtained, why people want to be happy and what factors determine happiness. Happiness is part of a wide range of research on individual well-being, such as life conditions, economic, socio-demographic and institutional factors as well as genetic factors.

In this direction, it was aimed to determine the effect of economic and socio-demographic factors on reported happiness level. World Happiness Report survey data of the years 2016 and 2010 conducted by the United Nations Sustainable Development Network was used in the study, the level of happiness reported as a dependent variable and logarithm of GDP per capita, healthy life expectancy at birth, social support, freedom to make life choices, generosity, perceptions of corruption, positive affect, negative affect, confidence in national government, unemployment rate and inflation rate were used as explanatory variables. Three separate models for the years 2010 and 2016 were determined in two separate samples covering all the countries of the world. As a method of analysis, it was preferred Ordered Logistic Regression analysis which was frequently used in the recent periods when the dependent variable was in qualitative and sequential scale. According to the findings, high income alone was not enough to make people happy, it was necessary to analyze other socio-demographic and institutional variables as well as income.

Keywords: Happiness, Life satisfaction, Ordered logit model

ÖNSÖZ (İsteğe Bağlı)

TEŞEKKÜR (İsteğe Bağlı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. MUTLULUK KAVRAMI.....	5
1.1.1. Mutluluğun Kaynakları.....	10
1.1.1.1. Ereksel kuramlar.....	11
1.1.1.2. Etkinlik kuramı.....	11
1.1.1.3. Akış kuramı.....	12
1.1.1.4. Bağ kuramı.....	12
1.1.1.5. Tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramı.....	12
1.1.1.6. Uyum kuramı.....	13
1.1.2. Mutluluğun Temel Belirleyenleri.....	14
1.1.3. Mutluluk Nasıl Ölçülür?.....	20
1.1.4. Sürdürülebilir Mutluluk Kavramı.....	22
1.1.5. Bilim Dallarında Mutluluk.....	24
1.1.5.1. Psikolojide mutluluk.....	24
1.1.5.2. Felsefede mutluluk.....	27
1.1.5.3. Dinlerde mutluluk.....	29
1.2. EASTERLİN PARADOKSUNU AÇIKLAYAN TEORİLER.....	32
1.2.1. Aspirasyon Seviyesi Teorisi.....	40
1.2.2. Sosyal Karşılaştırma ve Görelî Gelir Etkisi.....	42
1.2.3. Adaptasyon Teorisi.....	43
1.3. GELİRİN YENİDEN DAĞITIMI VE MUTLULUK.....	44
1.4. EKONOMİK KALKINMA VE MUTLULUK.....	47
1.4.1. Ekonomik Kalkınmanın İnsani Göstergeleri.....	50
1.4.2. Kalkınmanın Yetersiz Göstergesi -GSYİH-.....	56

1.4.2.1. GSYİH iyileştirme ölçüleri.....	60
1.4.2.1.1. Ekonomik refah ölçümü.....	60
1.4.2.1.2. Gerçek İlerleme Göstergesi.....	60
1.4.2.1.3. Ekonomik iyi oluş endeksi.....	61
1.4.2.2. GSYİH tamamlama ölçüleri.....	61
1.4.2.2.1. Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi.....	62
1.4.2.2.2. Sosyal İlerleme Endeksi.....	62
1.4.2.3. GSYİH ikame ölçüleri.....	62
1.4.2.3.1. İyi oluş endeksi.....	63
1.4.2.3.2. Sosyal kalkınma endeksi.....	63
1.4.2.3.3. Mutlu yaşam beklentisi.....	63
1.4.2.3.4. Gayri safi milli mutluluk.....	64

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE MUTLULUK

2.1. MUTLULUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ	68
2.2. DÜNYADA MUTLULUK.....	95
2.2.1. Dünya Mutluluk Raporları ve Endeksleri.....	96
2.2.1.1. Dünya mutluluk raporu (World happiness report).....	96
2.2.1.2. Küresel duygular raporu (Global emotions report)	98
2.2.1.3. OECD daha iyi yaşam endeksi (OECD better life index).....	101
2.2.1.4. Mutlu gezegen endeksi (Happy planet index).....	102
2.2.1.5. Legatum refah endeksi (Legatum prosperity index).....	103
2.3. TÜRKİYE'DE MUTLULUK.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODEL MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MODEL.....	118
3.1.1. Sıralı Logit Model.....	121
3.1.2. Sıralı Logit Modelde Gizli Değişken Kavramı.....	125
3.1.3. Sıralı Logit Modelde Dağılımsal Varsayımlar.....	127
3.1.4. Sıralı Logit Modeli Yorumlama.....	128
3.1.4.1. y^* 'daki marjinal değişim.....	128
3.1.4.2. Kesikli değişim.....	128
3.1.4.3. Fark oranı.....	129
3.2. MATERYAL.....	131

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. MODELLER VE MODELLERDE KULLANILAN DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI.....	134
4.2. 2016 YILI DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER.....	136
4.3. 2016 YILI MODEL SONUÇLARI	136
4.3.1. 2016 Yılı Model 1 İçin Analiz Sonuçları.....	137
4.3.2. 2016 Yılı Model 2 İçin Analiz Sonuçları.....	138
4.3.3. 2016 Yılı Model 3 İçin Brant Test Sonuçları.....	140

4.3.4. 2016 Yılı Model 3 İçin Sıralı Logit Regresyon Sonuçları.....	141
4.4. 2010 YILI DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER.....	143
4.5. 2010 YILI MODEL SONUÇLARI.....	144
4.5.1. 2010 Yılı Model 1 İçin Analiz Sonuçları.....	144
4.5.2. 2010 Yılı Model 2 İçin Analiz Sonuçları.....	146
4.5.3. 2010 Yılı Model 3 İçin Brant Test Sonuçları.....	148
4.5.4. 2010 Yılı Model 3 İçin Sıralı Logit Regresyon Sonuçları.....	149
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	151
KAYNAKLAR.....	155
EKLER.....	163
ÖZGEÇMİŞ.....	164
VITAE.....	164

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1.1. Mutluluğun Kaynakları ve Açıklamaları.....	14
Tablo 1.2. Yoksulların Sesi'ne Göre İyi Oluş.....	26
Tablo 1.3. Ekonomik Yaklaşım ve Mutluluk Yaklaşımına İlişkin Çeşitli Sorular....	48
Tablo 1.4. Yaşam Kalitesinin Bazı Alt Anlamları.....	52
Tablo 1.5. Yaşamın Kalitesinin Üç Boyutu.....	53
Tablo 1.6. Yaşamın Kalitesi Endeksleri.....	54
Tablo 1.7. Gayri Safi Mutluluk Endeksini Oluşturan 33 Göstergenin Ağırlıkları.....	66
Tablo 2.1. Global Emotions Report Olumlu Deneyim Sıralaması.....	99
Tablo 2.2. Global Emotions Report Olumsuz Deneyim Sıralaması.....	100
Tablo 2.3. Mutlu Gezegen Endeksi (2016) ülke sıralaması.....	103
Tablo 2.4. 2017 Legatum Refah Endeksi Ülke Sıralaması.....	105
Tablo 2.5. Türkiye'de 2003-2017 Yılları Arasında Genel Mutluluk Düzeyi (%)...110	
Tablo 2.6. Mutluluk ve Makroekonomik Göstergelerin İstatistikleri.....	112
Tablo 2.7. Türkiye'de Mutluluk Ekonomisine İlişkin Literatür.....	113
Tablo 3.1. Bağlantı Fonksiyonları.....	122
Tablo 4.1. 2016 Yılı Tanımlayıcı İstatistikler.....	136
Tablo 4.2. 2016 Yılı Tüm Dünya Ülkeleri Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk: Model.....	137
Tablo 4.3. 2016 Yılı Yüksek Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk...137	
Tablo 4.4. 2016 Yılı Orta Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk.....138	
Tablo 4.5. 2016 Yılı Düşük Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk.....138	
Tablo 4.6. 2016 Yılı Ülkeler Arası Gelir Sınıflamasına Göre Analiz Sonucu: Model 2.....	139
Tablo 4.7. 2016 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analizi Brant Test Sonucu.....	141
Tablo 4.8. 2016 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analiz Sonuçları: Model 3.....	142
Tablo 4.9. 2010 Yılı Tanımlayıcı İstatistikler.....	144
Tablo 4.10. 2010 Yılı Tüm Dünya Ülkeleri Kişi Başına GSYİH-Mutluluk: Model 1.....	145
Tablo 4.11. 2010 Yılı Yüksek Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk.....145	
Tablo 4.12. 2010 Yılı Orta Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk.....146	
Tablo 4.13. 2010 Yılı Düşük Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk...146	
Tablo 4.14. 2010 Yılı Ülkeler Arası Gelir Sınıflamasına Göre Analiz Sonucu: Model 2.....	147
Tablo 4.15. 2010 Yılı Brant Test Sonuçları.....	148
Tablo 4.16. 2010 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analiz Sonuçları: Model 3.....	149

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1. Yaşamın Değerlendirilmesinde Nedensel Etkiler.....	9
Şekil 1.2. Veenhoven'in Yaşam Deneyimi Modelinin Akışı.....	10
Şekil 1.3. Mutluluğun Temel Belirleyenleri.....	15
Şekil 1.4. Öznel İyi Olma Yapısı.....	24
Şekil 1.5. Gelir, Görelî Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişki.....	34
Şekil 1.6. Mutluluk-Gelir Eğrileri.....	36
Şekil 1.7. Mutluluk Farksızlık Eğrileri.....	37
Şekil 1.8. Mutluluk, Gelir ve Hedonik Döngü.....	38
Şekil 1.9. Kayıpları Karşılama ve Mutluluk Eğrisinde Dirsek.....	39
Şekil 1.10. Mutluluk, Gelir ve Aspirasyon Seviyesinin Rolü.....	41
Şekil 1.11. Mutluluğun Adaptasyon Altında Gelir Şokunu Takip Etmesi.....	44
Şekil 1.12. Mutluluk ve Gelirin Yeniden Dağıtımı.....	45
Şekil 1.13. Mutluluk ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	49
Şekil 1.14. GSYİH'yı Daha Öteye Taşımak için Stratejiler ve Örnekler.....	59
Şekil 1.15. Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi Oluşturan 9 Alan ve 33 Gösterge....	65
Şekil 2.1. Mutluluk Haritası.....	97
Şekil 2.2. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (2017) Ülke Sıralaması.....	102
Şekil 2.3. Dünya Ülkelerinde Mutluluk ve Kişi Başına Gelir.....	106
Şekil 2.4. 1990-2017 Net Mutluluk Düzeyi Grafiği.....	108
Şekil 2.5. Türkiye'de 2004-2017 Yılları Arasında Mutluluk ve Gelir İlişkisi.....	111
Şekil 3.1. Lojistik Regresyon Fonksiyonunun Gösterimi.....	120
Şekil 3.2. Görünmez Değişkenden Gözlemlenen Kategorilere Yapılan Eşleme.....	125
Şekil 3.3. Gizli Değişken y^* ve Gözlemlenen Değişken y 'nin Regresyonu.....	127
Şekil 3.4. Paralel Doğrular Varsayımı	131

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASOC	: Aging, Status, and the Sense of Control
BHPS	: British Household Panel Survey
DIF	: Differential Item Functioning
ESM	: Experience Sampling Method
GHQ	: General Health Questionnaire
GNH	: Gross National Happiness Index
GPI	: Genuine Progress Indicator
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSOEP	: German Socio Economic Panel
GSS	: General Social Survey
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HILDA	: Australian Household Survey
HPI	: Happy Planet Index
IEW	: Index of Economic Well-Being
ISSP	: International Social Survey Programme
LITS	: Life in Transition Survey

MENA	: Middle East and North Africa
MEW	: Measure of Economic Welfare
NCDS	: The National Child Development Study
NSFH	: National Survey of Families and Households
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
SDSN	: Sustainable Development Solutions Network
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: United Nations
WDI	: World Development Indicators
WVS	: World Values Survey

GİRİŞ

Mutluluk, geçmişten bugüne süregelen süreç içerisinde anlam ve kapsam açısından sürekli sorgulanan bir kavram olmuş, farklı kuramlar ve felsefe, psikoloji, tıp, ekonomi gibi farklı bilim dallarından pek çok araştırmacı ve düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Literatürde yaşam tatmini, öznel iyi olma hali ve yaşamın kalitesi kavramları çoğu zaman mutluluk kavramının yerine kullanılan kavramlar olmuştur. Mutluluk kavramı ile yakın ilişkili olmasına rağmen yaşam tatmini, öznel iyi olma ve yaşamın kalitesi kavramları birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Mutluluk hayatın tüm alanlarıyla ilgili iken, yaşam tatmini yaşamın yalnızca bir alanı ile eğitim, sağlık vb. gibi ilişkilendirilebilir; yaşamın kalitesi ise bir bütün olarak bir ülkede yaşayan tüm vatandaşların mutluluğudur. Ekonomideki mutluluk literatürünün büyük bir bölümü mutluluğun temel belirleyenlerinin neler olduğunu araştırmaktadır. Mutluluğun belirlenmesinde insanların önceki yaşam deneyimlerinin toplamı olan kişisel faktörler önemli olduğu kadar mevcut dış faktörler de önemlidir. Genler ve çevre insan yaşamının ana belirleyicisidir. Bu bağlamda, mutluluğu belirleyen faktörler gelir, çalışma hayatı, topluluk ve yönetim, değerler ve din, akıl sağlığı, fiziksel sağlık, aile deneyimi, eğitim, cinsiyet ve yaş gibi ekonomik ve sosyo-demografik değişkenler olarak ifade edilebilir. Mutluluk insanların subjektif iyi oluş durumunu nasıl gördüğüne ilişkin tek veya çok maddeli sorular içeren anketler yoluyla ölçülmektedir.

Mutluluğun ifadesinde tanımından ziyade boyutlarına odaklanıldığında başta gelir olmak üzere eğitim, sağlık, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi birçok sosyo-demografik değişkenin bireylerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılabilir. Mutluluk duygusal ve bilişsel olmak üzere iki farklı boyutu olan bir kavramdır. Duygusal bileşene göre mutluluk, hayattan keyif almak, iyi olduğunu hissetmek anlamına gelirken, yaşamdan duyulan memnuniyet olarak adlandırılan bilişsel bileşen ise bireyin onun yerine getirmesi yönündeki isteklerini algılama derecesidir. Bir değişkenin mutluluk üzerindeki etkisi de mutluluğun duygusal ve

bilişsel boyutundaki farklılıktan etkilenmektedir. Örneğin; bireyin aylık geliri onun bilişsel boyut olan yaşam memnuniyeti için önem arz ederken kişinin iyi hissetmesine neden olan mutluluğun duygusal boyutu ile anlamlı bir ilişki içinde olmayabilmektedir. Yani kişi geliri arttıkça yaşam memnuniyetinin arttığını algılamakta, ancak kişinin duygu durumu bundan çokta fazla etkilenmemektedir. Gelir düzeyi belirli bir düzeyden azsa bu durum insanların yaşam kalitesini azaltırken, belirli bir gelir seviyesine ulaştıktan sonra elde edilen fazla para yaşamı daha tatminkâr etse de duygusal anlamda insanları mutlu etmeyebiliyor. Mutluluğu sadece gelire ya da herhangi bir başka değişkene bağlamakta mutsuzluğa neden olan bir başka faktördür. Çünkü insan istediği bir şeye sahip olduğunda sahip olmadığının arayışı içine girmekte ve daha fazla gelire sahip oldukça küçük şeylerden mutlu olmamaya başlamaktadır.

Toplumun bir bütün olarak mutluluğu bireysel tercihin ve düşüncenin önemine saygı duyan demokratik ülkelerin önemli hedeflerinden biridir. Politika yapıcılarının ana hedefi toplumun ihtiyaçlarına, amaçlarına ve toplumu oluşturan vatandaşların değerlerine uygun olarak refah düzeyini artırmaktır. Bu nedenle ülkeler nicel bir kavram olan ekonomik büyüme kavramının yanında ekonomik kalkınmanın eşik değerinin ötesinde ekonomik kalkınmanın iktisadi, siyasi, hukuki göstergelerinden ziyade insani göstergelerini içine alan yaşamın kalitesi ve mutluluk kavramlarına odaklanmalıdırlar. Bu kapsamda dünyada mutluluğu ölçmeye ve GSYİH'nın eksiklerini iyileştirmeye yönelik çeşitli rapor ve endeksler yayımlanmaktadır. Türkiye’de ise bireylerin mutluluk düzeyleri TÜİK’in 2003 yılından beri uygulamakta olduğu Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile ölçülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ekonomik ve sosyo-demografik faktörlerin bildirilen mutluluk düzeyi üzerindeki etkisini tespit etmektir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı tarafından hazırlanan “World Happiness Report” anketi 2016 ve 2010 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada bağımlı değişken olarak bildirilen mutluluk düzeyi verisi, açıklayıcı değişken olarak ise kişi başına GSYİH, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, ulusal hükümete güven, işsizlik oranı ve enflasyon oranı kullanılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak tüm dünya ülkelerini kapsayan iki ayrı örneklem ile 2010 ve 2016 yılları için üç ayrı model belirlenmiştir. Analiz yöntemi olarak bağımlı değişkenin nitel ve sıralı ölçekte olduğu durumlarda son

dönemlerde sıklıkla kullanılan sıralı logistik regresyon analizi tercih edilmiştir. Birinci modelde Dünya Bankası'nın gelir sınıflamasına göre yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde kişi başına GSYİH ile mutluluk arasındaki ilişki incelenmiş, ikinci modelde kişi başına GSYİH'ya bireysel kontrol değişkenleri ve dünya ülkeleri kişi başına GSYİH düzeylerine göre kukla değişkenlere dönüştürülerek eklenmiştir. Model 3'te ise kişi başına GSYİH ve bireysel kontrol değişkenleri ile bildirilen mutluluk düzeyi arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan temel nokta mutluluk kavramının iktisadi düşünce ve ekoller açısından ele alınması ve çalışmanın analiz kısmında mutluluğu etkileyen faktörler ile kişi başına GSYİH ve mutluluk arasındaki ilişkinin Dünya Bankası gelir sınıflamasına göre sınıflandırılarak, yüksek, düşük ve orta gelirli ülkeler açısından incelenmesidir.

Mutluluk ile ekonomik ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmanın özel amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Mutluluk kavramı hakkında kuram, kaynak ve disiplinlere ilişkin teorik bilginin irdelemesi
- b) Mutluluğun felsefe, psikoloji, din gibi bilim dalları ve ekonomik anlamda iktisadi okullar açısından tarihsel gelişiminin incelenmesi
- c) Mutluluk ile kalkınma arasındaki ilişkinin teorik olarak detaylı olarak ele alınması,
- d) Mutluluk kavramını uluslar arası düzeyde yayımlanan raporlar ve endeksler yardımıyla tüm dünya ülkeleri açısından ele alıp kıyaslamak
- e) Türkiye'nin mutluluk düzeyinin uluslar arası boyutta yerini inceleyerek diğer ülkelerle karşılaştırmalar yapmak
- f) En iyi tahmin sonuçları veren mutluluk modelini belirlemek
- g) Bildirilen mutluluk ile ekonomik ve sosyo-demografik faktörler arasındaki analiz sonuçlarının değerlendirilmesi
- h) Elde edilen analiz sonuçlarına göre politika önerilerinde bulunmak

Bu doğrultuda dört temel bölümden oluşturulan çalışmanın birinci bölümde, mutluluk kavramı ve ölçülme yöntemleri mutluluğu belirleyen faktörler ile bilim dallarının mutluluğa bakış açıları incelenmiş, mutluluk ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkide GSYİH'nın yetersiz bir gösterge olmasının nedenleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, mutluluğun tarihsel gelişimi ve mutluluğa ilişkin

literatüre yer verilmiş, ulusal ve uluslar arası düzeyde yayımlanmış olan rapor ve endekslerden yararlanarak dünyada ve Türkiye’de bildirilen mutluluk düzeyinin uluslar arası karşılaştırmaları yapılmıştır. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan materyal ve modellerin elde edilişi ve ampirik analizde kullanılan yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise sıralı logit regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiş ve ortaya çıkan analiz sonuçları tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın temelini oluşturan bu bölümde öncelikle mutluluk kavramı ve mutluluk kavramı ile yakın ilişkili olan diğer kavramların çeşitli tanımları yapılmış; mutluluğun kaynakları ve temel belirleyenlerinden bahsedilmiş; bilim dallarının mutluluğa olan bakış açısı, Easterlin paradoksunu açıklayan teoriler, ekonomik kalkınma ile mutluluk arasındaki ilişki ve kişi başına GSYİH'nın kalkınmanın yetersiz bir göstergesi olma nedenlerine ilişkin literatüre yer verilmiştir.

1.1. MUTLULUK KAVRAMI

Mutluluk kavramının ne anlama geldiği insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Mutluluk algısı kişiden kişiye değiştiğinden dolayı değişik tarihsel süreçlerde tartışılmış ve farklı tanımlamaları yapılmıştır. Mutluluk kelimesi, Yunanca'da büyük zenginlik, Latince'de refah ve bolluk, İngilizce'de zengin olma, Almanca'da mal mülk edinmede başarı, Fransızca'da bolluk ve kazanç sözcüklerinden türemiştir. Mutluluk kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde ise bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli dillerde bu kökten türeyen hemen hemen bütün sözcükler, güçlü, başarılı ve zengin olmayı ifade etmektedir. Mutluluk kavramı insanoğlunun hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın yaşama isteğinden doğmuştur.

Mutluluk kavramı batı düşüncesinde erken dönem olarak ifade edilen Eski Yunan dönemi, Faydacı düşüncenin egemen olduğu aydınlanma dönemi ve sonrası ve refah devleti dönemi olarak üç farklı dönemde ele alınmıştır. Bireysel ve toplumsal düzeyde mutluluğu elde etmenin yolları Eski Yunan felsefesinde başta Aristo ve Platon olmak üzere birçok filozofun ilgisini çekmiş ve bu filozoflar tarafından mutluluğun çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu dönemde “mutluluk” kelimesinin pek çok farklı anlamı olmasına karşın, Eski Yunan filozofları mutluluğun karşılığı olarak

“eudaimonia” kelimesini kullanmışlardır. “Eudaimonia” Eski Yunan medeniyetinde sağlıklı, mutlu ve varlıklı olmanın yanı sıra içe nüfuz eden iyi ruhsal durum hali olarak ifade edilirken, “Eudaimon” kelimesi de mutlu insan anlamında kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise “Eudaimonia” kelimesi “mutluluk”, “refah” ve “insan gelişimini” ifade etmek üzere çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Elisabeth Anscombe (1958) eudaimonia’yı “human flourishing” (insan gelişimi) olarak çevirirken Kenny (1999) kelimenin en iyi karşılığı olarak “mutluluk” kelimesinin kullanılmasını vurgulamıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015:203).

Veenhoven’a göre mutluluk insanın kendi hayatının değerini bilmesidir (Veenhoven, 2006:7). Veenhoven’ın bu ifadesinde, mutluluk kolay bir şekilde “yaşam memnuniyeti” kavramı ile karıştırılabilir; ancak, mutluluğun ifadesinde kişinin yaşamına yönelik bir “tutum”un vurgulandığına dikkat edilmelidir. Dahası, mutluluk hayatın tüm alanlarıyla ilgilidir; ancak memnuniyet, yaşamın yalnızca bir alanı ile ilişkilendirilebilir; Eğitim, sağlık, aile hayatının memnuniyeti vb. Bütün hayatı değerlendirmek için iki bilgi kaynağına ihtiyaç vardır: Duygusal bileşen ve bilişsel bileşen. Bu kaynaklara “mutluluğun bileşenleri” adı verilir. “Hedonik seviye” olarak adlandırılan duygusal bileşen, bir kişinin yaşadığı tecrübe ettiği çeşitli etkilerden memnun olma derecesidir. “Memnuniyet” olarak adlandırılan bilişsel bileşen ise bir bireyin onun yerine getirilmesi yönündeki isteklerini algılama derecesini ifade eder. Haybron, mutluluğun bu iki boyutu nedeniyle, iki kısma ayırarak mutluluğu tanımlamaktadır: akıl durumuna odaklanan “psikolojik mutluluk” ve iyi oluşa odaklanan “geleceğe dönük mutluluk”. Mutluluk gerçekten de hem bilişsel hem de duygusal bileşenlere bağlıdır. Bu açıdan, mutluluğun bireyi bir bütün olarak ifade ettiği tartışılabilir. Psikologlar, mutluluğu bir “kişisel özellik” olarak görürken, sosyologlar ise mutluluğa bir “kültürel karakter” meselesi gözüyle bakmaktadırlar. Kişisel özellik görüşüne göre, mutluluk dış koşullardan etkilenmez, kültürel karakter görüşüne göre ise, dünyada mutlu ve mutsuz ülkeler vardır (Çakıroğlu, 2007:30-31). Mutluluk; yaşam tatmini ve öznel iyi-oluş ile de eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Mutluluk, negatiften ziyade, çoğunlukla pozitif duygusal durumlara bağlı olarak yaşanan deneyim ve aynı zamanda hayatta önemli bir amaca doğru olan gelişimin algılanması olarak da ifade edilmektedir (Tkach ve Lyubomirsky, 2006:184). Lyubomirsky mutluluğu *“bir kişinin neşe, memnuniyet ya da pozitif iyi-oluş tecrübesi ile hayatının iyi, anlamlı ve değer hissi ile birleşmesi”* olarak tanımlamaktadır (Nazlı, 2015:45).

Her insanın karakteri tarafından belirlenmiş olan kendine has bir mutluluk düzeyi vardır. İnsan hayatında yer alan bazı koşulların değişmesi (iş değişikliği, şehir değişikliği, evlilik gibi) insanların mutluluk düzeyleri üzerinde olumlu ya da olumsuz açıdan bir etkisi olmaktadır. İnsanlar iş değişikliği yaptıklarında yeni durumdan çok mutlu olabildikleri gibi yaşanan söz konusu değişim kişiyi strese de sokabilmektedir. “Balayı Etkisi” olarak adlandırılan mutluluk seviyesindeki artış, kişiyi önce ayaklarını yerden kesecek kadar mutlu etmekte ancak kısa süre içinde bu mutluluk duygu durumu hızla azalmaktadır. İnsanlar hayatları boyunca karşılaştıkları birçok farklı olay, olgu ya da duygu durumu ile mutluluklarında artış ve azalış yaşamaktadırlar (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016:98).

Mutluluk kavramı ile yakın ilişkili olan diğer kavramların tanımına bakacak olursak;

Öznel İyi Olma Hali (Subjective Well Being): İnsanların hayattaki başarılarının iyi olma derecesini ifade etmektedir. İyi olma hali ile insanların kendi sağlık durumu, genel olarak mutluluğu (overall happiness), yaşam memnuniyeti ve ruh hali ölçülmektedir.

Yaşam Tatmini (Life Satisfaction): İnsanların hayatı boyunca elde ettiği iyi ve kötü tecrübelerinin bir değerlendirmesi olarak görülür ve aynı zamanda hayatın kendisinin bir çıktısı olarakta ifade edilmektedir.

Yaşam Kalitesi (Quality of Life): Bir bütün olarak toplum bağlamında bir ülkede yaşayan tüm vatandaşların mutluluğudur (Kop, 2013:31).

Mutlu kişinin profilini ilk defa Wilson yapmış ve bunun demografik değişkenlere bağlı olduğunu göstermiştir. Wilson’a göre mutlu kişi “genç, sağlıklı, iyi eğitilmiş, iyi gelir sahibi, dışa dönük, optimist, kaygı düzeyi düşük, inançlı, evli, işinde ahlaklı ve tevazu sahibi, her iki cinsiyetten ve zeki kişidir” (Diener vd, 1999:276). Michalos (1991) ise birçok çalışmadan elde ettiği bilgilerle Wilson’dan farklı olarak mutlu insanın psikolojik profilini ortaya koymuştur. Michalos’a (1991) göre mutlu insan; düşük düzeyde korku, kin, gerilim, suçluluk ve öfke duyan, yüksek düzeyde enerjisi ve canlılığı olan, özgüven sahibi, duygusal anlamda istikrarlı, yüksek sosyal oryantasyonu olan; sağlıklı, sıcak bir sevgiye ve sosyal ilişkilere sahip, aktif bir yaşam tarzı ve anlamlı bir işi olan, göreceli olarak iyimser ve kaygısız olan kimsedir (Kangal, 2013:217).

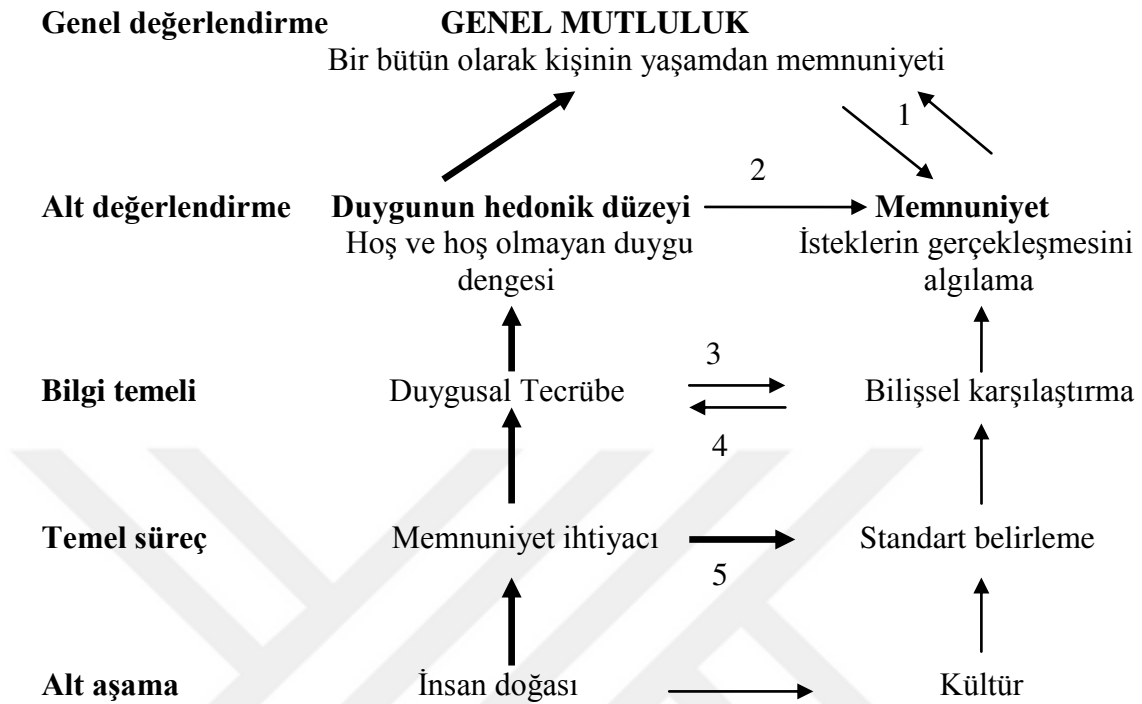
Mutluluk kavramının ele alınmasında birçok farklı bakış açısı bulunmaktadır. Aşağıda ifade edilmiş olan hedonist ve ödameonik bakış açıları mutluluk konusuna

bakışta temel olan birçok farklılığa değinmektedir. Hedonist bakış açısına göre mutluluk; hayattan keyif alamak, iyi olduğunu hissetmek ve alınan kararların uygunluğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, duysal haz almayı, arzu etmeyi ve memnuniyeti kapsayan pozitif deneyimleri içeren hoş bir hayatı ifade eder. Mutluluğun ödamonik bakış açısı ise, büyümeyi gerçekleştiren, üreten insanın anlamlı ve ahlaki olarak doğru ve erdemli olanı yapmasını içermektedir. “Hedonist” iyi-oluş kavramı mutluluğun sübjektif duyguları anlamı ile kullanılırken daha az bilinen bir kavram olan “Ödamonik” iyi-oluş ise psikolojik iyi-oluşun bakış açısına değinerek kullanılmaktadır. Psikolog Carol Ryff, ödamonik bakış açısını tarif etmek amacıyla bir model geliştirmiş ve altı kilit bölümde iyi-oluşu tarif etmiştir. Bu terimler; kendini kabul, çevresel ustalık, pozitif ilişkiler, kişisel gelişim, hayattaki amaç ve otonomidir. Hedonist mutluluk, sağduyu ile beraber ele alındığında, insanın tecrübeleri haz arayan düşüncelerden oluşmaktadır ve ödamonik iyi-oluşun yokluğunda bu uzun vadede sürdürülemezdir. İyi-oluşun hedonist ve ödamonik bakış açısı birlikte değerlendirildiği zaman, birbirleri arasında oldukça güçlü bir korelasyon olduğu bulunmuş ve bazı araştırmacılar yaptıkları ampirik çalışmalarda iki terimin kullanımlarındaki farklılıkları açıklamışlardır (Nazlı, 2015:45).

Şekil 1.1’de genel mutluluk düzeyini etkileyen ve mutluluk düzeyinden etkilenen nedensel etkiler yer almaktadır. Duygunun hedonik düzeyi özellikle arzuyla gerçek arasındaki boşluğun değerlendirilmesinin karşılaştırma sürecinde önemli rol oynamaktadır. İyi hissettiğimiz zaman küçük boşluklara eğilimli, kötü hissettiğimizde ise geniş boşluklara eğilimli oluruz. Genel yaşam memnuniyeti ile ilgili olarak bu eğilim yukarıdan aşağıya etki olarak bilinmektedir. Bu eğilim, Şekil 1.1’de 1 numaralı ok ile gösterilmiştir. Duygunun hedonik düzeyi isteklerin gerçekleşmesini etkilemektedir ve Şekil 1.1’de bu etki 2 numaralı ok ile gösterilmiştir. Bu etkiyi ruhsal durum etkisi olarakta ifade edebiliriz.

İnsanlar bir takım standartları karşılamak için duysal tepki gösterirler bu tepkinin nedeni ise ilgili ihtiyaçların tatminkâr olmasıdır. Duysal tepkiler daha çok başka insanların gözünde standartları karşılama durumunda ortaya çıkmaktadır. İnsanların çevrelerindeki kişiler tarafından kabul edilmek için doğuştan gelen bir takım ihtiyaçları vardır. Maslow’un sosyal saygı ihtiyacında belirttiği benlik saygısı ve kendini gerçekleştirme gereksinimleri gibi. Dolayısıyla ihtiyacın kendisi tatmin edici olmasa bile insanlar standartları karşılamaktan keyif almaktadır. Bu,

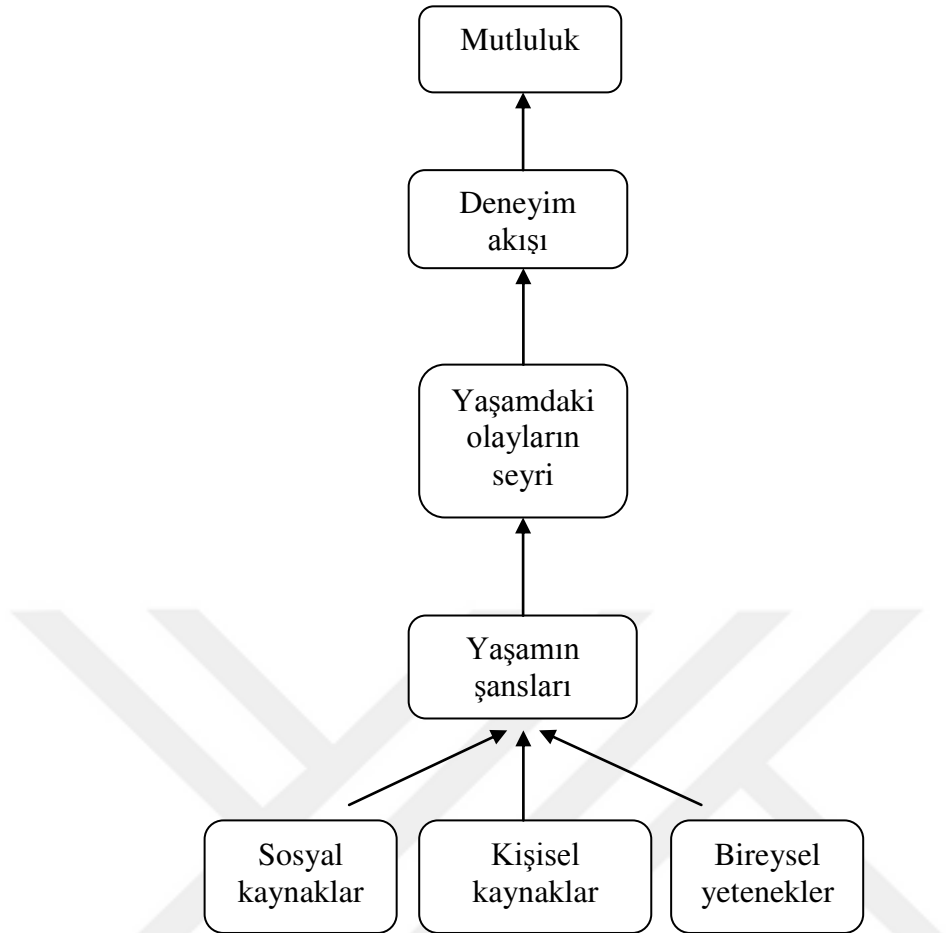
ihtiyaçların ve isteklerin çakıştığı duruma bir örnektir ve bu etki Şekil 1.1’de 3 numaralı ok ile gösterilmektedir (Dutt ve Radcliff, 2009:63-64).

Şekil 1.1. Yaşamın Değerlendirilmesinde Nedensel Etkiler (Dutt ve Radcliff, 2009:62)

Duygusal tecrübe ayrıca yaşamın bilişsel değerlendirmesini daha derin bir düzeye getirebilmektedir. İyi yaşamın standartlarının, tatmin edici bir yaşama yol açan şeylerin daha önceki deneyimlere dayanması ve bu yolla insan ihtiyaçlarına bağlanması şekilde 5 numaralı ok ile ifade edilmiştir. Bu görüşte istekler ihtiyaçlar için araçtır ve yanlış istekler kuralın dışında kalmaktadır. İyi yaşamın kültürel standartlarının doğuştan gelen insan ihtiyaçları üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Aynı şekilde, daha geniş insan doğası daha geniş insan kültürünü etkiler bu durum şekilde 6 numaralı ok ile ifade edilmiştir. İnsan kültürü insan doğasını şekillendirmezken kültürel çeşitlilik için en azından bunun için sınırlar koymaktadır (Dutt ve Radcliff, 2009:62).

Bununla birlikte, Veenhoven mutluluğu farklı şekilde ele almış ve mutlulukların, deneyimlerden, olumlu ve olumsuz yaşam olaylarından ve bireysel yetenekler, toplumsal ve kişisel kaynaklar tarafından desteklenen yaşam şansından etkilendiğini savunmuştur. Şekil 1.2’de Veenhoven’ın yaşam deneyim modeli görülmektedir.

Şekil 1.2. Veenhoven'in Yaşam Deneyimi Modelinin Akışı (Çakıroğlu, 2007:32).

Veenhoven, devletin vatandaşlara sağladığı güvenlik, eşitlik, maddi konfor vb. gibi yaşam koşullarını “toplumsal kaynaklar” olarak tanımlamaktadır. Veenhoven, mutluluğun belirleyicilerini tanımlamak için toplumsal kaynaklara iki kaynak daha eklemiştir: Kişisel kaynaklar ve bireysel yetenekler. Toplumsal kaynaklar servet, siyasi özgürlük, eşitlik ve ahlaki düzen gibi kavramları içerirken; bireysel kaynaklar toplumsal statü, maddi varlıklar ve aile bağları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bireysel yetenekler de sosyal becerileri, fiziksel uygunluğu vb. kapsamaktadır (Çakıroğlu, 2007:32).

1.1.1. Mutluluğun Kaynakları

Mutluluk kavramının bireyselliği göz önüne alındığında, insanların mutluluk anlayışı kendine özgüdür ve kişiden kişiye değişmektedir. İnsana yaşamı boyunca mutluluk yaşatan olaylar ve olgularda görülen bu çeşitliliğe paralel olarak mutluluğun kaynaklarının neler olduğu konusunda ileri sürülen yaklaşımlarda da çeşitlilik görülmektedir. Söz konusu bu yaklaşımlar, özgün yapıda açıklamalar olmaktan ziyade, çeşitli görüşleri derleyen genel bir çerçeveyi tanımlamaktadır.

Literatürde bu kuramların; ereksel kuramlar, etkinlik kuramları, aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı kuramları, bağ kuramları ve yargı kuramları gibi çok çeşitli başlıklar altında toplandıkları görülmektedir (Türkdoğan ve Duru, 2012:2430).

1.1.1.1. Ereksel kuramlar

Wilson, doyurulan gereksinimler mutluluğa, doyurulmayan gereksinimler ise mutsuzluğa yol açar şeklinde bir önermede bulunarak; ereksel yaklaşımı ilk kez ifade etmiştir. Pek çok araştırmacının ilgisini insanın sahip olduğu ihtiyaçların neler olduğunun incelenmesi çekmiştir. Bu konudaki sistematik çalışmalardan ilki, Murray’ın insanların sahip oldukları psikolojik kökenli ihtiyaçları başarı, yakın ilişki, başatlık, özerklik, oyun, cinsellik vb. olmak üzere toplam yirmi başlık altında sınıflandırdığı çalışmasıdır. Buna benzer bir sistematik çalışma da, Maslow’un “ihtiyaçlar hiyerarşisi” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda insan ihtiyaçları; fizyolojik ihtiyaçlar, güvende olma ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, başkalarından saygı görme ve kendine saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı şeklinde sıralanmaktadır (Sevindik, 2015:29).

1.1.1.2. Etkinlik kuramı

Etkinlik kuramlarında, mutluluk insanların etkinliğinin bir ürünüdür. Örnek olarak dağa tırmanmak isteyen birisi için bu isteğini eyleme geçirmesi onu dağın zirvesine ulaşmasından daha çok mutlu etmektedir. Eski Yunan’da Aristo, insanların sahip oldukları yeteneklerini en iyi şekilde ortaya koymalarının onların mutluluklarını artıracığını ifade etmiştir. Günümüzde ise insanlara mutluluk veren etkinlikleri evrensel anlamda ifade edersek: bunlar sosyal etkileşimler, hobiler ve yerine getirmeye çalıştığımız görevlerimizdir. Etkinlik kuramcıları, mutluluğun davranıştan meydana geldiğine vurgu yaparlar. Onlar için sonuçtan ziyade süreç önemlidir (Yazıcı, 2015:33).

Etkinlik kuramında, insanlar için amaçlara ulaşma yolunda yapılan davranışlar amaçlardan daha doyurucudur. Bu kurama göre, insanların yetenekleri ile orantılı amaçlar belirlemesi ve bu amaçlara ulaşmak için yaptığı etkinliklerde ilerleme kaydetmesi kişiye doyum sağlamaktadır (Canbay, 2010:21).

Etkinlik kuramında kişisel farkındalık ile mutluluk arasında olumsuz bir etkileşim olduğu ifade edilir. Csikszentmihalyi (2005)’e göre mutluluk dışımızda gelişen olaylara değil, meydana gelen olayları nasıl yorumladığımıza bağlıdır ve

şansa bağlı olarak ya da rastgele olan bir şey değildir. İnsan yaşamının niteliği içsel yaşantıların sorgulanmasıyla belirlenebilmektedir. Mutluluğa odaklanmak insanlarda zorlanmalar meydana getirirse de insanlar önemli etkinliklere ve amaçlara odaklanmalıdırlar. Mutluluk, insan etkinliği sonucunda niyet edilmeden gerçekleşecek bir sonuçtur (Yazıcı, 2015:34).

1.1.1.3. Akış kuramı

“Akış” insan bilincinin uyumlu bir düzen içinde olduğu ve insanların etkinlikleri yalnızca o etkinliği (spor, oyunlar, sanat ve hobiler gibi) yapmak adına yapmaya devam ettikleri zaman erişilen zihinsel bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kurama göre etkinlikler, insanların becerisi ile orantılı olduğu sürece birey etkinlik süresi boyunca haz yaşayabilmektedir.

Akış kuramına göre; insanlar yalnızca bilinçlerinin içindekileri değiştirmeleri sonucu mutlu ya da mutsuz olabilirler “dışarıdaki” gerçekliğin ne olduğunun ise bir önemi yoktur. Bütün engellere ve tersliklere sabır gösterme, insanların başkalarında en çok hayran oldukları özelliklerden biridir, çünkü bu yetenek, yalnızca yaşamda başarılı olmak için değil, yaşamdan zevk almak için de önemli bir özelliktir (Yazıcı, 2015:34).

1.1.1.4. Bağ kuramı

İnsanın mutlu olma eğilimini açıklayan kuramların birçoğu bağ modelleri altında belleğe, koşullanmaya veya bilişsel ilkelere dayanmaktadır. Kammann, sabahları olumlu ifadelerle güne başlayıp olumlu ifadeleri kendilerine sesli olarak ifade eden insanların, güne daha iyi başladıklarını bulmuştur. Böylece insanı mutsuz eden düşüncelerden, bilinçli yöntemlerle kaçınmak mutluluk veren şeyleri düşünmekle insanların mutluluk düzeyleri belirli oranlarda artmaktadır (Sevindik, 2015:31).

1.1.1.5. Tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramı

Tabandan tavana yaklaşımında mutluluk, hoş olan ya da olmayan, insana haz veren ya da vermeyen anların ve yaşanmışlıkların birikiminden ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre insan, mutludur çünkü bir çok mutlu an yaşamıştır. Tabandan-tavana görüşü çerçevesinde kişi, anlık haz ve acılarının mukayesesini yaparak, kendini mutlu veya mutsuz görmektedir. Mutlu yaşam, mutlu anların bir bütünüdür. Bu yaklaşımda öznel iyi oluş, bir bireyin yaşamında önemli doyum alanları ile ilgili

yaşadıklarının toplamı olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına göre birey, yaşamın aile, arkadaşlık, iş gibi kişisel olarak önemli yaşam alanlarından ne ölçüde memnun ise o ölçüde de yüksek bir öznel iyi oluşa sahip olmaktadır (Canbay, 2010:23).

Tavandan tabana bakış açısına göre; insanların olaylara ilişkin subjektif yorumları mutluluklarını objektif koşullardan daha çok etkileyebilmektedir. Tavandan tabana modelinde öznel iyi oluş bir sebep olarak karşımıza çıkarken; tabandan tavana modelinde ise bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların stresleri dolayısıyla öznel iyi olma halini doğrudan etkilediğini ileri sürmektedir. İnsanlar, kişilik özelliklerine ve önceden belirlenmiş olan öznel iyi oluş düzeylerine bağlı olarak olaylara ve durumlara olumlu ya da olumsuz bir şekilde tepki gösterirler. Tavandan-tabana kuramına göre öznel iyi oluş, insanların evrensel bir özelliğidir ve bu özellik kişinin karşılaştığı olaylara tepkilerini belirlemektedir (Yazıcı, 2015:35).

1.1.1.6. Uyum kuramı

Bu kuram, insanların başlangıçta yeni olaylara veya koşullara güçlü tepki göstereceklerini, ancak zamanla bu duruma alışacaklarını ve yeni olayın meydana gelmediği eski tepki düzeyine geri döneceklerini ileri sürmektedir. Uyum kuramı mutluluğu, insanların yaşamda sürekli değişken olay ve durumlara uyum sağlama gücüne bağlamaktadır. Bu güç sayesinde insanlar acı veren olaylardan sonra uzun süre mutsuz kalmadığı gibi, hoş olaylardan sonra da mutluluğunu uzun süre devam ettirememektedir (Sevindik, 2015:32). Örneğin bir kişi işinde yüksek gelir ve statü elde edeceği bir pozisyona geldiğinde, bu durumda önceleri kişi kendini özel hissederken, zamanla söz konusu duruma uyum sağlar ve biraz zaman daha geçtiğinde ise elde ettiği gelir kişiyi memnun etmediği için kişi başlangıç seviyesine geri dönmektedir (Canbay, 2010:19).

Glasser'in (1975) seçim kuramı yaklaşımında, insanlar genetik yapısına kodlanmış beş temel ihtiyaçla dünyaya geldiği savunulmakta ve insanın sahip olduğu temel ihtiyaçlar hayatta kalma, sevgi ve ait olma, güç, özgürlük, eğlence olarak belirtilmektedir. Seçim kuramında fizyolojik ihtiyaç hayatta kalma ihtiyacı olarak ifade edilirken, psikolojik ihtiyaçlar (sevgi ve ait olma, güç, özgürlük, eğlence vb.) olarak ifade edilmekte, her iki ihtiyaca birden ise bir bütün olarak 'temel ihtiyaçlar' adı verilmektedir (Türkdoğan ve Duru, 2012:2431).

Glasser'a (2005) göre sevgi ve bağlılık arayışı içindeki bir varlık olan insan arkadaşlar, aile üyeleri, dostlar gibi özel insanlarla doyurucu ilişkiler içinde olma isteği içinde olmaktadır. Güç ihtiyacının kapsamına prestij sahibi olma, konuşabilme konuştuklarının dinlenmesi, başarılı olarak tanınma, rekabet halinde olma, olaylar karşısında kırılmaktan korkmama, kendini değerli hissetme ve özsaygı sahibi olma girmektedir ve seçim kuramında güç olgusu daha çok insanın gelişimini, yetkili hale gelmesini, toplum içinde kendini değerli hissetmesini vurgulamaktadır.

Lu ve Shih (1997) mutluluğun kaynaklarıyla ilgili yaptıkları çalışmada dokuz temel mutluluk kaynağı belirlemişlerdir. Söz konusu kaynaklar Tablo 1.1'de görülmektedir.

Tablo 1.1. Mutluluğun Kaynakları ve Açıklamaları

Mutluluğun Kaynağı	Açıklama
Saygınlık ihtiyacının karşılanmasının yarattığı mutluluk	Başkaları tarafından takdir edilmek saygı ve ilgi görmek
Kişisel ilişkilerdeki uyum	Sıcak ilişkilerin yaşandığı bir aileye sahip olmak, başarılı çocukların olması
Maddi ihtiyaçların tatmini	Yeterli paraya sahip olmak, yeterli para kazanmak
Çalışma hayatında başarı	İşin başarı duygusu sağlaması, işte yaratıcı olma ve amaçlara ulaşma
Yaşamla barışık olma	Kadere teslimiyet, yaşamın anlamını kavramak
Başkalarının yarattığından mutlu olma	Başkaları yoğun olarak çalışırken tatil yapmak
Kendini gerçekleştirme	Yaşamdaki amaçları gerçekleştirmeyi denemek ve istenen geri bildirim elde etmeye çalışmak
Zevk ve olumlu etkiler	Sakin bir kişilik yapısı, mutsuzluğa neden olacak durumların yokluğu
Sağlık	Hasta olmamak

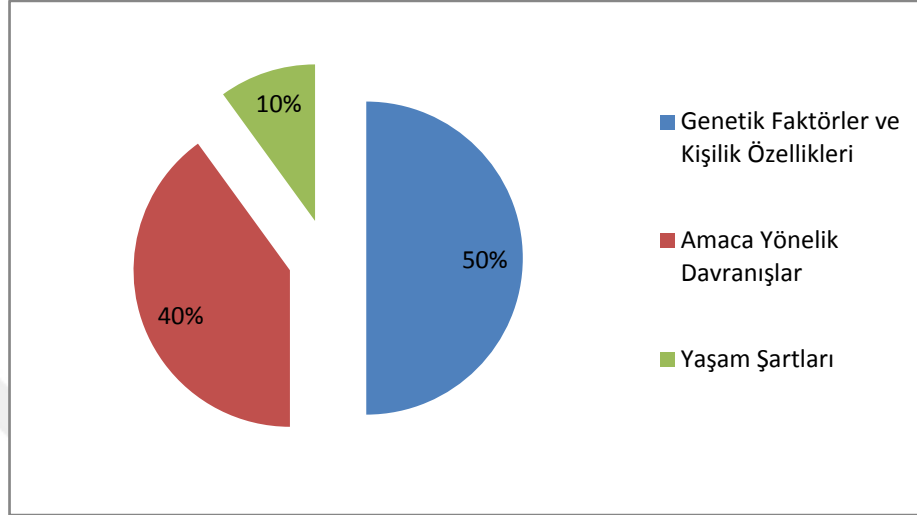
Kaynak: Lu ve Shih, 1997:181-187

Lu ve Shih'e göre mutluluğun kaynakları: Saygınlık ihtiyacının karşılanmasının yarattığı mutluluk, kişisel ilişkilerdeki uyum, maddi ihtiyaçların tatmini, çalışma hayatında başarı, yaşamla barışık olma, başkalarının yarattığından mutlu olma, kendini gerçekleştirme, zevk ve olumlu etkiler ve sağlıktır (Lu ve Shih, 1997:181-187).

1.1.2. Mutluluğun Temel Belirleyenleri

Ekonomideki mutluluk literatürünün büyük bir bölümü mutluluğun temel belirleyenlerinin neler olduğunu araştırmaktadır. Lyubomirsky, Sheldon ve Schkade

(2005) yaptıkları bir meta-analiz çalışmasında, mutluluğu belirleyen temel faktörleri üç kısma ayırarak incelenmişlerdir: Birincisi yaşam şartlarıdır. İnsanların içinde bulunduğu yaşam şartlarını; gelir, eğitim düzeyi, yaş, insanların yaşadıkları yer gibi demografik değişkenlerin oluşturmaktadır. Yaşam şartları mutluluğu % 10 oranında etkilemektedir. Mutluluğun belirleyen temel faktörler Şekil 1.3'te de görülmektedir.

Şekil 1.3. Mutluluğun Temel Belirleyenleri (Lyubomirsky vd.,2005:116)

Mutluluğun ikinci belirleyeni ise genetik özelliklerdir ve genetik özellikler mutluluğu % 50 oranında etkilemektedir. Üçüncü belirleyen ise amaçlı etkinliklerdir. Amaçlı etkinliklerin mutluluğa etkisi % 40 olarak belirtilmiştir. Amaçlı etkinlikler kapsamında, insanların birbirine iyilik yapması, dini inançlarının emrettiği gibi yaşamaları, sosyal ilişkiler geliştirmeleri, egzersiz yapmaları ve olumlu düşünmek gibi etkinlikler bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle amaçlı etkinlikler bireyin kontrolünde olan etkinliklerdir (Demirbulat ve Avcıkurt, 2015:83).

Mutluluk literatürü, mutluluğu hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faktörlerin etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Mutluluğu etkileyen tüm olası faktörler yedi gruba ayrılarak incelenebilir (Dolan vd., 2008:97):

- (1) Mutlak ve göreceli gelir,
- (2) Kişisel özellikler,
- (3) Sosyal gelişim özellikleri,
- (4) İnsanların zamanını nasıl harcadığı,
- (5) Kendine/başkalarına karşı tutum ve inançlar,
- (6) İlişkiler,
- (7) Daha geniş ekonomik, sosyal ve siyasal çevre

Gelir, potansiyel olarak insan mutluluğunu etkileyen pek çok faktör arasından, daha çok ön plana çıkan değişkendir. Gelir ya da GSYİH veya GSMH ile ifade edilen maddi yaşam standardı, ekonomide bireysel refahın temel ampirik göstergesidir. Birçok ampirik çalışma, daha yüksek gelirin daha yüksek öznel iyi oluş ile önemli bir korelasyonu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak daha yüksek mutlak gelir düzeyine sahip kişilerin daha yüksek mutluluk düzeyine sahip olacağı düşüncesi literatür tarafından tam olarak desteklenmemiştir. “Easterlin Paradoksu” adı verilen bu durum gerçekte gelirle arzuların ve isteklerin arttığını söylemektedir. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkide tartışmalar, zamanla gelirdeki büyüme ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki konusunda ortaya çıkmaktadır. Gelir artışı ortalama olarak öznel iyi oluşa neden oluyor mu? Easterlin Paradoks’un savunucuları, gelir artışının öznel iyi oluşa neden olmadığını belirtmektedirler. Bireyler kendi isteklerine göre mutluluk seviyeleri belirttikleri için, ampirik çalışmalarda bildirilen mutluluk seviyelerinin mutlak gelir ile arttığı görülmemektedir. Makro düzeyde ortalama gelir düzeyi daha yüksek olan ülkeler, daha yüksek ortalama mutluluk seviyesine sahip bir uluslararası mutluluk sıralamasında yer alırlar. Ancak tek bir ülkede zamanla ortalama gelir düzeyinde bir artış ortalama mutluluk seviyesini artırmayacaktır. Gelirin mutluluğa neden olup olmayacağı, büyük oranda ülkelerin büyük örnekleme için uzun vadeli verilerin sınırlı olması nedeniyle hala tam olarak açık değildir (Frey ve Stutzer, 2012:6).

Easterlin (2001) söz konusu paradoksu çözmek için bir öneride bulunmuştur: Mutluluk mutlak gelirden ziyade görelî gelire bağlıdır. Görelî gelir durumunda, her birey kendi gelirini referans grubun ortalama geliriyle karşılaştırmaktadır. Yani referans grubu; bireyin sosyal ilişkilerini sürdürdüğü benzer bir eğitimsel ve/veya mesleki seviyeye sahip olan sosyo-ekonomik grubu ifade etmektedir. Makro düzeyde, görelî gelir kavramı bir ülke içindeki gelir eşitsizliği seviyesiyle ilgilidir ve gini katsayısı gibi bir eşitsizlik ölçüsü ile ölçülmektedir (Marques, 2013:6).

Dolan vd. (2008) tarafından önerilen ikinci mutluluk belirleyicisi grubu; yaş, cinsiyet, etnik köken, hanehalkı büyüklüğü, çocuk sayısı, eğitim ve medeni hal gibi kişisel özelliklerden oluşmaktadır. Peiró (2006), yaş, sağlık ve medeni halin mutlulukla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur. Buna ek olarak, Roysamb vd. (2002) kadınların erkeklerden ortalama olarak daha mutlu olduğunu ve mutluluğun, yaşla beraber U eğrisini takip etme eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Onlara göre yaş 35-40 yaş civarında asgari seviyeye ulaşmaktadır. Ayrıca, Pedersen

ve Schmidt (2011) sağlık düzeyinin mutluluk üzerinde g¼çlü bir etkisi olduğunu bulmuştur.

Mutluluğun üç¼nc¼ belirleyici grubu, eğitim, sağlık (veya yaşam beklentisi), iş sekt¼r¼ (tarım, sanayi, hizmetler) ve işsizlik gibi sosyal kalkınma özellikleriyle ilgilidir. Peiró (2006) işsizliğin yaşam memnuniyeti ile açıkça ilişkili olmasına rağmen mutluluk ile ilişkili olmadığını bulmuştur. Bunun nedeni, gelirin yaşam memnuniyeti ile g¼çlü bir şekilde ilişki olmasına rağmen mutluluk ile ilişkisinin zayıf olmasıdır. Bu sonuçlar mutluluk ve yaşam memnuniyetinin iki farklı iyi oluş alanı olduğunu göstermektedir. Yaşam memnuniyeti ekonomik fakt¼rlerden nispeten bağımsız olsa da, mutluluk ekonomik fakt¼rlerle kuvvetli bir bağımlılık ilişkisi içinde olacaktır (Marques, 2013:7-8).

Mutluluğu makroekonomik anlamda işsizlik ve enflasyon açısından inceleyecek olursak; insanlara çeşitli iş özelliklerinin önemi hakkında doğrudan sorular sorularak bildirilen iş doyumunun belirleyicileri, çoklu regresyon analizlerinde araştırılmıştır. Bu, bireysel işsizliğin, sosyal stat¼ kaybı, benlik saygısı, kişisel ilişkiler ve işyerine bağlı disiplinli bir zaman yapısına bağlı olarak psişik maliyetleri iğerdiğini yansıtmaktadır. Uzun vadeli çalışmalar işsizliğe sınırlı adaptasyonun yeniden istihdamdan sonra bile öznel iyi oluş üzerinde negatif etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Di Tella vd. (2003), 12 Avrupa ¼lkesinde 1975 ve 1992 yılları arasında Eurobarometer verilerine dayanarak toplu işsizlik oranının toplam gelirdeki değişikliklerin ötesinde ortalama yaşam memnuniyetini azalttığını ortaya koymuşlardır. Olası nedenler, işsizliğin suça ve kamu maliyesine doğrudan etkilerini ve aynı zamanda çalışma saatleri ve maaşlarda meydana gelen değişiklikler gibi işyerine özg¼ özellikleri de içermektedir. İşsizliğin genel negatif dışsalılıkları ile ekonomik risklerin bireylerdeki değişimi arasında bir ayırım yapmak için işçiler ekonominin şoklara maruz kaldığı temelde farklı iki sekt¼rde incelenmektedir: Özel sekt¼rde çalışan kişiler ve kamu sekt¼ründe çalışan kişiler. Kamu sekt¼r¼ çalışanları genelde işten çıkarmaya karşı uzun süreli koruma hakkına sahiptirler. Almanya için yapılan bir çalışmada, özel sekt¼rde çalışan kişilerin genel ekonomik şoklardan kamu sekt¼ründe çalışanlardan daha fazla etkilendiği ileri sür¼lm¼řtür. Bu durum, genel işsizlik nedeniyle ortaya çıkan psişik maliyetlerin önemli bir bölümünün, ekonomik güvensizliğin artmasına bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Mutluluğun makroekonomisi üzerine yapılan akademik literat¼r, sürekli olarak hem işsizliğin hem de enflasyonun s¼bjektif iyi oluş ile g¼çlü negatif

korelasyon içerdiğini bulmuştur. Bu literatür bazen eleştirilmektedir, çünkü “rasyonel beklenti hipotezi” ne göre enflasyon gibi ekonomik büyüklükler eğer insanlar “rasyonel” ajanlar gibi davranıyorlarsa bireylerin kararlarını uzun vadede etkilememektedir (Garcia, 2014:33).

Birçok bilim adamı işsizliğin yüzde bir puan yükselmesinin mutluluk için enflasyonun bir puanlık artışından daha fazla zararlı olduğunu ileri sürmüştür. Di Tella vd. (2003) kontrol değişkenleri olarak ülkeye özgü zaman eğilimlerini içeren bir model tahmin etmişler ve işsizliğin mutluluk için enflasyona kıyasla iki kat daha zararlı olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonucu anlamak ve yorumlamak için bir ülkede işsizlik oranının % 5, enflasyon oranının ise % 3 olduğunu düşünelim. Eğer işsizlik yüzde 5’ten yüzde 6’ya (yüzde 1 puan) yükselirse; nüfusun refahını sabit tutmak için enflasyon 2 puan azaltılarak % 1’e düşürülmelidir. Aynı şekilde, Di Tella ve MacChuloch (2006), ham mutluluk puanlarını 1975-1992 döneminde OECD ülkelerindeki veriler için sürekli olanlara dönüştüren sıralı probit model kullanmışlardır. Yüzde bir puanlık işsizlik artışının enflasyondaki ek yüzde artıştan mutluluğa 4.7 kat daha fazla zarar verdiğini bulmuşlardır. Di Tella ve MacChuloch ayrıca enflasyonun ve işsizliğin toplum için eşit derecede zararlı olduğunu öne süren “mutsuzluk endeksinin” işsizliğin maliyetlerini daha az tahmin edeceğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, “mutsuzluk endeksinin” kamu politikası amaçlarıyla kullanmak konusunda şüphe uyandırmaktadır. Frey ve Stutzer (2000) insanların enflasyona karşı güçlü bir hoşnutsuzlukları olduğunu ve enflasyondan kaçınmak için önemli bir maliyet taşımaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, işsizliğin enflasyona kıyasla subjektif iyi oluşa olumsuz etkide bulunduğu sonucuna varmışlardır. Avrupa ülkelerinde somut olarak, işsizlik oranındaki bir puanlık bir artışın telafi edilmesi için enflasyonu 1,7 puan azaltmak gerekmektedir. Ayrıca, hanehalkı gelirinin yükselmesinin işsiz insanların mutluluk düzeylerini o kadar çok değiştirmeyeceğini ve regresyonlarda gelir kontrol edildiği zaman işsizlerin mutsuzluğunu açıklamak için manevi olmayan faktörlere değinmişlerdir. Bununla birlikte, Wildman ve Jones (2002), cari gelirin mali durumu temsil etmek için en uygun ölçü olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle işsizlik durumundan kaynaklanan mutsuzluğun bir kısmı, gelecekteki gelirin üstündeki belirsizlik ve kaygıdan olabilmektedir. Sadece işsizliğe odaklanan ve subjektif iyi oluş göstergelerini sürekli değişken olarak ele alan çalışmalar, işsizler ile istihdam edilenler arasındaki mutluluk puanlarında farklılıklar tespit etmiştir. Bu farklar % 5-

15 arasında değişmektedir. Örneğin, Lelkes (2007) işsizliğin sübjektif iyi oluşa olan etkisini tahmin etmek için Avrupa'ya özgü bir anket kullanmıştır. İşsizliğin yüksek bir yaşam doyumu ve genel mutluluk olasılığını sırasıyla % 19 ve % 15 düşürdüğünü tespit etmiştir. Buna ek olarak, pek çok çalışma, erkeklerin genellikle işsizlik oranlarının daha fazla olduğunu (Dockery, 2003; Gerlach ve Stephan, 1996; Theodossiou, 1998) ileri sürmüştür ve orta yaşlı insanlar, işsizlikten yaşlılara ve gençlere göre daha fazla etkilenmektedirler. Özellikle ilginç olan durum, işsizlik oranları daha yüksek olduğunda işsiz bireylerin kendini daha mutlu hissetmesidir. Clark ve Oswald (1994) bu durumu “toplumsal ayıp (social stigma)” olarak adlandırmaktadır. Graham (2005) “toplumsal ayıbı” azaltmaktan kaynaklı refahta meydana gelen olumlu sonuçların gelecekte iş bulma olasılığının daha az bir negatif sonucu olduğunu iddia etmiştir. Sübjektif iyi oluş ve işsizlik arasında güçlü bir negatif ilişki olduğuna dair tutarlı kanıtların varlığına rağmen, bu iddiaya destek bulamayan literatürde bulunmaktadır. Örneğin, Gudrun (2013), İzlanda'daki ekonomik ve finansal krizin insanların mutluluklarını nasıl etkilediğini incelemiştir. 2007 ve 2009'da yapılan uzunlamasına bir ulusal anketten 5918 kişiden oluşan bir örneklem kullanarak, kontrol değişkenleri olarak sosyodemografik ve ekonomik faktörleri, sağlık durumunu ve sosyal ağları içeren bir kesit çoklu doğrusal regresyon tahmin etmiştir. İzlanda halkı arasındaki mutluluğun 2009'da 2007 yılına göre daha düşük olduğunu, ancak ekonomik faktörlerin ve işsizliğin sübjektif iyi oluştaki bu düşüşü tahmin edemediğini belirtmiştir. Graham ve Pettinato (2001) ve Smith (2003) de benzer sonuçlar elde etmektedir. Bununla birlikte, işsizliğin mutluluk üzerindeki olumsuz etkisine aykırı kanıt gösteren çalışmaların çoğunda sonuçların temsil edilebilirliğini etkileyebilecek küçük işsiz örnekleri kullanılmıştır. Ek olarak, kullanılan ekonometrik yöntem ve özellikle yatay kesit analizi, gözlem dışı kişilik özellikleri ve birbiriyle bağlantılı ölçüm hataları hesaba katılmazsa, yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Garcia, 2014:33-35).

Enflasyonun sübjektif iyi oluş göstergeleri üzerindeki etkisi, panel veri kullanan ülkeler arası çalışmalarla sınırlıdır. İşsizlikle birlikte daha önce de belirtildiği gibi, enflasyon sübjektif iyi oluş üzerinde zararlı bir etkiye sahiptir. Di Tella vd. (2003), enflasyonun yüzde bir puanlık artışının mutluluğu 0,01 birim azalttığını tespit ederek bu etkiyi hesaplamıştır. Bu, enflasyon oranı % 5 puan artması durumunda sübjektif iyi oluşun 0,05 birim azalacağı ve nüfusun % 5'inin bir yaşam tatmini kategorisinden daha düşük bir kategoriye kayacağı anlamına

gelmektedir. Örneğin insanlar “oldukça memnun” olma kategorisinden “çok memnun olma” kategorisine kayabilirler. Alesina vd. (2004), ABD için Genel Sosyal Araştırmalar (GSS) ve Avrupa için Eurobarometre verilerinden yararlanarak yaptıkları çalışmada, Avrupa ve ABD için yapılan açıklamaya destek vermektedirler. Wolfers (2003) konjonktür hareketleri oynaklığının sübjektif iyi oluş ölçüleri üzerindeki etkisini incelemiş ve makro ekonomik oynaklığın mutluluğa ve yaşam memnuniyetine zarar verdiğine dair güçlü kanıtlar elde etmiştir. Sübjektif iyi oluşun, işsizliğin istikrarsızlığı olmadan ortalama işsizlik seviyesinin 0,25 puan azaltılmasını benzer bir miktarda artacağını tahmin etmiştir (Garcia, 2014:36-37).

Mutluluğun dördüncü belirleyici grubu, zamanımızı nasıl harcadığımız, çalışılan saatler, işe gidip gelmek, başkalarına bakım, toplumsal katılım-gönüllülük ve din faaliyetleri gibi değişkenler tarafından tanımlanmaktadır.

Mutluluğun belirleyenlerinden beşinci ve altıncısı, başkalarıyla olan ilişkilerin nitelikleri, evlilik ve samimi ilişkiler (aile ve arkadaşlar) ile ilişkili olarak tanımlanabilir. Makro düzeyde, ilişki durumları, bir ülkedeki evli ve bekâr kişilerin yüzdesi, aileye ve arkadaşlara verilen önem, nüfus yoğunluğu ya da kentsel/kırsal yerleşim yeri ile ifade edilebilir.

Son olarak, mutluluk daha geniş ekonomik, sosyal ve politik ortam, enflasyon, refah sistemi, ekonomik özgürlük, iklim, doğal çevre, güvenlik, siyasi özgürlük ve politikaların doğası gibi ülkenin çeşitli özellikleri ile temsil edilmektedir. Yakın tarihli bazı literatürde görüldüğü gibi, sporun da mutluluk üzerine olası etkilerini incelemek için ilgili spor olayları bir araya getirilmektedir (Marques, 2013:8).

1.1.3. Mutluluk Nasıl Ölçülür?

Bir kişinin sübjektif iyi oluşunu ölçmenin bir yolu, kişinin sübjektif iyi oluş durumunu nasıl gördüğüne ilişkin tek veya çok maddeli sorular içeren anketlerdir. Tek maddelik anket sorusuna, kişilere sorulan World Values Survey (Dünya Değerler Anket)’indeki standart mutluluk sorusu örnek olarak verilebilir. İnsanlara: “Her şeyi birlikte düşündüğünüzde, ne kadar mutlu olduğunuzu söylersiniz: Çok mutlu, oldukça mutlu, çok mutlu değil, hiç mutlu değil?” sorusu sorulmuş ve her bir cevap en düşük mutluluk düzeyi (1=hiç mutlu değil) ve en yüksek mutluluk düzeyi (4=çok mutlu) olacak şekilde 1’den 4’e sıralanmıştır. World Values Survey anket soruları, Birleşik Devletler’in General Social Surveys (Genel Sosyal Anketinin) üç

puanlı ölçeğine çok benzemektedir: “Her şey birlikte düşünüldüğünde, bugünlerde nasıl hissediyorsunuz: Çok mutlu, oldukça mutlu, çok mutsuz. En çok kullanılan tek maddeli ölçeklerden bir diğeri de Eurobarometer Survey (Eurobarometer Anket)’ inde bulunabilecek standart yaşam memnuniyeti sorusudur. Bireylere “Genel olarak yaşamınızdan ne derece memnunsunuz: Çok memnun, oldukça memnun ya da çok memnun değil?” sorusu sorulmuştur (Powdthavee, 2007:55).

Tek maddeli ölçekler kısa ve avantajlı olmasına rağmen, birçok psikolog tek maddeli ölçekleri çok maddeli ölçeklere kıyasla daha az güvenilir ve daha az geçerli olduğunu kabul etmiştir. Bunun nedeni rastgele ölçüm hatalarının, çok maddeli ölçeklerde tek maddeli ölçeklere kıyasla daha düşük olmasıdır. Çok maddeli ölçeklerin en önemlilerinden biri General Health Questionnaire (GHQ) (Genel Sağlık Anketi) ve The British Household Panel Survey (İngiliz Hanehalkı Panel Anketi)’dir. GHQ, bireylere sorulan on iki sorunun yanıtlarına göre olumlu ve olumsuz etkiyi değerlendirmektedir. GHQ’nun on iki sorusu şu şekildedir: Son zamanlarda,

- a) Yaptığınız şeyler üzerine yoğunlaşabiliyor musunuz?
- b) Yaptığınız şeylerde yararlı bir rol oynadığınızı düşünüyor musunuz?
- c) Yaptığınız şeyler hakkında karar verebilme kabiliyeti hissediyor musunuz?
- d) Normal günlük aktivitelerinizden zevk alıyor musunuz?
- e) Sorunlarla yüzleşmeyi başarabiliyor musunuz?
- f) Her şey düşünüldüğünde kendinizi mutlu hissediyor musunuz?
- g) Endişeleriniz yüzünden uykusuzluk çekiyor musunuz?
- h) Sürekli gerginlik hissediyor musunuz?
- i) Zorlukların üstesinden gelemediğinizi hissediyor musunuz?
- j) Kendinizi mutsuz ya da depresif hissediyor musunuz?
- k) Kendinizi güvensiz hissediyor musunuz?
- l) Kendinizi değersiz bir kişi olarak görüyor musunuz?

GHQ-12 sorularına verilen yanıtlar dört puanlı Likert ölçeğinde değerlendirilir: 1= Her zamankinden daha çok, 4= Her zamankinden çok daha az.

Csikszentmihalyi (1990) mutluluğun anket formlarının yanı sıra gerçek zamanlı da ölçülmesini önermektedir. Csikszentmihalyi (1990)’nin Deneyim Örneklemesi Metodu (Experience Sampling Method-ESM) adını verdiği ölçekte katılımcıların, bir takım sorulara hemen cevap vermeleri için gün boyunca (veya günler boyunca) kendilerini yönlendiren bir el bilgisayarı taşımalarını gerekmektedir. Bu, katılımcının hâlihazırdaki mutluluk halinin yanı sıra, sorulduğunda meşgul oldukları faaliyetleri

ve etkileşimde bulunduğu kişileri de içerebilmektedir. Bununla birlikte, ESM, normalde anketlerden elde edilen bildirilen mutlulukta bilişsel önyargıların boyutunu azaltsa da, büyük bir nüfus örneğinde uygulanması çok maliyetli bir yöntemdir. ESM'ye alternatif bir yöntem de, katılımcılara bir önceki günün bölümlerini özetleyen bir günlük doldurmalarını ve bu bölümlerin her birinde duygularının yoğunluğunu bildirmelerini isteyen Günü Yapılandırma Yöntemi (Day Reconstruction Method)'dir (Powdthavee, 2007:56-57).

Dünyada mutluluğu ölçmek amacıyla kullanılan anketler ve bu anketlerin uygulandığı ülkeler aşağıda yer aldığı gibidir (Şık, 2016:29-30):

- Gelişmiş Avrupa ülkeleri anketleri (Almanya-German Socio Economic Panel (GSOEP), İngiltere-British Household Panel Survey (BHPS), İsveç-Swiss Household Panel, Avustralya-Australian Household Survey (HILDA), ABD (General Social Survey)
- Geçiş ekonomileri (Arnavutluk, Bulgaristan, Litvanya, Romanya, Rusya, Estonya, Letonya, Macaristan, Beyaz Rusya, Polonya, Ukrayna-Life in Transition Survey (LITS), 2006)
- Asya'da anket uygulanan ülkeler (Çin, Hindistan, Şangay, Güney Kore)
- Afrika ve Ortadoğu'da anketlerin uygulandığı ülkeler (Etiyopya, Nijerya, Peru, Güney Afrika, Tanzanya, Latin Amerika, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela)
- Uluslararası anketler (World Values Survey (1981-2008, 5 Dalga, 105 Ülke) International Social Survey Program (101 Ülke), Gallup World Poll (2006, 105 Ülke), Latino Barometer (18 Ülke), European Social Survey (25 Ülke), European Values Survey, Euro-Barometer)
- Türkiye (TÜİK-Yaşam Memnuniyeti Anketi)

1.1.4. Sürdürülebilir Mutluluk Kavramı

Sürdürülebilir mutluluk kavramı, O'Brien (2005) tarafından geliştirilmiş olup bireyler, toplumlar ve ulusların mutluluklarını nasıl sürdürdüklerine ve mutluluğun olumlu ve olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektedir. Küreselleşen dünyada, insanların eylemleri uzak topraklarda ve insanlar üzerinde yankı uyandırmaktadır. Bazı eylemler kısa süreli olup hemen etkisini gösterirken bazıları ise kalıcı etkiler içermektedir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik ve mutluluk terimlerini birleştirmenin

şimdiki ve gelecekteki mutluluğu sürdürülebilirliğe bağlamak ve karşılıklı bağımlılığımızın gerçeğini vurgulamak gibi bir takım başka amaçları vardır. Sürdürülebilir mutluluk, bireylerin eylemlerini ve kararlarını günlük olarak yönlendirebilmeleri için kullanabilecekleri bir kavramdır; topluluk düzeyinde, topluluğun mutluluğunun sürdürülebilir olması için refahın sosyal, çevresel ve ekonomik göstergelerini dikkate alma ihtiyacını güçlendirmektedir. Ulusal ve uluslar arası düzeyde şimdi ve gelecekte bireyin ve toplumun eylemlerinin iyi oluş için önemini vurgulamaktadır.

Sürdürülebilir mutluluğa bir örnek olarak, bir fincan kahve içmenin anlık zevkini düşünelim. İnsanların duysal tecrübelerine dikkat etmenin faydaları Brown ve Kasser (2005) ve Kabat-Zinn (2005) tarafından tartışılmıştır. Sürdürülebilir mutluluk merceğiyle bakıldığında, anlık bir zevk olan kahve içmek daha geniş bir bağlamda ele alınabilir. İnsanlar bu bir fincan kahvenin adil bir ticaret sonucu elde edilen kahve olup olmadığıyla ilgilenebilirler. Bu da şu anlama gelmektedir: Kahve üretimindeki işçilere ücretleri adilce ödenmeli ve kahve çevresel etkileri dikkate alınarak yetiştirilmelidir. Sürdürülebilir mutluluk, endüstriyel üretimin doğal çevrenin ve insanların pahasına olduğu için elde edilen pozitif duyguların kahve içmekten kaynaklanıp kaynaklanmadığını yansıtmak için önemlidir. Kıyafetlerin üretildiği koşullar, meyvelerin ne kadar uzağa taşınacağı, golf sahasına püskürtülen böcek ilaçlarının, bireylerin mutluluklarını nasıl sürdürdükleri üzerinde bazı etkileri vardır. Sürdürülebilir mutluluk, dünyada hayatımızla, hatta henüz doğmamış hayatlarla bile birbirimize bağlı olduğumuz gerçeğini güçlendirmektedir. Doğal mutluluk arzumuz, iyi oluşumuzun diğer insanların iyi oluşu ve doğal çevre ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu keşfetmenin başlangıç noktası haline gelmektedir. Brown ve Kasser (2005), “çevreye karşı sorumlu davranışları fedakârlıkla çerçevenlediği sürece, bireylerin nasıl davranacakları konusunda zor seçimlerle karşı karşıya kalacaklarını ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu tür davranışların mutluluğu azalttığı varsayılmaktadır. Sürdürülebilir mutluluk, sürdürülebilirlik konusundaki düşünceleri, bireysel, toplumsal ve küresel iyi oluşa katkıda bulunma ve yaşam kalitemizi artırma fırsatlarıyla birleştiren yeni bir yaklaşım sunmaktadır (O’Brien, 2008:290).

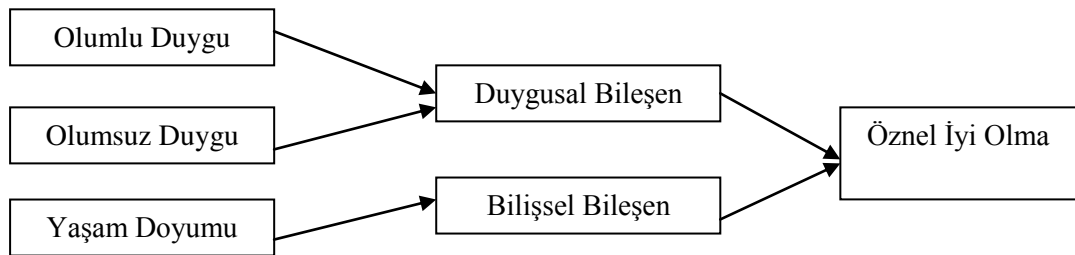
1.1.5. Bilim Dallarında Mutluluk

Uluslar arası literatürde her geçen gün daha fazla tartışılmaya başlanan mutluluk kavramı, çeşitli bilim dallarının da ilgi odağı olmuştur. Mutluluğun sosyo demografik, kültürel, ekonomik, dini, felsefik ve psikolojik değişkenlerin bileşiminin bir sonucu olduğu düşünüldüğünde mutluluk ile felsefe, psikoloji, din ve ekonomi arasında bir ilişki olduğu söylenebilir.

1.1.5.1. Psikolojide mutluluk

Mutluluk kavramının psikolojideki karşılığı olarak “öznel iyi oluş” kavramı kullanılmaktadır. Literatürde “psikolojik iyi oluş”, “öznel iyi oluş”, “mutluluk”, “yaşam doyumu”, “duygusal iyi oluş” ve “iyilik hali” gibi kavramlar çoğunlukla birbirlerini ikame eden kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öznel iyi oluş üç farklı bileşenden meydana gelmektedir. Bileşenlerden ilkinde göre, öznel iyi oluş öznel ve bireyin tecrübesine dayanmaktadır. İkincisi, öznel iyi oluş olumlu yöndeki ölçüler içermektedir. Üçüncü bileşene göre ise öznel iyi oluş bireyin yaşamının tüm yönlerinin genel bir değerlendirmesine dayanmaktadır (Yazıcı, 2015:29).

Andrews ve Withey’e (1976) göre, öznel iyi olmanın üç farklı boyutu vardır. Bunlar: Olumlu duygu, olumsuz duygu ve yaşam doyumdur. İlk iki bileşen öznel iyi olma halinin duygusal bileşenini, sonraki bileşen ise bilişsel-yargısal bileşenini oluşturmaktadır. Öznel iyi olma yapısı Şekil 1.4’te gösterilmiştir.

Şekil 1.4. Öznel İyi Olma Yapısı (Kangal, 2013:218)

Neşe, sevgi, coşku gibi hoş olan duygu ve genel olumlu ruh halini ifade eden olumlu duygu, duygusal bileşeni oluşturmaktadır. Duygusal bileşenin bir diğer duygu türü olan olumsuz duygu; üzüntü, sıkıntı, endişe, stres, suçluluk, utanç ve kıskançlık gibi hoş olmayan duygu ve genel anlamda olumsuz ruh halini içine almaktadır. Yaşam doyumu ise, insanların bütün olarak kendi yaşamlarını değerlendirme biçimini göstermektedir (Kangal, 2013:218).

Öznel iyi olma kavramı üzerinde olumlu duygunun yoğunluğu mu daha çok etkilidir yoksa olumlu duygunun sıklığı mı daha çok etkilidir sorusu literatürde tartışma konusu olmuştur. Diener vd. (1991) yapmış oldukları çalışmada öznel iyi olmanın daha çok olumlu duygunun sıklığına bağlı olduğunu duygu yoğunluğu ile olan ilişkisinin ise nispeten daha az olduğunu bulmuşlardır. Öznel iyi olma yapısının üçüncü boyutu yaşam doyumdur. Bu bileşen kişinin kendi yaşamıyla ilgili bilişsel yargılardan meydana gelmektedir. Genel yaşam doyumu insanların sağlıkları, yapmış oldukları evlilikleri ve işleri gibi farklı faktörler tarafından belirlenmektedir. Mutluluğun kapsamlı ve önemli bir ögesi olarak ifade edilen yaşam doyumu kavramı literatürde ilk kez 1961 yılında Neugarten tarafından kullanılmıştır. Neugarten'e göre yaşam doyumu, bir insanın hayattan istedikleri ile sonuçta elde ettikleri arasındaki farkın doğal bir sonucudur. İnsanlar birçok olumlu duyguya karşılık çok az olumsuz duygu hissettiğinde, ilgisini çeken farklı aktivitelerde bulunduklarında, sevinçleri acılarından çok olduğunda ve yaşamlarından genel olarak memnun olduklarında öznel iyi olma düzeyleri yüksek olmaktadır (Kangal, 2013:219).

Öznel iyi oluşun yoksullar tarafından nasıl ifade edildiğini araştıran Narayan vd. (2000), "Can Anyone Hear Us" adlı çalışmalarında Dünya Bankası tarafından 50 ülkede ve "Crying Out for Change" adlı çalışmalarında 23 ülkede yürütülen yoksulluk değerlendirmesini ele almışlardır. Her iki çalışmalarında da, subjektif verileri toplamış ve bilgileri analiz etmişlerdir. Her iki çalışma toplam 60.000 kişiyi temsil etmektedir. Bu çalışmaların bir yönü, yoksulların yoksulluğu nasıl tanımlandığını analiz etmek olmuştur. İnsanlara: "Refahı, iyi bir yaşam kalitesini, kötü oluşu ya da kötü bir yaşam kalitesini nasıl tanımlarsınız? sorusu sorulmuş ve araştırma ekibi tarafından önemli ortak alanlar Tablo 1.2'de belirtildiği gibi açıklanmıştır (Alkire, 2002:189). Narayan vd.'ne göre yoksullar iyi oluşu; maddi, bedensel, sosyal, psikolojik iyi oluş, güvenlik ve seçim ile hareket özgürlüğü olarak ifade etmişlerdir. Yoksullara göre maddi iyi oluş; yiyeceğe erişme, varlık sahibi olma ve bir işe sahip olmaktan oluşmaktadır. Bedensel iyi oluş; sağlıklı olma, iyi bir dış görünüş ve iyi bir fiziki çevreye sahip olmaktır. Sosyal iyi oluş; çocuklarla ilgilenmek onları yetiştirip evlendirmek, haysiyetli olmak, barışın ve uyumun birlikte olduğu aile ve toplum ilişkileri olarak görülmüştür.

Tablo 1. 2. Yoksulların Sesi'ne Göre İyi Oluş

Maddi İyi-oluş
Yiyecek
Varlıklar
İş
Bedensel İyi-oluş: İyi olma ve iyi görünme
Sağlık
Görünüş
Fiziki çevre
Sosyal İyi-oluş
Çocuklarla ilgilenebilmek, yetiştirmek,
Evlendirmek
Öz saygı ve haysiyet
Barış, uyum, aile/toplum içinde iyi ilişkiler
Güvenlik
İç barış
Fiziksel güven ve güvenli bir ortam
Kanuna uygunluk ve adalete erişim
Yaşlılıkta güvenlik
Geleceğe güven
Seçim ve hareket özgürlüğü
Psikolojik iyi-oluş
İç huzur
Mutluluk
Uyum (manevi bir yaşam ve dine uyma)
Kaynak: Alkire, 2002:190

Güvenlik; iç barış, fiziksel güven ve güvenli bir ortam, adalete erişim ve kanuna uygunluk, insanların yaşlılıkta kendini güvende hissetmesi ve geleceğe güven duymasıdır. Yoksullar seçim ve hareket özgürlüğüne sahip insanların daha mutlu olduğunu ifade etmişlerdir. Psikolojik iyi oluş ise insanın iç huzura ve huzurlu bir manevi hayat ve dine uymakla mümkündür.

Psikoloji bilimi bundan elli yıl önce sadece akıl hastalıkları üzerine değil; aynı zamanda insanların hayatlarını tatmin edici ve daha verimli düzeye getirerek yetenekli insanları belirleme üzerine çalışan bir bilim dalıydı. Yürütülen araştırmaların temel amacı, insanlar için neyin yanlış olduğu ve insanları psikolojik sorunlara iten zayıf yanlarının tespit edilerek nasıl düzeltileceği üzerine odaklanmaktı, dolayısıyla mevcut kaynaklar da bu alanlara yönlendirilmiştir. Ünlü psikolog Martin Seligman başta olmak üzere Ed Diener (2000), Christopher Peterson (2000) ve Rick Snyder (2000) gibi araştırma odaklı pozitif psikologlardan oluşan bir grup bilim adamı insanlarda güçlü yönleri inşa etmenin ihmal edildiğini fark ederek pozitif psikoloji hareketinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Martin Seligman vd.,

göre pozitif psikolojinin amacının insanlarda yanlış olana değil doğru olana vurgu yapmak, zayıf yönler değil güçlü yönler odaklanmak, kırılabilirliğin tersine dayanıklılığa ve sağlıklı, iyi bir hayatın iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ile ilgilenmek olduğunu ifade etmişlerdir (Kutanis ve Yıldız, 2014:136).

Pozitif psikolojide sistematik olarak insanların hayatlarını değerli kılan ve onların bireysel olarak güçlü yanlarını ele alan üç farklı analiz seviyesi belirlenmiştir. Analiz seviyeleri Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

(1) Sübjektif seviye (iyi olma, geçmiş ile memnuniyet, akış ve şimdiki mutluluk, geleceğe ilişkin iyimserlik ve umut gibi pozitif öznel deneyimler)

(2) Mikro, bireysel düzey (sevgi, cesaret, estetik duyarlılık, azim, affedicilik, maneviyat, yüksek yetenek ve bilgelik gibi pozitif özellikler)

(3) Makro grup ve kurumsal düzey (kişileri daha iyi vatandaşlık yapmaya-sorumluluk, fedakârlık, nezaket, ılımlılık, hoşgörü ve güçlü bir iş ahlakı gibi-doğru harekete geçiren pozitif vatandaşlık erdemleri)

Pozitif psikoloji oldukça yeni bir yaklaşım olmasına rağmen, pozitif psikoloji üzerine yapılan araştırmaların hızla artmakta ve araştırmalarda özyeterlik, iyimserlik, umut, psikolojik sağlamlık, öznel iyi oluş, yaşam doyumu ve güçlü karakter özellikleri, kişilerarası ilişkiler, aidiyet, özgüven gibi kavramların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, pozitif psikoloji kapsamında psikolojik iyi olma, otantiklik, proaktivite, kararlılık, başarı yönelimleri, biliş ötesi, minnettarlık, alçakgönüllülük, affedicilik, duyarlılık gibi kavramlara çeşitli kaynaklarda yer verildiği görülmektedir (Kutanis ve Yıldız, 2014:137).

1.1.5.2. Felsefede mutluluk

Sokrates'in hayatımızı nasıl yaşayacağımıza ilişkin sorusu ile başlayan felsefi yaklaşım, diğer tüm "felsefi olmayan" yaklaşımların daha sonra geliştiği batı kültürünün mutluluğunu incelemek için en uzun ve en zengin geleneğe sahip yaklaşım olmuştur. Modern felsefe sınıflandırmasında mutluluk ahlaki felsefe alanına yerleştirilmiştir.

Mutluluğun felsefi yaklaşımı, mutluluğun doğası, kaynağı ve değeri ile ilgilidir ve aşağıdakilere benzer soruları içerir: Mutluluk nedir? Mutluluğun nedenleri ve koşulları nelerdir? İyi ve mutlu bir hayat nasıl yaşanır? Nihai mutluluk mümkün

müdür? İyi bir yaşam için mutluluk gerekli midir? Mutluluk, kişinin zihin durumuna mı bağlıdır? (Zevnik, 2014:3).

Mutluluğa ilişkin bu ve benzeri sorular Yunan filozoflarının ilk çağlardan bu yana ilgi odağı olmuştur. İlk tarih yapıtı olarak kabul edilen ve Yunanlı düşünür Herodot tarafından yazılan, ‘Herodot Tarihi’ kitabında, insanların mutluluk arayışlarının kişiler arası ilişkilerde büyük ve mucizevî bir şekilde yapılan işlerle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu anlatılmaktadır. Yunanlı ünlü filozof Platon mutluluğu, insan doğasının üç ayrı parçası olan akıl, fiziksel arzular (onur ve başarıya duyulan arzu) ve ruhsal gereksinimler arasındaki uyumlu ruhsal birlikteliğin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Aristo mutluluğu, “Ruhun erdemli bir eylemi, refahın erdemle birleşmiş hali, bağımsız bir yaşam, insanın malını, mülkünü ve bedenini kullanma gücüyle birlikte onları koruyarak varlığın ve bedenin iyi bir durumda olması” şeklinde ifade etmektedir. Ona göre, eğer insan cesur ve ağırbaşlıysa ve mütevazılık ve kibir arasında, yüce gönüllülüğü tercih etmişse mutludur. Aristo mutluluğu araştırırken hareket noktası insan davranışlarının mutlaka bir amaca yönelik olduğu ve insanın bir başka şey için değil de bizzat kendisi için istediği şeyin ne olduğunu sorgulaması gerektiğidir. Aristo’ya göre “gayelerin bazıları, fiillerin bizatihi kendileri, bazıları da bu fiillerin neticeleridir.” Bu anlamda mutluluk en genel amaçtır ve insanın bütün diğer amaçlarını kapsamaktadır. Descartes’e göre ise “Mutluluk, ruhun tam anlamıyla memnuniyeti ve iç hoşnutluğundan oluşmaktadır. Ona göre mutluluk talihten yardım almayan bilgelere bulunduğu için talih sonucu elde edilecek bir şey değildir. Mutluluk ruhu memnun etmek ve onu hoşnut yaşatmaktan başka bir şey değildir. Ona göre mutluluğu ulaşmanın ilk ve en önemli şartı doğru bilgiye sahip olmaktır.” (Sevindik, 2015:23).

Aristoteles ve Sokrates gibi filozoflar başta olmak üzere birçok filozof, mutluluk konusunda başarısızlığın nedenlerini araştırmıştır; Aristoteles’e göre, insanlığın temel amacı iyi bir yaşam sağlamaktır. Farabi’ye göre, mutluluk erdemli hareketlerin ulaştığı bir hedeftir. Bu nedenle, mutluluk, herkesin özleyeceği bir amaçtır. Hedonist filozof olarak tanımlanan Democritus’a göre mutluluk ruhun huzurudur ve mutluluğun tek yolu, neyin iyi olduğunu bilmektir. Sokrates’e göre, mutlu olmak erdemli olmak demektir. Platon’a göre, mutluluğu yolu, insanın ruhunu mutlu eden erdemdedir (Kara, 2010:13).

1.1.5.3. Dinlerde mutluluk

Dinler; bir yandan ona inanan insanlara huzur, güven ve esenlik duygusu verirken bir yandan da ortaya koyduğu kuralları ile insanın var oluşunu ve dünya hayatını, fiziksel, psikolojik, kültürel ve sosyal varlığını tarihsel ve toplumsal zaman ve mekânın ötesine taşıyarak, insan yaşamını sonsuzluk duygusu ve inancı ile bir bütün olarak anlamlı bir çerçevede tanımlamaktadır (Düzgün, 2016:11).

Hahamlar Tevratı ‘hayat’ ile eş anlamlı kabul etmiş ve Tevrat’ı incelemenin onunla alakadar olmanın hayatla ilgilenmek demek olduğunu öne sürmüşlerdir. “Tevrat ona tutunanlar için hayat ağacı gibidir ve onu sınıksız tutanlar mutludur.” ifadesinde de belirtildiği üzere Tevrat ona inananlar için mutlu bir yaşam vaat etmektedir. Tevrat insanların hırslarından arınması ile onların mutluluk ve huzuru arasında yakın bir ilişki kurmaktadır. Tüm dinlerde kerih görülen dünya hayatına fazla meylederek daha fazla şeye sahip olma arzu ve hırsı, Tevrat’ta da sakınılması gereken bir tutum olarak öne çıkmaktadır. Kişinin huzur ve sükûnete ermesi için bir yöntem olarak Tevrat’ta insanı huzursuzluğa ve gerginliğe götüren mal tutkusu, hırs ve gelecek endişesinin kötülenmesi ve bu hırlardan arınmanın gerekliliğinin önemine dikkat çekilmiştir. Nitekim dinlenme anlamına gelen ‘Sebt Günü’ fikrinin temelinde, insanların her türlü hırstan kendini arındırması ile birlikte doğa ve diğer insanlarla olan ilişkisinde uyum sağlaması sonucu ortaya huzur ve sükunetin çıkması savunulmaktadır (Balcı, 2011:72).

Yahudi öğretide olduğu gibi Hristiyan öğretide de, vurgulanan ve esas alınması gereken şey, insanın aç gözlülüğten, mal biriktirme hırsından sıyrılması ve dünyada daha mütevazı bir hayat sürdürmesi gerektiğidir. Yahudi öğreti aynı zamanda geleceğe yönelik olan kaygının yanlışlığından, paradan uzak bir hayat sürdürülmesinin gerekliliğinden ve aza kanaat etmek gerektiğini de ileri sürmektedir. Verilen öğütlerin tümünde dünyada sahip olunan varlıkları azaltarak ya da onlardan vazgeçerek kişi kendisine vaat edilmiş olan ahiret mutluluğuna erişmektedir. Bununla birlikte Hristiyan öğreti bireyin mutluluğunu sadece ahiret inancına bağlamaz aynı zamanda kurtarıcı Mesih inancında vurgu yaparak insanların bu dünyada da mutlu olacağını vaat eder. Mesih inancına göre İsa’nın hayatı ölümüyle bitmez, dirilişinden sonra da devam eder ve geri dönene kadar da hayatı sürecektir; dolayısıyla insanlar için genel olarak mutlu bir hayattan söz edilebilmektedir (Balcı, 2011:73).

Dinlerin insanın mutluluğu ve acı çekmesi hakkında anlayışları farklı olsa da, insanın acılarla başa çıkmadaki yatıştırıcı etkileri ortaktır. Bu durum Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi, insanların geçmişteki eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan acı çekme durumunu mutluluğa giden yolda ruhsal arınma için gerekli gören Budizm ve Hinduizm’de de görülmektedir. Buda’ya göre hayatın dengesi yoktur ve hayatta en belirleyici özellik acıdır. Budist anlayışta varoluşun temelini acı çekmek oluştursa da, Budist lider Dalai Lama’ya göre acı ile vurgulanmak istenen insanın acıyı kabul ederek kurtuluş yollarını araması ve bu arayışın kişiye acıdan kurtulma ümidi vermesi nedeniyle acı çekmenin olumlu etkilere sahip olduğunu kabul etmektedir. Ona göre göz ardı edilen ve kabullenmek istenilmeyen acı zamanla gittikçe artan psikolojik bir problem olarak insanların hayatlarını olumsuz etkilemeye başlayacaktır. Budist yol, insanın acısız bir durum olan nirvanaya ulaşmak ve psikolojik sorunların üstesinden gelmek için acıyı kabullenip ondan kurtulmasını önermektedir. Çünkü nirvana insanın her türlü acı ve kinden, istek ve tutkulardan kurtularak sonsuz mutluluğa erişmesidir (Balcı, 2011:74).

İslam dininin mutluluğa yönelik düşüncelerine bakacak olursak; İslam dini müslümanların yaşam tarzı ve düşünme yolları üzerinde etkili olan bir dindir. İslam psikolojisinin kapsamlı incelemesi insanların yaşamlarına ve refahlarına islamın uygunluğunun altını çizmektedir. İslamiyet kendi içinde farklı düşünce ekolleri ve mezheplere ayrılmaktadır. İslami düşünce ekolleri ve mezhepler arasındaki farklılıklara rağmen, İslam dininin temel inançları üzerinde ve İslam dünyasında belirgin bir anlaşmanın varlığından söz edilebilir. Kur’an-ı Kerim, müslümanlar için kutsal kitaptır ve insan yaşamı ve mutluluk ile ilgili tüm önemli öğretileri içeren en yetkili metindir. Bu nedenle İslam düşüncesinin temel yönleri ve mutluluk için temel rehber Kur’an-ı Kerim ve İslam peygamberinin hadisleridir (Joshanloo, 2012:1858).

İslami görüşe göre, müslümanlar hayatlarının birincil hedefi olarak hedonistik zevkler peşinde koşmamalıdır. Aslında, olumlu duyguların ve zevkin islamiyette gerekli olduğu kabul edilir, ancak bu duygular ikincil sıradadır ve eudaimonistik uğraşılardan sonra gelmektedir. Eudaimonizm erdem, beceri ve pozitif işlevsellik geliştirmeye dayanırken hedonizm, zevk ve olumlu duygular elde etmeyi esas almaktadır. Kur’an’da tarif edildiği gibi memnuniyet kavramı, islamın eudaimonistik yönelimi ile tutarlıdır (Joshanloo, 2012:1864). Çünkü İslam dini dünyevi zevklerin düşük tutulmasını emreder. İslam dininde iyi bir hayat yaşamak için, tek bir inanç vardır o da güçlü bir imana sahip olmaktır. Bireyin fiziksel ve ruhsal

gereksinimlerinin tatminine tüm yönleriyle İslam'ın emirlerine dayalı bir yaşam ile ulaşılabilmektedir.

Klasik iktisatta, homo economicus mutluluğunu (faydasını) en çoklamaya çalışan rasyonel bireyi temsil etmektedir. Mutluluk peşinde koşan birey, kararlarını duygulardan arınmış fayda-maliyet analiziyle almaktadır. Sonuç olarak, homo economicus kendi çıkarları peşinde koşan, şahsi kazanç hırsını dizginleyemeyen, ahlaksız, mal düşkünü ve rekabetçi birey olarak kabul edilmektedir. İslam dini ise diğer ilahi dinler gibi bireyin davranışına yasal ve ahlaki kısıtlamalar getirmektedir. İnsan ihtiyaçları da bu kısıtlamalar içerisinde yer almaktadır. Klasik iktisadın aksine islam ekonomisi, kaynakların bolluğunu ve insan ihtiyaçlarının sınırlılığını esas almaktadır, islam ekonomisinde sınırsız olan istek ve heveslerdir. Kaynaklar insanların ihtiyaçlarını karşılayacak derecede adil dağıtıldığında boldur. Dolayısıyla islam ekonomisinde kıtlık olmadığından işbirliğine dayalı bir rekabet anlayışı söz konusudur. İslam dini, toplumun çıkarını öne çıkaran, kardeşlik, işbirliği ve ahlaklılık temelli bir dindir (Kuran, 2002:80-81).

İslami görüşte din kavramı, “Allah-u Teâlâ tarafından konulmuş olan, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan ilahi bir kanun veya nizam” olarak tanımlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de mutluluk kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre mutluluk ancak Allah'a itaatle elde edilebilmektedir. “Kalpler ancak Allah'ı zikretmek ile huzur bulur” ayet-i kerimesi de mutluluğun ancak Allah'a yakınlık ile olacağını göstermesi bakımından önemlidir. Kur'an-ı Kerim'in amacı, insanın Allah'a itaat etmesine yol göstererek onun dünyevi ve uhrevi mutluluğu elde etmesini sağlamaktır. Kur'an-ı Kerim'de salih amel kavramının dünyevi ve uhrevi mutluluk ile ilgili terimlerin olumlu özellikleriyle birlikte zikredildiği de görülmektedir (Arvas, 2017:116). Kur'an'da hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğun ikisine birden değinilmesine rağmen asıl mutluluğun ahiret hayatında olduğu vurgulanmaktadır. “(Kötülüklerden) sakınanlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiğinde, “Hayır (indirdi)” derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takvâ sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir.” ayet-i kerimesinden de anlaşıldığı üzere, davranışı güzel olan insanlar yani felsefedeki tabiriyle ahlaki erdemlere sahip olan insanlar, hem bu dünyada hem de ahiret hayatında mutluluğu yakalayacaklar, ancak tam anlamıyla mutlu bir hayat ahirette olacaktır (Balcı, 2011:80).

Sonuç olarak din odaklı bir hayat, insana hayatta başka şekilde elde edemeyeceği bir iç huzur ve mutluluk vaat etmektedir. İnsanın muhtaç olduğu şey, emirlerine uymakla iki dünyada mutlu olacağı dinde gizli olabilmektedir. Bedenin ve ruhun ihtiyaçlarının belirli ölçülerde ve birbiriyle uyumlu şekilde karşılanmasında ve mutlu insan ve mutlu toplumun oluşturulabilmesinde dinin de etkisi vardır denilebilir (Düzgün, 2016:11).

1.2. EASTERLİN PARADOKSUNU AÇIKLAYAN TEORİLER

Gelir ve refah, yaşamdaki birçok pozitif hedefle ilişkilidir. Zengin insanlar normal olarak daha iyi sağlık, daha uzun ömürlü olma, daha düşük bebek ölüm hızı, daha az finansal problem (zihinsel sıkıntıların ortak bir nedeni), daha yüksek bir sosyal statüye sahiptir ve daha fazla mal ve hizmete erişmektedirler. Zengin insanlar esasen başkalarından büyük ölçüde daha mutlu olmalıdır. Bununla birlikte, “mutluluk paradoksu” farklı şeyler anlatmaktadır. Özellikle, iki temel konu hakkındaki ampirik verilere atıfta bulunarak (Bruni, 2004:20):

(1) *Yer (ülke) ve zamanın belirli bir noktasında gelir ve mutluluk:* Frey ve Stutzer’in vurguladığı gibi, genel bir sonuç olarak, zengin insanlar ortalama olarak daha yüksek öznel iyi olma durumu bildirmektedirler. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişki hem basit regresyonlarda hem de çoklu regresyonlarda çok sayıda diğer faktör kontrol edildiği zaman, istatistiksel olarak (normal olarak yüksek derecede) anlamlı olduğuna dair kanıtlar vardır. Bu anlamda “gelir mutluluğu satın almaktadır.”

(2) *Zamanla gelir ve mutluluk:* Oswald (1997), Easterlin’in ampirik araştırmasıyla (kısmen onu eleştirmesine rağmen) uyumlu olarak, şu sonuca varır: Mevcut toplanan veriler “ekonomik büyümenin daha büyük mutluluğa dönüştüğü fikrini teşvik etmiyor” çünkü, anketlere “çok mutlu” olarak cevap veren Amerikalıların, Avrupalıların veya gelişmekte olan ülkelerdeki kişilerin yüzdesi azalmaktadır. Başka bir deyişle, son yıllarda gelir keskin bir şekilde yükselirken, ortalama mutluluk aynı kalmış ya da aynı dönemde azalmıştır. 1946-1990 döneminde ABD Ulusal Anketlerinde “Çok Mutlu” yanıtlarının endeksi azalmıştır veya kişi başına düşen GSYİH (6,000’den 20,000 dolara) artarken, çok mutluların oranı artmamıştır (bu durumda yüzde 7,5’den yüzde 7’ye düşmüştür.)

Easterlin paradoksunun ne anlama geldiğini maddeler halinde sıralayacak olursak;

- Bir toplumda, fakir insanlar zengin insanlardan daha mutsuz olma eğilimindedirler.
- Zengin toplumların fakir toplumlardan daha mutlu olduğu söylenemez.
- Ülkenin zenginleşmesi, o ülke insanların mutlu olduğu anlamına gelmez (Şık, 2016:31).

Easterlin, gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran ilk kişidir. Ülke çapında yapılan araştırmada, bireysel mutlulukların yoksul ülkelerde ve zengin ülkelerde aynı olduğunu ve 1946'dan bu yana Birleşik Devletler için yüksek gelirin sistematik olarak daha büyük bir mutluluk eşliğinde olmadığını bulmuştur.

Nispi gelir, Easterlin Paradoks'u açıklamak için katkıda bulunmakta özellikle önemlidir. Easterlin Paradoks, ülke çapında analizlerde mutluluk ile gelir arasında zayıf bir ilişki olduğunu belirtmektedir, ancak ülkeler içinde gelir ve mutluluk arasında bir ilişki zaman boyutunda, gelir ve mutluluk sadece kısa vadede ilişkilidir. Hem mutluluğun ülkeler arasında zayıf ilişkisini hem de ülke içinde güçlü ilişkisini bir araya getirmek için, Clark vd. (2008) geliri farklı ülkeler arasında tek değişken olarak varsaymışlar ve referans gelirin ortalama ülke geliri olduğunu varsaymışlardır. Aşağıdaki fayda fonksiyonu (Steger, 2014:26):

$$U_i = \beta_1 \frac{y_i}{y_i + A} + \beta_2 \ln\left(\frac{y_i}{y_i^*}\right)$$

burada fayda U_i belirli bir ülkede i bireyinin (rapor edilen mutluluk) birey y_i 'nin mutlak gelirine ve birinci terim tarafından temsil edilen pozitif bir sabit A 'ya bağlıdır. Sabit, matematiksel olarak mutlak gelir ile mutluluk arasında içbükey bir ilişki sağlamaktadır. İlk türevin y_i ile pozitif olması ve ikinci türevin negatif olması nedeniyle y_i azalan oranda artar.

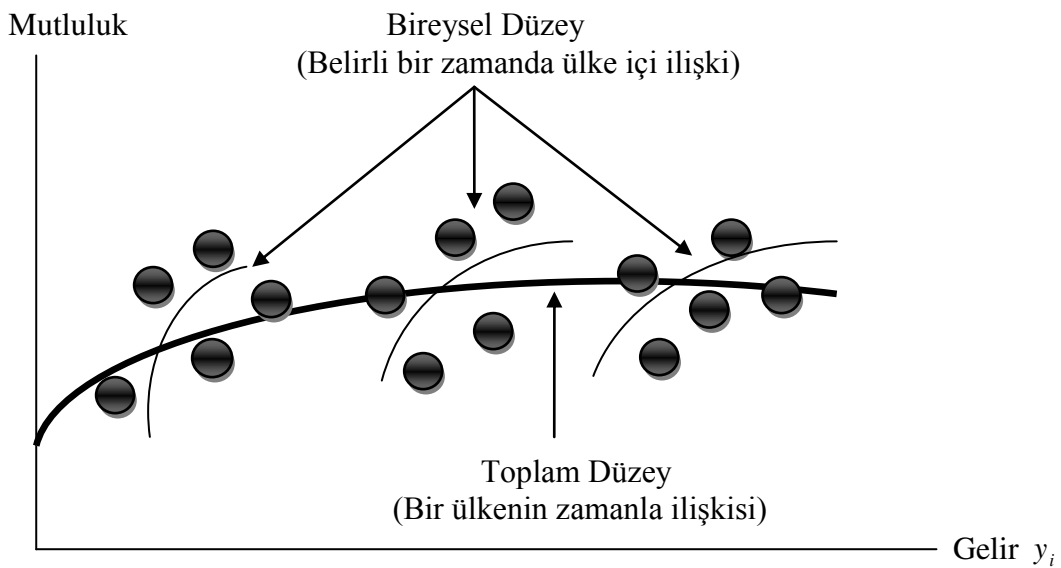
$$\frac{\partial U_i}{\partial y_i} = \beta_1 \frac{A}{(y_i + A)^2} > 0 \quad A, \beta_1 > 0$$

$$\frac{\partial^2 U_i}{\partial y_i^2} = -\beta_1 \frac{2A}{(y_i + A)^3} \quad A, \beta_1 > 0$$

Birinci terim, mutlak gelir artışının mutluluk üzerindeki ilave etkisinin gelir sonsuzluğa yaklaştıkça sifıra yaklaştığını da ifade etmektedir.

$$\lim_{y_i \rightarrow \infty} \frac{y_i}{y_i + A} = 1$$

Bu nedenle mutlak gelirin fayda (rapor edilen mutluluk) üzerindeki etkisi sadece $\ln(y_i)$ olarak modellendiğinde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Denklemin ikinci terimi bir ülke içinde mutluluk üzerinde göreceli gelir farklılıklarının etkisini ifade eder ve daha yüksek bir referans gelir y_i^* en azından β_2 'nin pozitif olduğu varsayıldığında bireylerin mutluluğunu azaltmaktadır. Modelin sonuçları şu şekildedir. Birincisi, genel gelir zamanla yükselir, yalnızca ilk terim etkilenir. İlave mutlak gelirin marjinal faydası sifıra yaklaştığından özellikle zengin ülkeler, gelirden genel bir artıştan daha az yararlanmaktadır. İkincisi bir ülkede raporlanan mutlulukta değişimler nispi gelir farklarıyla açıklanmaktadır. Böylece, ülke ortalamasının üstünde gelir elde eden bireylerin daha iyi durumda olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla model, gelir ve mutluluk arasındaki eğimin zamanla ülke içinde daha dik olduğunu ve daha çok bir ülke içindeki gelir farklılıklarına bağlı statü kazanımlarından kaynaklandığını tahmin etmektedir. Şekil 1.5'te söz konusu ilişki grafiksel olarak gösterilmektedir.

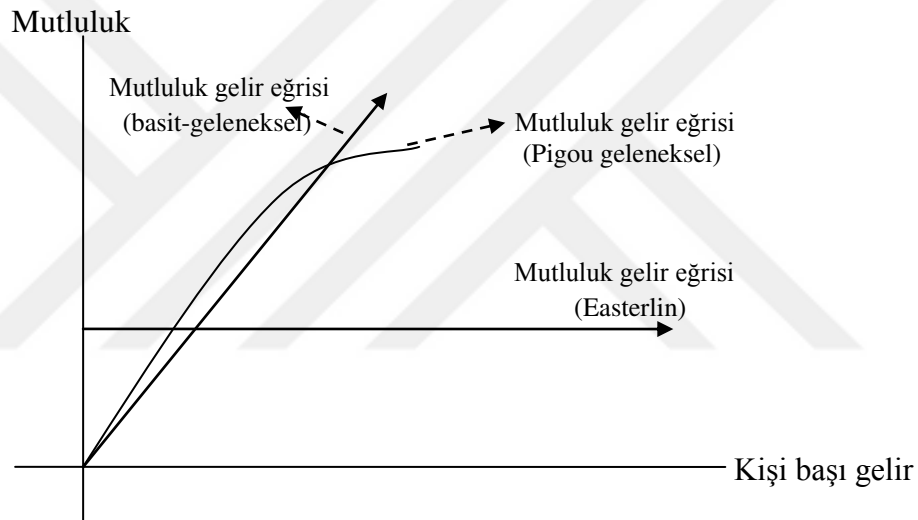
Şekil 1.5. Gelir, Göreceli Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişki (Steger, 2014:28).

Şekil 1.5’te kalın çizgi, belirli bir ülkedeki toplam gelir ve fayda (rapor edilen mutluluk) arasındaki zamanla daha az dik bir ilişkiyi göstermektedir. İnce çizgi sembolleri, zamanın belli bir noktasında bir ülkedeki gelir farklılıklarının daha dik olduğunu ifade etmektedir. Clark vd. göre (2008), model nispi gelir etkileri içeren, Easterlin-Paradoks’u açıklamaya katkıda bulunur. Bir ülke zenginleştikçe, herkes daha fazla kazanacak ve bu da toplam düzeyde mutluluğu artıracaktır, böylece ülke kalın çizgi boyunca ilerlemektedir. Bununla birlikte, bireysel düzeyde, referans grubunun geliri de artmakta ve bu da bireylerin mutluluğunu azaltmaktadır böylece toplam gelirdeki artışın net etkisi küçük olmaktadır (Steger, 2014:27-28).

Easterlin Paradoks’un temeli Easterlin’in analizine göre, bir ülkede gerçek kişi başı gelir ve mutluluk seviyeleri arasında pozitif bir ilişki olması ancak ülkeler arası anlamda mutlaka olumlu bir ilişki bulunmamasıdır.

Easterlin’e göre her ankette, en yüksek statü grubundaki gruplar, en düşük statü grubundaki gruplardan ortalama olarak daha mutludur. Easterlin verileri öncelikle gelirden mutluluğa doğru nedensel bir bağlantı gösteren bir biçimde yorumlamıştır. Gelir ve mutluluk arasındaki bu çelişkili ilişkiyi, yaşam değerlendirmesine ilişkin mutluluk, duygusal refah ve tecrübe edilmiş mutluluklar için bulmuştur. Easterlin şu sonuca varmıştır: “Bugün, geçmişte olduğu gibi, belirli bir zaman dilimi içinde bir ülkede yüksek gelirli olanlar ortalama olarak daha mutludur. Bununla birlikte, herkesin gelirlerini yükseltmek herkesin mutluluğunu arttırmaz. Bunun nedeni, refah kararlarının dayandığı maddi normların, toplumun gerçek geliriyle aynı oranda artmasıdır”. En azından ülkelerde gerçek kişi başı gelir çok artsa bile mutluluk seviyesi artmaz. Burada verilen sonuç, gelirin diğer kişilere göre artmadığı sürece para mutluluğu satın alamaz. Bu analizi takiben yapılan politika reçetesi, ekonomik büyümeyi artırmaya yönelik başarılı çabaların bireyin fayda veya uzun vadeli mutluluğu üzerinde uzun vadeli bir etkisi olmayabileceğidir. Başka bir deyişle gelir dağılımı veya kamu harcamaları üzerindeki etkileri kontrol etse bile, reel gelir artışlarının bireylerde ve genel olarak toplumun mutluluk seviyesinde uzun vadeli bir etkisi olması beklenmemektedir. Reel kişi başı gelir ile mutluluk seviyesi arasındaki ilişkinin geleneksel modelleme ile Easterlin modellemesi arasındaki temel farklılıklar Şekil 1.6’da gösterilmektedir. Geleneksel modelde, kişi başına gelir düzeyi ile mutluluk seviyesi arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki vardır. Dahası, bu ilişki kişi başına gelirin logaritma formunda ölçüldüğü logaritmik terimlerle de belirtilebilir. Burada reel kişi başına gelirdeki büyüme oranı

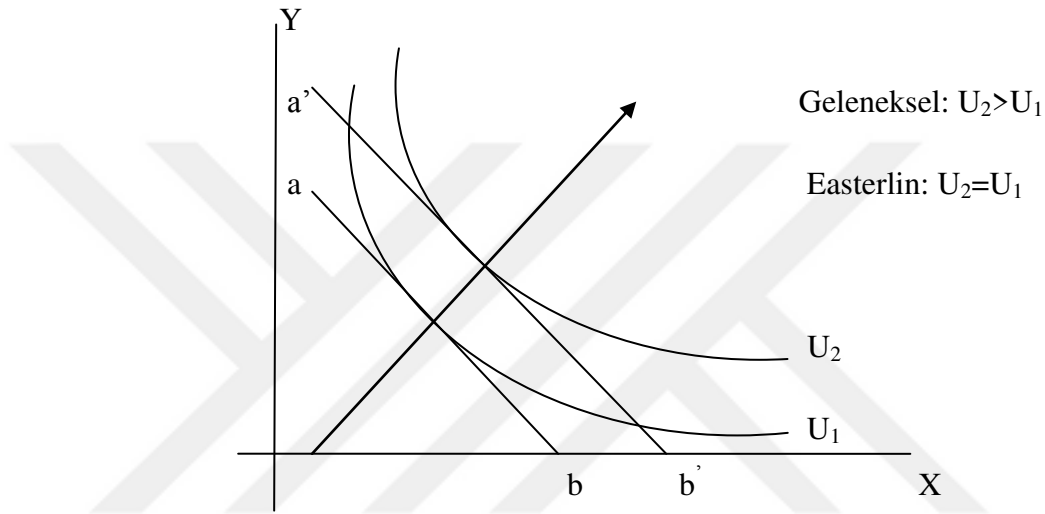
ile mutluluk seviyesi arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki söz konusudur. Fakat Pigou tarafından savunulan klasik modelin yirminci yüzyılın başlarındaki versiyonunda (1932) gelirdeki artışa fayda açısından azalan getiriler olmalıdır. Özellikle gelir düzeyi nispeten yüksek olduğunda mutluluk-gelir eğrisi konkav (iç bükey) olmalıdır. Mutluluk-gelir ilişkisi doğrusal değildir ve toplumun daha varlıklı insanları için konkavdır. Easterlin modellemesinde, kişi başına düşen gelirin artması, mutluluk seviyesinde herhangi bir etki yapsa da bu etki son derece azdır. Easterlin'e göre mutluluk-gelir eğrisi yataydır, mutluluk seviyesi reel kişi başına gelir düzeyindeki seviyelere veya değişimlere göre esnek değildir. Fakat diğer değişkenler sabit tutulduğunda yüksek gelirli insanlar düşük gelirli insanlara göre daha mutludur (Altman, 2016:133).

Şekil 1.6. Mutluluk-Gelir Eğrileri (Altman, 2016:133).

Bireylerin, şimdi ve gelecekte istediği tüm mal ve hizmetleri satın almasına izin veren daha fazla para ile daha mutlu olmamaları nasıl mümkündür? Mutluluk literatüründe açıklayıcı bir değişken, “uyarlanabilir tercih kavramı”dır. Bireylerin reel gelir arttıkça reel gelir tercihlerini yukarıya doğru revize ettiği varsayılmaktadır. Easterlin'e göre ekonomik büyüme, tüketim normları üzerinde sürekli artan bir baskı oluşturur ve bu yukarı yönlü değişim ekonomi teorisine dayanarak beklenen iyi oluş üzerinde gelir artışının pozitif etkisini dengelemeye meyletmektedir. Büyüme zevk veya tercihleri etkiler. Bu nedenle, reel gelir artışlarının mutluluk seviyesindeki etkisini nötrleştirdiği varsayılmaktadır. Bu açıdan, belirli bir yarar düzeyi üreten bir gelir düzeyi bu kişinin geliri arttıkça daha düşük bir fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla düşük gelir düzeyinde olduğu gibi faydanın aynı düzeyini korumak için gelir

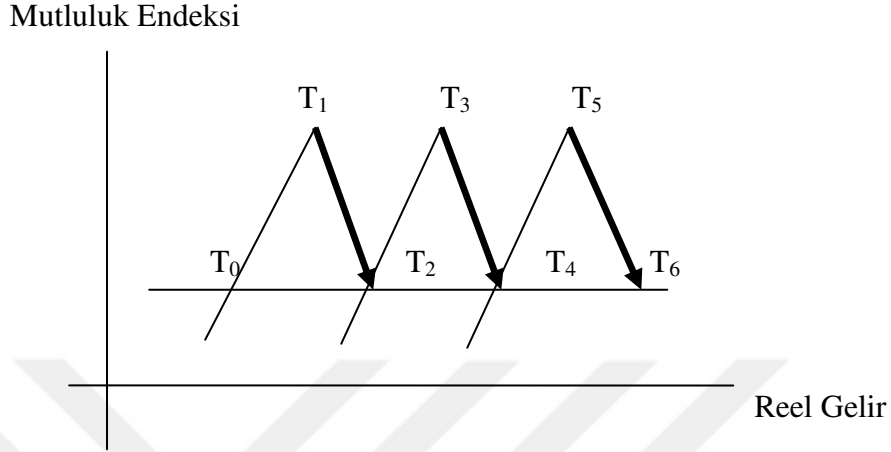
artmalıdır. Daha yüksek gelir düzeyi eski fayda düzeyini korumak için yeterlidir. Yüksek gelir sadece bireyin daha fazla gelir elde etme arzusunu arttırmakla kalmaz aynı zamanda bireyin fayda düzeyini gelir öncesi artış seviyesinde korumaya da hizmet etmektedir. Geleneksel modelde, gelir artışı, bu kişinin sadece fayda düzeyini artıracaktır. Bu noktalar, Easterlin'in anlatımında yüksek gelir düzeyi tarafından üretilen fayda bireyin değişen aspirasyon seviyesi göz önüne alındığında, düşük gelir seviyesi (ve tam tersi) tarafından üretilen fayda ile aynıdır. Bu durum Şekil 1.7'de gösterilmektedir (Altman, 2016:134).

Şekil 1.7. Mutluluk Farksızlık Eğrileri (Altman, 2016:134).

Bu anlatımda nihai amaç, bireyin mutluluk seviyesini arttırmak ise, gelir artışı peşinde olmak anlamsız bir çabadır. Anlatım, aynı zamanda, gelirin düşürülmesinin, aşağıya doğru olan bireylerin aspirasyon seviyesini ayarlayacağını önermektedir. Fakir insanlar daha yüksek gelirli ve yüksek istekli insanlardan daha düşük bir isteğe sahiptirler. Geleneksel modelde tercihler veya zevkler sabit tutulur. Ekonomik büyümeden kesinlikle etkilenmezler, daha kesin bir ifadeyle bir kişinin gelirin yapılan artışlardan etkilenmezler. Artan gelirin mutluluk üzerinde uzun vadeli bir etkisinin bulunmadığı düşüncesi, “hedonik döngü” olarak da adlandırılmaktadır. Bu durumda, bireylerin fayda-mutluluğu, diğer bireylerin gelirin göre bireylerin gelirinin bir fonksiyonudur. Artan gelir mutluluğu sadece kısa vadeli artırır. Bir kişi, gelirinin diğerlerine göre artacağına, böylece kişinin mutluluk düzeyini artıracığına inanarak daha yüksek düzeyde gelirin peşinde olabilir. Bu göreceli artış başlangıçta gerçekleşse bile, söz konusu artışı diğer bireylerde yakalarsa, her bireyin göreceli gelir konumlaması ilk durumuna geri döner, böylece tüm bireylerin mutluluk seviyeleri

başlangıç düzeyine döner. Bu nokta Şekil 1.8’de gösterilmektedir. Gelir arttıkça, görelî gelir artar veya bireyler görelî gelirlerinin arttığına inanırlarsa kısa vadede mutluluk artar, ancak uzun vadede durum düzeline, bireylerin görelî gelir konumu orijinal durumuna döndüğünde mutlulukta orijinal durumuna döner.

Şekil 1.8. Mutluluk, Gelir ve Hedonik Döngü (Altman, 2016:134).

Herkes için gelir artışı orantılı olarak mutluluk seviyesinde bir etkiye sahip değildir. Bu durumda, tercihlerde, aspirasyon düzeylerinde herhangi bir değişiklik olmasına gerek yoktur. Aksine, geliri arttırarak mutluluk bir bütün olarak toplumda artırılmaz. Fakat bireyler, seçim davranışlarında sürekli olarak hata yapar, mutluluk seviyesini artıracığı beklentisiyle yüksek gelir isterler. Ayrıca, bu anlatımda herkesin gelirinin düşürülmesi, orantılı olarak, kimsenin mutluluk seviyesini azaltmamalıdır.

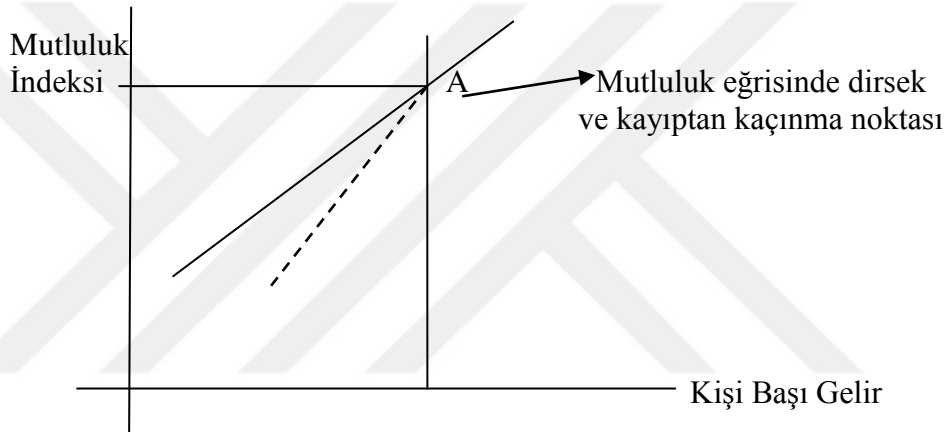
Beklenti teorisinin bazı sonuçlarını uygulayarak gelir artışının mutluluk üzerindeki marjinal etkisinin sıfır olduğu kabul edilse bile, gelir düzeyinde bir düşüş muhtemelen mutluluk seviyesini düşürecek ve böylece mutluluk eğrisinde bir dirsek meydana getirecektir. Beklenti Teorisi’ne göre (Kahneman ve Tversky), insanlar daha çok riskten kaçınma eğilimindedirler. Beklenti Teorisi’ nin temel varsayımları (Çalık ve Düzü, 2009:3):

- 1) “İnsanlar parasal konularla ilgili seçimlerini bulundukları bir referans noktanın değişimine göre değerlendirirler. İnsanların seçimlerinin pozitif ve negatif sonuçlarına verdikleri değerler azalan getiri özelliğine sahiptir.
- 2) Değer fonksiyonu kayıpların getirisine göre daha diktir. Bu durum insanların kayıptan kaçınma nedenini açıklamaktadır; insanlar eşit büyüklükte kazanç ve kayıp yaşasalar da kazanç ve kayıplar insanların kararlarında simetrik bir

etkiye sahip değildirler. Birçok ampirik çalışmanın da ortaya koyduğu gibi kayıpların verdiği acı kazançların verdiği tatminden daha fazladır.

- 3) Beklenti teorisi için eğri, kazanç durumunda içbükey kayıp durumunda dış bükeydir; insanlar kazanç ve kayıplar arasında karar alırken riskten kaçınma eğilimindedir.

Marjinal kazanımların, marjinal ve simetrik kayıplardan daha fazla ağırlığa sahip olması, kayıptan kaçınma kavramı ile ilgilidir; ortalama olarak insanlar kayıplardan hoşlanmazlar. Kayıptan kaçınma teorisinin geçerli olduğu ölçüde, herhangi bir mutluluk-gelir fonksiyonu, reel gelir düzeyi veya reel gelirin büyüme hızı düştüğünde, bir kişinin referans noktasında dirsek yapar. Bu nokta Şekil 1.9'da gösterilmektedir.

Şekil 1.9. Kayıpları Karşılama ve Mutluluk Eğrisinde Dirsek (Altman, 2016:136).

Şekil 1.9'da mutluluk gelir eğrisi (düz çizgi) pozitif eğime sahiptir. Bireyin referans noktası A'dır. Kişi başı gelirin azalması veya kişi başı gelirin büyüme hızının düşmesi sadece orijinal düz çizgi mutluluk-gelir eğrisi boyunca mutluluk seviyesini düşürmekle kalmaz, bu eğri referans noktası (A)'dan aşağı doğru dirsek yapar ve eğrinin eğimini arttırır. Bu nedenle yeni kesikli kayıptan kaçınma mutluluk-gelir eğrisi boyunca mutluluğun düzeyi kişi başına gelirden veya kişi başına gelirin büyüme hızındaki düşüşün herhangi bir düzeyi için daha da azalır (Altman, 2016:136).

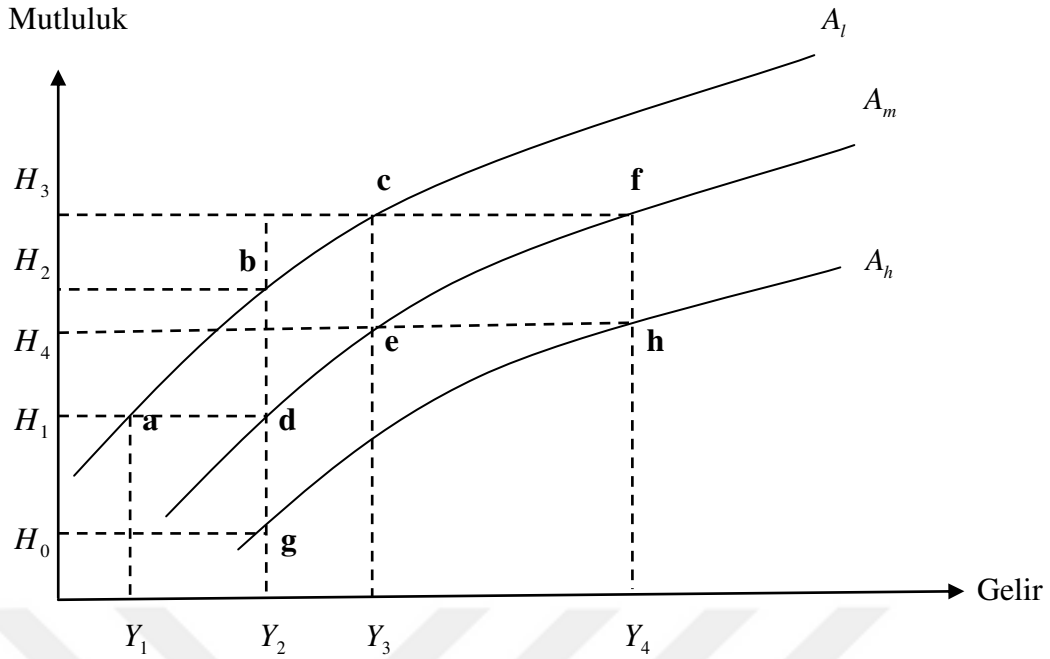
Kamu politikası açısından, kayıplardan kaçınma-mutluluk modeli, kişi başına düşen gelirdeki azalma ya da kişi başına gelirdeki büyüme hızındaki düşüşün ve kişi başına gelir artışının önündeki engellerin, insanların mutluluğunun seviyesini düşüreceğini öngörmektedir. Bu sonuçlar, kişi başı gelir ve mutluluk pozitif olarak ilişkilendirildiğinde daha da şiddetlenecektir.

1.2.1. Aspirasyon Seviyesi Teorisi

Aspirasyon seviyesi kuramına göre, mutluluk aspirasyon ve başarı arasındaki boşluk tarafından belirlenmektedir. Aspirasyon seviyesi teorisi ile ilgili üç önemli sonuç bulunmaktadır:

- 1) İnsanların isteklerini yukarıya doğru taşıması insanları başarmak için daha da tatmin etse de insanlar asla tatmin olmazlar. “Artan istek” teorisi sadece maddi mallar ve hizmetler için değil, aynı zamanda birçok maddi olmayan başarılar için de geçerlidir. Örneğin bir kişinin terfi etmesi, o kişide geçici mutluluk yaratır ancak aynı zamanda daha fazla terfi için beklenti ve isteği de artırmaktadır.
- 2) İstekler doyumsuzdur. Dolayısıyla, gelirin marjinal faydası, bu çerçevede artık tanımlanamamaktadır; zira fayda fonksiyonu gelir seviyesi ile değişmektedir.
- 3) Çoğu kişi geçmişte daha az mutlu olduklarını düşünürken gelecekte daha mutlu olmayı umut etmektedir. Bu asimetri, aşağıda gösterildiği gibi değişen hedeflerle açıklanabilir (Frey ve Stutzer, 2002:19).

Aspirasyon düzeylerini etkileyen gelirdeki değişimlerin etkileri Şekil 1.10’da gösterilmektedir. Başlangıçta insanların belirli bir aspirasyon seviyesine A_1 , gelir seviyesine Y_1 ve mutluluk seviyesine H_1 sahip olduğunu varsayalım. Gelir Y_1 seviyesinden Y_2 seviyesine yükseldiğinde mutlulukta H_1 düzeyinden H_2 düzeyine çıkar. Eğer gelir daha da artıp Y_3 seviyesine çıkarsa mutlulukta artarak H_3 seviyesine yükselir. Grafikteki a, b ve c noktaları normal olarak ekonomi teorisinde olduğu varsayılan gelirin azalan marjinal faydasını gösteren noktalardır. Bu eğri, belirli bir zaman noktası içinde yüksek gelirin gerçekten insanları daha mutlu ettiğini öne sürmektedir. Ancak, zamanla, aspirasyon yüksek gelir düzeyine göre ayarlanmaktadır. Bu nedenle aspirasyon seviyesini gösteren eğri aşağı doğru kayarak A_1 den A_m ye düşer. Bu durumda gelir Y_1 ’den Y_2 ’ye yükseldiğinde mutlulukta herhangi bir artış meydana gelmez. Hatta aspirasyon seviyesinin artması ile A_m eğrisinin aşağıya kayarak A_h olması durumunda Y_2 gelir seviyesinde kişinin mutluluk seviyesi düşerek H_0 düzeyine iner.

Şekil 1.10. Mutluluk, Gelir ve Aspirasyon Seviyesinin Rolü (Frey ve Stutzer, 2002:56)

Aspirasyon seviyesi teorisi, gelir ve aspirasyon düzeyindeki artışların yakın ilişkili olduğunu göstermektedir. Şekil 1.10'da geçmişteki mutluluk seviyesi ve gelecekteki mutluluk seviyesi arasındaki asimetriyi açıklamamıza yardımcı olacaktır. Y_3 gelir seviyesine sahip bir kişi geçmişteki mutluluğunu değerlendirirken güncel aspirasyon seviyesi olan A_m 'yi baz almaktadır. Gelir Y_2 'den Y_3 'e yükseldiği zaman önceki gelir seviyesi olan Y_2 , d noktasında H_1 seviyesinde mutluluk yaratmaktadır. Bu mutluluk seviyesi bugünkü gelir miktarı Y_3 'ün yarattığı mutluluk seviyesi olan e noktasındaki H_4 'ten daha düşüktür. Bu durumda, şimdiki mutluluk geçmişten daha yüksek olmaktadır. Aslında insanlar Y_2 gelir seviyesinde olduklarında daha düşük bir aspirasyon seviyesine sahip olmakta ve bu nedenle mutluluk seviyeleri H_2 olmaktadır. H_2 mutluluk seviyesi, gelir seviyesi Y_2 'den Y_3 'e çıktığında oluşan H_4 yani bugünkü mutluluk seviyesinden bile daha yüksektir.

Gelecekteki gelir aynı zamanda mevcut aspirasyon seviyesine göre değerlendirilmektedir. e noktasında yer alan geliri Y_3 ve mutluluğu H_4 olan bir kişinin durumunu ele alalım. Bu kişi gelir seviyesi Y_3 'ten Y_4 'e çıktığında aspirasyon seviyesinin A_m olacağını sanmakta ve mutluluk seviyesinin de H_3 olacağını öngörmektedir. Ancak bu kişi aspirasyon seviyesinin yükseldiğini ve aspirasyon

eğrisinin aşağıya doğru kayarak A_h olacağını hesaba katmamaktadır. Bu nedenle gelir Y_3 'ten Y_4 'e çıktığında mutluluk da A_h aspirasyon seviyesinde f noktasında H_3 olmak yerine h noktasında H_4 olmaktadır. Mutluluk seviyesinin H_3 olması aspirasyon seviyesinin değişmeyerek A_m 'de kalmasına bağlıdır. Bu nedenle gelir artışının meydana getirdiği mutluluğu artırıcı etki aspirasyon seviyesinin artış göstermesiyle yok olmaktadır (Frey ve Stutzer, 2002:19-21).

1.2.2. Sosyal Karşılaştırma ve Görelî Gelir Etkisi

Sağlık, medeni durum, istihdam durumu gibi faktörlerin mutluluk üzerinde belirsiz olmayan etkisinin tersine gelirin etkilerinin ayırt edilmesi daha zordur. İki ampirik sonuç gelirin etkilerini ayırt etmeye yardımcı olmaktadır. Birincisi, zengin insanlar, mutluluğu etkileyen diğer birçok değişken kontrol edildikten sonra bile herhangi bir anda herhangi bir fakirden daha mutlu olma eğilimindedirler. İkincisi, bir ülkedeki ortalama mutluluk seviyeleri, ortalama gelir seviyelerinde çok büyük artışlara rağmen zamanla artmaz. Easterlin paradoksunu ifade eden bu durum ABD, Japonya, Birleşik Krallık ve bir kaç başka zengin ulus için kanıtlanmıştır. Bu iki ilgili olgunun açıklamasına ilişkin alandaki araştırmacılar arasında önemli bir uyum vardır. Genelde insanları mutlu eden gelirin mutlak seviyeleri değil görelî seviyesidir. Görelî gelir belirli bir norma göre hesaplanmaktadır; eğer bu norm yaklaşık olarak son bir kaç on yıl içinde mutlak gelir ile aynı oranda artsaydı, Easterlin Paradoks'u açıklarken, mutluluk zamanla yaklaşık olarak sabit kalırdı. Görelî gelirin bu bağlamda kilit değişken olduğunu kabul edersek, insanların kendilerini neyle kıyasladıklarını belirlemek zorundayız. Gelir nispi olarak kabul edilmelidir, ancak neye göre? Literatürde henüz bu konuda bir fikir birliğine varılmamıştır ancak araştırmacılar tarafından son birkaç yıldır üzerinde çalışılan iki temel cevap, uyum ve sosyal karşılaştırma mekanizmalarıyla ilişkilidir. Sosyal karşılaştırma mekanizması çerçevesinde, bireylerin gelirlerini görelî olarak değerlendirmek için kullandıkları norm bir karşılaştırma grubunun geliridir. Karşılaştırma grubunun birçok muhtemel tanımlaması vardır: toplumun ortalaması, benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip insanlar, komşular, aile vs. Bununla birlikte, mekanizmanın mantığı daima aynıdır: Eğer diğerlerinden daha fazla şeye sahipsek, mutluyuz aksi takdirde mutlu değilizdir. Bu mekanizma mevcutsa, bir ekonomideki tüm gelirlerin orantılı bir şekilde artması ortalama mutluluktan

etkilenmeyecek ve Easterlin Paradoks ile uyumlu olacaktır. Uyum mekanizması, görelî gelirlerin yakın geçmişte bireyin kendi gelirine göre hesaplandığını ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, gelirimizdeki bir defalık artış, mutlulukta yalnızca geçici bir etki yaratır. Yalnızca bireylerin yeni konfor seviyesine alışmaları için gereken zamanı sürdürebilir. Gelirler sabit bir oranda büyüyorsa, ABD gibi ülkelerde ilk yaklaşımla yapıldığı gibi şu anki gelir son birkaç yılın gelirinden her zaman daha yüksektir. Ancak ikisi arasındaki görelî mesafe sabit olacaktır. Mutluluk seviyeleri de sabit kalacak ve Easterlin Paradoks için bir başka mantıklı açıklama sağlayacaktır. (Angeles, 2010:2-3).

1.2.3. Adaptasyon Teorisi

Belli bir tecrübenin geçmişteki daha yüksek seviyeleri, değişen beklentilere bağlı olarak aynı tecrübenin mevcut seviyelerini kısmen dengeleyebilir. Adaptasyon iyi oluş veya fayda fonksiyonundaki karşılaştırmalar alanına aittir. Eğer karşılaştırılmakta olan gelir, standart refah fonksiyonumuzu değiştirebiliriz. $W=W(y, \dots)$, ile $W=W(y, y^*, \dots)$. Bu ifadede y^* değişkeni “karşılaştırma geliri” olarak adlandırılan referans grubun gelirini kıyasladığımız gelirdir. $W_1 > 0$, olduğunu varsayalım. Referans gelir arttıkça $W_2 < 0$ iyi oluşu düşer. İki marjinal etkinin boyutunu karşılaştırıldığında $W_1 + W_2 = 0$ ise, kendi gelirinizde bir artış olduğunda ve aynı miktarda karşılaştırma geliri de arttığında, aynı miktardaki artışlar iyi oluş üzerinde bir etkiye sahip değildir.

Yukarıdaki denklemden, y^* benimkine benzeyen (aynı yaş, cinsiyet, eğitim vb.) diğer kişilerin gelirini ifade etmektedir. Mevcut ampirik literatürdeki konulardan birisi, bu referans gruplarından hangisinin belirgin olduğunun bilinmemesidir, bundan dolayı y^* ın ölçüsü doğru olandan uzak olabilmektedir (Clark, 2014:3).

Her bireyin yalnızca bir geçmişi vardır. Ampirik olarak öznel iyi oluşta adaptasyon analizi söz konusu değişkenin gecikmeli değerlerinin yukarıdaki iyi oluş fonksiyonuna girmesiyle devam eder. Çok sık olarak, bir yıllık gecikmeler kullanılır böylece $W=W(y, y_{t-1}, \dots)$. Geçmişte kendimizle karşılaştırırsak, o zaman yukarıdaki gibi bir denklem elde ederiz, $W_1 > 0$ ve $W_2 < 0$.

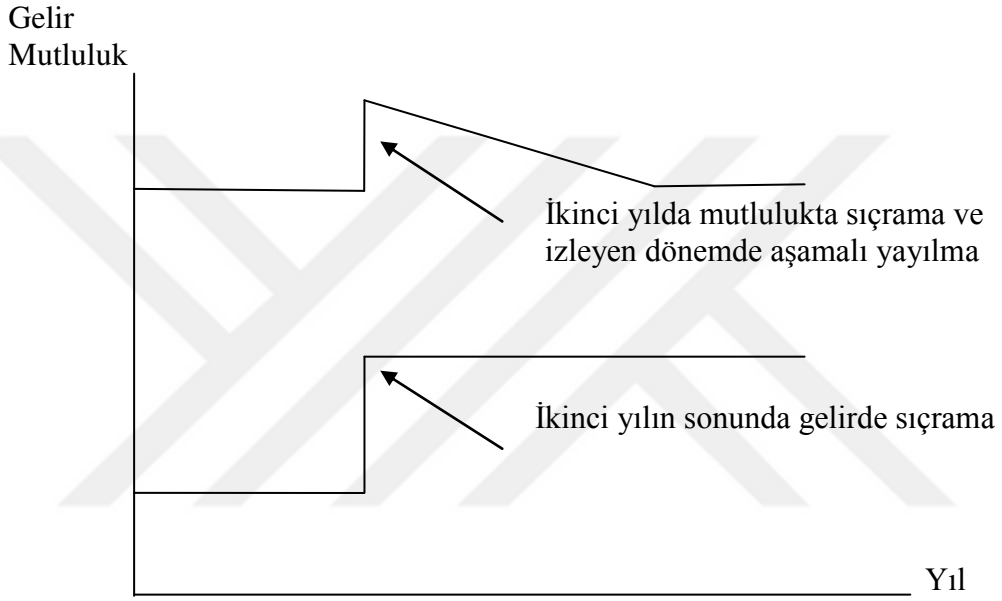
W_1 ve W_2 büyüklüğünün karşılaştırılması bize adaptasyonun boyutu hakkında bilgi vermektedir:

Eğer $W_2 = 0$ ise, gelir için herhangi bir adaptasyon yoktur,

Eğer $W2 < 0$ ve $|W2| < |W1|$ ise gelir için kısmi adaptasyon vardır (incelenen zaman periyodu boyunca) ve,

Eğer $W2 < 0$ ve $|W2| = |W1|$ ise gelir için tam bir adaptasyon vardır. (incelenen zaman periyodu boyunca)

Tam uyum sağlanırsa, yüksek gelir elde edildiğinde iyi oluş artar, ancak bir süre sonra bireyler bu yüksek gelire alışacak ve öznel iyi oluş yüksek gelir öncesi seviyesine geri dönecektir. Şekil 1.11, yüksek gelirin kısa vadeli faydasının takip eden üç yılda doğrusal olarak kaybolduğu böyle bir durumu göstermektedir.

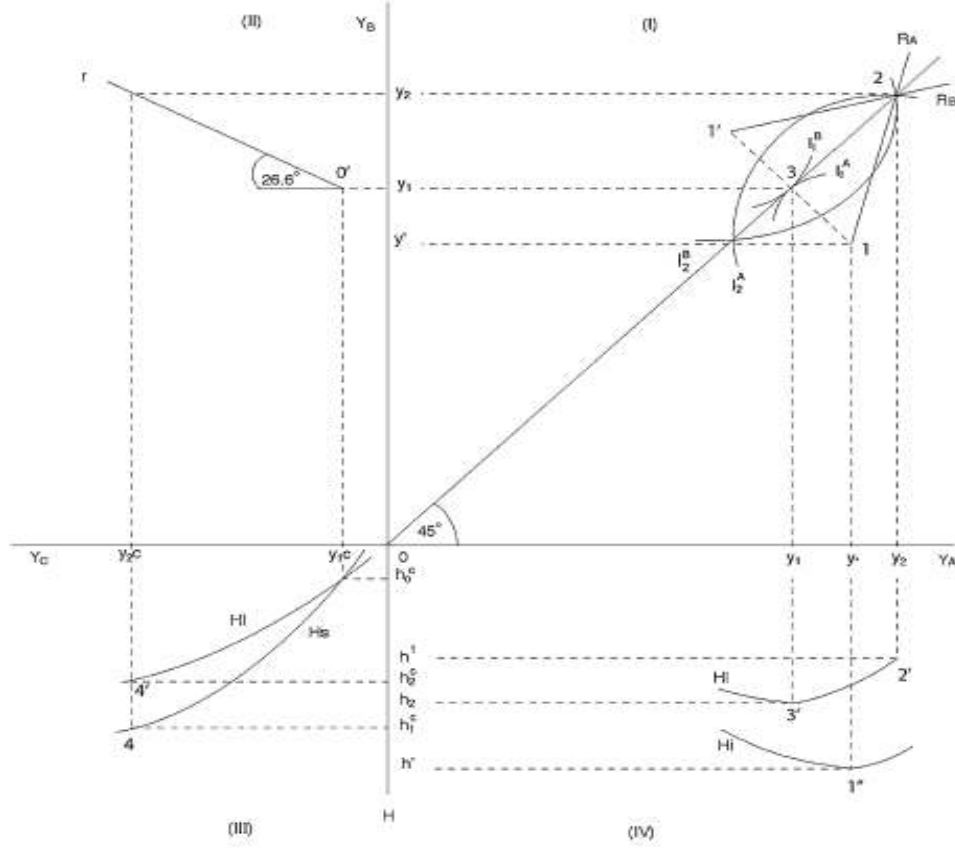
Şekil 1.11. Mutluluğun Adaptasyon Altında Gelir Şokunu Takip Etmesi (Clark, 2014:16)

Üstteki doğru mutluluğu, alttaki ise geliri ifade etmektedir. İkinci yılın başında gelirde bir sıçrama olmakta ve bundan sonra da bu yüksek seviyede kalmaktadır. Gelir yükseldiğinde mutlulukta da sıçrama olur, ancak adaptasyon nedeniyle mutluluk beşinci yılın başlangıcında ilk seviyesine geri döner (Clark, 2014:4).

1.3. GELİRİN YENİDEN DAĞITIMI VE MUTLULUK

Literatürde, gelir yeniden dağıtıldığında hiç kimse hayırsever olmak istemese bile, herkesin daha iyi durumda olabileceğini gösteren ampirik literatürde bulgular bulunmaktadır. İlgili ampirik bulgular, mutluluğun mutlak ve görelî gelirin artan bir fonksiyonu olduğunu; ancak görelî gelirin, kişi başına düşen gelirin yüksek düzeylerinde daha büyük önem kazandığını ileri sürmektedir. Yaşam

standartlarındaki istikrarlı artışlara rağmen mutluluk endeksleri zamanla belirgin bir artış eğilimi göstermemektedir. Aşağıdaki analiz, görelî ve mutlak gelir düzeylerinin önemi ile ilgili ampirik bulguları içeren Brennan'ın (1973) çalışmasını uyarlamaktadır.

Şekil 1.12. Mutluluk ve Gelirin Yeniden Dağıtımı (Cullis vd., 2010:325)

Şekil 1.12, gelirin A ve B bireylerinin (yüksek gelirli bir ülkenin vatandaşları) mutluluğu üzerine etkisini göstermektedir. İki kişinin A ve B (aynı tercihleri olduğu varsayılarak) gelir düzeyi, Şekilde Y_A ve Y_B olarak gösterilmiştir. (Kadran I). Gelir düzeyi mutluluğa bağlıdır. Şekilde bu durum (H) ile gösterilmektedir (Kadran IV). Eğer mutluluk sadece gelirin mutlak seviyelerine bağlı olursa, A bireyi IV. kadranda nokta 1'' de mutluluğu maksimize etmek için kadran I'de nokta 1'de olmayı tercih eder. Eğer A bireyi kadran I de nokta 1'de olursa mutluluk h^* olur. A ve B bireyleri özdeş olduğu için, analiz 45° simetriktir. (Birey A için 1 noktası birey B için 1' noktası aynı özelliklere sahiptir).

Mutluluk aynı zamanda görelî gelire de bağlıysa analiz değişir. A bireyinin refahı, B bireyinin gelirine olumsuz bir şekilde bağlıdır ve bunun tersi de geçerlidir. Vatandaşlar kıskanç ve kötü niyetlidir. Egemen strateji, her iki birey için de 'gelir

yarışında' daha fazla gayret sarf etmektir. Cournot-Nash reaksiyon eğrileri R_A ve R_B bu yarışın nasıl oluştuğunu anlatmaktadır. Bulunan denge noktası 2 işbirliksiz Nash dengesidir, bu noktada A ve B bireylerinin gelirleri y_2 ve mutluluk düzeyi nokta 2'de, kısaca h^1 'dedir. Bu ilişki HI'den okunabilir. Her iki birey de aynı gelir düzeyine sahip olmaya mecbur kalmakta ve dolayısıyla HI bunu yansıtmak için HI'den kendinden bildirilen mutluluk terimlerinde daha düşüktür. Nokta 2 birey A'nın I_2^A farksızlık eğrisi üzerinde ve birey B'nin I_2^B farksızlık eğrisi üzerinde olduğunu ifade eder. Bu iki eğri nokta 2'de pareto üstün sonuçların bir elipsini içermektedir. Bu noktalar üstün ancak paradoksal olarak daha düşük bir birikimli gelir içermektedir. Sözleşme ya da anlaşmazlık eğrisi nokta 1'den nokta 1'e gidip gelir ve adaletle dayalı bir nash pazarlık çözümü denge noktası olarak nokta 3'ü üretecektir. Bu durumda birey A farksızlık eğrisi I_1^A ve birey B farksızlık eğrisi I_1^B dedir. Layard (1980), gelir vergisinin bu sorunu çözebileceğini ileri sürerken, Frank (1997) artan oranlı bir tüketim vergisini öne sürmektedir. Analiz, vergi gelirinin kullanılma biçimini de göz önüne almaktadır. Şekil 1.12, vergi gelirinin mutluluğu artırmak için uluslar arası açıdan nasıl yeniden dağıtılabileceğini göstermek için tasarlanmıştır. Şekilde yüksek gelirli ülkede 'piyasa başarısızlığı' sorunu vergilendirme ile çözülmüş, böylece üçüncü, daha fakir bir gruba yeniden dağıtılmak üzere gelir elde edilmiştir. Gelir, birey C'ye yeniden dağıtılır. Birey C, düşük gelirli ülkedeki bir vatandaşdır. Düşük gelirli C, A ve B bireylerinin eşdüzey grubunun üyesi değildir. Böylece C'nin geliri A ve B açısından 'tarafsız iyi' olmaktadır.

C'nin başlangıç geliri y_1^c (y_2 'nin onikide biri olarak gösterilmiş) Şekil 1.12'de (kadrın III) ve mutluluk düzeyi h_0^c . Hem A hem de B bireyleri $y_1 - y_2$ 'yi birey C'ye aktarmaları durumunda Şekil 1.12'de $0-r$ doğrusu (kadrın 2) (26.56° açıyla) birey C için gelirin y_2^c ye nasıl yükseldiğini göstermektedir. Araştırmalar, bu transferin kısa ve uzun vadedeki etkisinin farklılık gösterebileceğini ileri sürer. Şekil 1.12'de kısa dönem mutluluğa ilişkin olarak h_1^c mutluluk düzeyi ile H_s üzerinden nokta 4'e yükselir. Birey C gelir düzeyi y_2^c ye alıştığından nokta 4'te HI üzerinden h_2^c ye geriler. Ampirik olarak bu durum, kısa vadede tahmin edilmiş etkiyi uzun vadede aşan bir etkiye işaret etmektedir. Bağışta bulunanların mutluluğu HI üzerinden kadrın IV'te nokta 3'e artar mutluluk düzeyi de h_2 düzeyindedir. C, A ve

B kadar iyi bir duruma gelmez. A ve B'nin, C'nin belirli bir eşiğinin üzerinde bir gelir transfer brütüne sahip olmadığı sürece C ile ilgisiz oldukları varsayılır. Şekil 1.12, bağış yapan ülkede ve alıcı ülkede mutlulukların arttığını göstermektedir. Bununla birlikte, yeniden dağıtılmanın mantığı, yüksek gelirli ülkedeki vatandaşların birbirlerinin gelirleri için sahip oldukları kıskançlığa bağlıdır. Önemli bir sonuç; hem göreceli gelir hem de mutlak gelir düzeyi, ekonomik kalkınmanın farklı evrelerinde mutluluğun önemli belirleyicileridir (Cullis vd., 2010:324-326).

1.4. EKONOMİK KALKINMA VE MUTLULUK

Ekonomik büyüme, kişi başına GSYİH'daki artış olarak tanımlanmakta ve ülkeler çeşitli uluslar arası kuruluşlar tarafından kişi başına GSYİH'nın belirli bir eşiğinin altında ve üstünde olmalarına bağlı olarak gelişmiş, orta ve az gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmaktadırlar. Ekonomik kalkınma ise büyüme gibi sadece üretim, tüketim ve sermaye birikimindeki niceliksel artışı değil aynı zamanda bireylerin seçim alanını genişleten kurumsal ilerleme, insan hakları, demokrasi, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi diğer unsurları da içeren çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir (Clark ve Senik, 2011:3).

Mutluluk ekonomisi literatüründe mutluluk yaklaşımı ile ekonomik yaklaşımın bakış açıları arasında bir takım farklılıklar vardır. Söz konusu farklılıklar Tablo 1.3'te altı alana ayrılarak gösterilmiştir. Ekonomik yaklaşımın temelinde ekonominin büyümesi, enflasyon ve işsizliğin azaltılması, emeğin verimliliği, fiziksel ve ruhsal bozuklukların topluma maliyeti gibi ekonomik göstergeler yer alırken, mutluluk yaklaşımının temelinde bir toplum için daha fazla mutluluk ekonomik göstergelerden daha önemlidir düşüncesi yer almaktadır. Mutluluk fonksiyonu daha yüksek olan insanların düşük olan insanlara göre toplum içinde daha etkin oldukları görülmektedir. Çünkü mutlu insanların daha başarılı ilişkilere sahip olması, iş yerinde daha verimli olması, daha yüksek gelire sahip olması ve daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlığa sahip olması olasılığı yüksektir.

Toplumun bir bütün olarak mutluluğu bireysel tercihin ve düşüncenin önemine saygı duyan demokratik ülkelerin önemli hedeflerinden biridir. Çünkü mutluluk, bir ulusun ihtiyaçlarını, amaçlarını ve vatandaşlarının değerlerini politikacıların başarılı bir şekilde yerine getirmesinin küresel bir ölçüsü olarak hizmet etmektedir (Diener ve Seligman, 2004:24).

Tablo 1.3. Ekonomik Yaklaşım ve Mutluluk Yaklaşımına İlişkin Çeşitli Sorular

Alan	Ekonomik Yaklaşım	Mutluluk Yaklaşımı
Toplum	Hükümet ekonomik büyümeyi nasıl teşvik eder?	Ekonomik büyüme mutluluğu nasıl etkiler?
	Merkez bankası politikası işsizlik ve enflasyonu nasıl etkiler?	Hükümet mutluluğu nasıl etkiler?
Gelir	Gelir eşitsizliği ekonomik büyümeyi nasıl etkiler?	Gelir eşitsizliği mutluluğu etkiler mi?
Çalışma	Vergi oranları ekonomik büyümeyi nasıl etkiler?	İşsizlik mutluluğu nasıl etkiler?
	Ücret, emeğin verimliliğini nasıl etkiler?	Bir işi çalışan için keyifli ve ilgi çekici kılan nedir?
	İşsizliğin nedenleri nelerdir?	Mutlu çalışanlar mutsuz çalışanlardan daha verimli midir?
Fiziksel Sağlık	Verimlilik hastalık durumunda ne kadar azalır?	Mutlu insanlar mutsuz insanlardan daha sağlıklı mıdır?
	Hastalıklar için çeşitli tedavilerin parasal maliyeti nelerdir?	Mutluluğu engelleyen hastalıklar nelerdir?
Ruhsal Bozukluklar	Ruhsal bozuklukların topluma maliyeti nedir?	Tedavi ile ruhsal bozukluğu olan kişilerin mutluluğu artırılabilir mi?
Sosyal İlişkiler	Çiftlerin işgücü piyasasına birlikte katılmalarını belirleyen faktör nedir?	Evli olan çiftler olmayanlardan ortalama olarak neden daha mutludur?

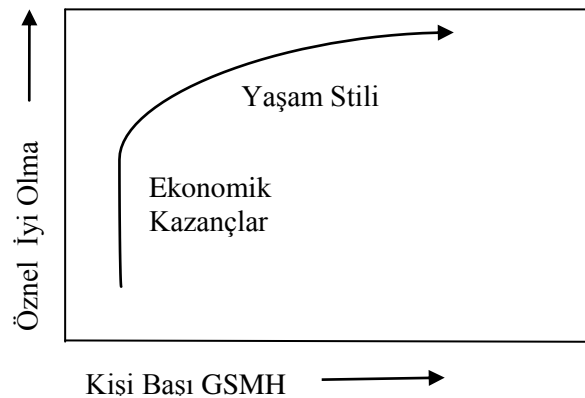
Kaynak: Diener ve Seligman, 2004:22

Kalkınmanın çok boyutlu sosyo-kültürel unsurlarının uzun bir süre büyüme denklemlerinde yer alamamasının temel nedeni olarak; erken dönem çalışmalarda ekonomik büyümenin belirleyenleri olarak emek, fiziki sermaye ve teknolojinin rolünün vurgulanması yatmaktadır. Fakat 1980’li yıllarla birlikte Lucas (1988) ve Romer (1990)’in çalışmalarıyla içsel büyüme modellerinin gelişmesi sonucu önce beşeri sermaye iktisat disiplini içerisinde yeni bir sermaye türü olarak kabul edilmiş

ve 1990'lı yıllar ile birlikte sosyo-kültürel faktörler ekonomik kalkınma modellerine dâhil edilmiştir (Özcan ve Zeren, 2013:12).

Bu bağlamda kalkınma göstergelerini; doğrudan ve dolaylı kalkınma göstergeleri olarak ikiye ayırabiliriz. Doğrudan kalkınma göstergeleri niceliksel olarak tanımlanırken, dolaylı kalkınma göstergeleri sadece nitel değişkenlerle tanımlanabilmektedir. Dolaylı kalkınma göstergeleri içerisinde en önemli yeri insani gösterge alt grubu almaktadır. İnsani gösterge alt grubu altında ise uzun ömür ve yaşamda elde edilen tatmin düzeyi vb. nitel değişkenler kalkınma göstergesi olarak ilk sırada yer almaktadır (Çiftçi, 2008:53).

Inglehart (1997) kişi başına GSYİH'nın kalkınmanın niteliksel hedeflerini maksimize edip etmeyeceğine yönelik yaptığı çalışmasında ekonomik kalkınmanın, ekonomik büyüme maksimizasyonundan öznel iyi olma (mutluluk) maksimizasyonuna doğru toplumsal düzeyde bir kaymaya neden olacağını ileri sürmüştür. Toplumsal düzeyde değişim aynı zamanda bireysel düzeyde değişimlerle ilişkilidir. Bu durum Şekil 1.13'te gösterilmektedir. Şekil 1.13'te görüldüğü gibi, ekonomik kalkınmanın düşük seviyelerinde (kalori alımı, giyim, barınma, tıbbi bakım vb.) ekonomik kazanımlar yüksek bir getiri sağlarken, toplum ekonomik kalkınmanın belirli bir eşiğine ulaştığında daha fazla ekonomik büyüme hem yaşam beklentisi hem de mutluluk açısından daha düşük getiri sağlayan bir noktaya ulaşmaktadır.

Şekil 1.13. Mutluluk ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi (Inglehart vd., 2008:265).

Ekonomik kalkınmanın eşik değerinin ötesinde insanlar için rasyonel strateji; ekonomik kalkınmanın iktisadi, siyasi, hukuki göstergelerinden ziyade insani göstergelerini içine alan yaşamın kalitesi kavramına odaklanmak olacaktır (Inglehart vd., 2008:265-266).

1.4.1. Ekonomik Kalkınmanın İnsani Göstergeleri

Ekonomik kalkınmanın insani göstergesi bağlamında yaşamın kalitesi kavramını ele alacak olursak, ‘kalite’, bir şeyin mükemmellik derecesini ifade etmektedir. Yaşam kalitesinin algılanan bileşenleri akademik disiplinler, disiplinler içindeki düşünce okulları ve nüfusun sosyal grupları arasında değişmektedir (Bowling ve Windsor, 2001:55). Yaşam kalitesi bir kavram olarak, 1950’lerde ABD’de ortaya çıkmıştır. Yaşam kalitesi ilk olarak, “yeni tüketici toplumunda yaşamının iyi bir standardı: modern aletler, arabalar ve evlerin olması” olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, geleneksel ekonomi teorisi, yaşam kalitesini bir hanenin geliri, GSMH, istihdam gibi “nesnel değişkenler” olarak tanımlamaktadır. Daha sonra, boş zaman, tatil için tasarruflar, eğlence ve dinlenme bu tanıma eklenmiştir. Bununla birlikte, o zamanlar tüm bu değişkenler yaşam kalitesi kavramını tanımlamak için yeterli değildi. 1960’da Başkan Eisenhower’ın komisyonu yaşam kalitesi kavramını sağlık, eğitim, refah, ekonomi ve endüstriyel büyümeyi kapsayacak şekilde geliştirmiştir. Böylece, kavram bugünkü anlamına yaklaşmıştır. Bununla birlikte, 1960’lardan beri yaşam kalitesi kavramı, ölçülmesi zor diğer yaşam alanlarını kapsadığından dolayı onu tanımlamak ve ölçmek daha zor hale gelmiştir. Diğer bir deyişle sanayi sonrası toplum daha karmaşık olduğu için yaşam kalitesini tanımlamak için daha fazla değişken gerekmektedir. “The International Society for Quality of Life Studies” tarafından yaşam standardı, mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesinin ölçüsü, kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), kişi başına düşen hekim sayısı, sağlık ve eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranı, kişi başına düşen televizyon ve telefon sayısı olarak tanımlanarak yaşam standardı yaşamın kalitesi kavramı yerine kullanılmaktadır. Ancak, yaşam standardı ile yaşamın kalitesi birbirinden farklı kavramlardır. Kişi başına düşen gelir ve tüketim düzeyi, kişi başına düşen GSYİH ve yaşam beklentisi, yaşam standardına atıfta bulunan nesnel göstergeler olarak adlandırılabilirken, kişinin yaşamı ve benliği hakkındaki iyi duygular ve başkalarıyla olan ilişkiler, yaşam kalitesini ifade etmektedir. Örneğin, birisi çok yüksek yaşam standardına sahip olabilir, ancak düşük bir yaşam kalitesine sahiptir veya bunun tam tersi de geçerlidir. Başka bir örnek, kentsel alanlardaki insanların yaşam kalitesinin yüksek olduğu fikrinden dolayı, kırsal alanların kentsel alanlara daha çok benzemeye çalışmasıdır. Sonuç olarak, yaşam standardı yaşam kalitesi olarak görülür. Dahası, yaşam standardı daha kolay ölçülebildiğinden, yaşam kalitesi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Daha doğru bir

ifade ile yaşam kalitesi, yaşam standardını kapsar, bu nedenle yaşam kalitesi daha kapsamlı bir kavramdır. Bir toplumun refahının temel ölçüsü olarak yalnızca yaşamın ekonomik alanı tarafından tanımlanan yaşam standardının kullanılması, diğer yaşam alanlarının (sağlık, özgürlük, eğitim, çevre, güvenlik, mutluluk ve yaşam memnuniyeti) önemini göz ardı etmek demektir. Yaşamın ekonomik alanının aksine, diğer yaşam alanları “maddi olmayan değişkenler” dir.

Birçok bilim insanı, yaşam kalitesini öznel iyi oluş veya genel iyi oluş olarak tanımlamıştır. Bu noktada, iyi oluş kavramı vurgulanmalıdır: İyi oluş yalnızca yaşam koşulları anlamına gelmemektedir, aynı zamanda hem tüm yaşam alanının spektrumundaki kaynakları içermekte hem de insanların bu alanlardaki hayatlarıyla ilgili olarak nasıl etkilendikleri ve hissettikleri anlamına gelmektedir. Anderson’a (2004) göre, iyi oluş pek çok farklı unsurdan oluşmaktadır. Anderson iyi oluşun alanlarını açıklamış ve yaşam kalitesini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır: Sağlık, zindelik, hareketlilik vb. kapsayan “*fiziksel iyi oluş*”; mallar, ulaşım, güvenlik, özel hayatın gizliliği, konut kalitesi vb. kapsayan “*maddesel iyi oluş*”; Aile/hanehalkı hayatı, akrabalar, kişiler arası ilişki vb. kapsayan “*sosyal iyi oluş*”; Güven, benlik saygısı, memnuniyet vb. kapsayan “*duygusal iyi oluş*”; siyasi özgürlük, iş, eğitim, ekonomik özgürlük vb. kapsayan “*kalkınma ve etkinlik*” (Çakıroğlu, 2007:6-8).

Veenhoven ise yaşamın kalitesi kavramını hayatın şansları ve sonuçları ile dış kalite ve iç kalite olmak üzere dört kısma ayırarak incelemiştir. Tablo 1.4’te söz konusu ayırım, hayatın şans ve sonuçları dikey olarak, dış ve iç nitelikler ise yatay olarak gösterilmektedir. Tablo 1.4’ün sol üst kadranında çevrenin yaşanabilirliği ekolojik, sosyal ve kültürel anlamda ele alınmış; ekolojik olarak ılıman iklim, temiz hava ve ferah ev; sosyal açıdan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, kültürel anlamda ise sanatın ve bilimin gelişimi, yaygın eğitim vb. ifade etmektedir. Dış kalite, özellikle çevre bilimciler ve sosyologların yazılarında, ‘yaşam kalitesi’ ve ‘iyi oluş’ terimleri anlamında kullanılmaktadır. Ekonomistler bazen bu anlam için “refah” terimini kullanmalarına rağmen ‘yaşanabilirlik’ anlatım için daha iyi bir kelimedir, çünkü açıkça çevre özelliklerine atıfta bulunmaktadır.

Tablo 1.4’ün sağ üst kadranı iç yaşam şanslarını belirtir. Yani, hayatın sorunlarıyla baş etmekte ne kadar donanımlı olduğumuzu ifade etmektedir. Bireysel kapasite kendi içinde; fiziksel sağlık, akıl sağlığı, okuma yazma, farklı yaşam tarzları ve farklılaşmış zevkleri ifade etmektedir.

Tablo 1.4. Yaşam Kalitesinin Bazı Alt Anlamları

	Dış Kalite (Outer Quality)	İç Kalite (Inner Quality)
Hayatın Şansları (Life chances)	Çevrenin yaşanabilirliği (Livability of environment) Ekolojik: Ilıman iklim, temiz hava, ferah ev; Sosyal: Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik Kültürel: Sanatın ve bilimin gelişimi, yaygın eğitimi vb.	Bireysel Kapasite (Life ability of the person) Fiziksel sağlık: Olumsuz: Hasta olmadan Olumlu: Enerjik ve dirençli Akıl sağlığı: Olumsuz: Akli sorunlardan uzak Olumlu: Bağımsız ve yaratıcı Bilgi: Okuma, yazma, eğitim Beceri: Zeka, tarz, tavır Yaşam sanatı: Farklı yaşam tarzları, farklılaşmış zevkler, vb.
Hayatın sonuçları (Life results)	Hayatın faydası (Utility of life) Dışsal fayda: Yakın ilişkide bulunanlar için: Çocuk büyütmek, arkadaşlarla ilgilenmek, Toplum için: İyi bir vatandaş olmak, İnsanlık için: Bir şeyler yaratmak Ahlaki güvenirlik: Orijinallik, şefkat, güvenirlik vb.	Hayat memnuniyeti (Appreciation of life) Hayata değer biçme: İşinden tatmin Egemen ruh hali: Depresyon, can sıkıntısı, keyif Toplam Değerlendirme: Etkili: Genel ruh hali seviyesi Kavramsal: Hayattan memnuniyet

Kaynak: Veenhoven, 2000:11

Tablo 1.4'ün alt kısmı sonuçlarına göre yaşamın kalitesi ile ilgilidir. Bu sonuçlar kişinin kendine olan değeriyle değerlendirilebilir. Hayatın dışsal değeri, 'yaşamın faydası' terimi ile gösterilmektedir. Toplum için iyi bir vatandaş olmak, insanlık için bir şeyler yaratmak ve ahlaki güvenirlik. İç kalite anlamındaysa işinden tatmin olma, depresyonda olma ya da genel olarak hayattan keyif alma olarak ifade edilebilir.

Ekonomik kalkınmanın yaşamın kalitesi ile olan ilişkisi sosyal bilimler alanında geliştirilen yaklaşımlarda üç ana gruba ayrılarak incelenmiştir. İlk yaklaşım; kaynakların ve mevcut malların miktarı açısından yaşam kalitesini dikkate almaktadır. Bu kavramsallaştırmanın yayılmasına 1960'lı yıllarda İsveçli bilim adamları tarafından geliştirilen yaşam düzeyi yaklaşımı katkıda bulunmuştur. Yaşam düzeyi yaklaşımı para, mal, bilgi, zihinsel ve fiziksel enerji, sosyal ilişkiler, güvenlik gibi kaynaklar üzerinde bireyin hâkimiyetini ifade etmektedir. Bu bakış açısına göre, yaşam kalitesi kavramı parasal kaynakların ötesinde insanlar için mevcut maddi

kaynakların kullanımını etkileyen sağlık koşulları, eğitimin düzeyi gibi koşulları ifade etmektedir (Vesan ve Bizzotto, 2011:4).

Yaşamın kalitesinin ikinci yaklaşımı, “sübjektif iyi olma” kavramına dayanmaktadır. Sübjektif iyi olma bir kişinin mutluluk veya tatmin açısından yaşamından elde ettiği öznel durumu ifade etmektedir. Bu yaklaşımın temelinde 1960’larda geliştirilen Amerikan sosyal psikoloji araştırma geleneği yatmaktadır. Sübjektif iyi olma mutluluk ekonomisi araştırmalarının gelişiminde de önemli bir odak noktası olmuştur. Yaşamın kalitesi için üçüncü yaklaşım Amartya Sen tarafından geliştirilen “yapabilirlik” yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda yaşamın kalitesi bireysel yetenekler ve insani kalkınma açısından değerli fonksiyonlara ulaşmayı ifade etmektedir (Vesan ve Bizzotto, 2011:4-5).

Yaşamın kalitesi kavramının belirtilen üç yaklaşımını bazı yazarlar daha kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır. Yaşamın kalitesi yaklaşımının en kapsamlı tanımını Erik Allardt, Galtung’un temel ihtiyaç yaklaşımına dayalı olarak geliştirmiştir (Böhnke, 2005:3). Tablo 1.5’te Allardt tarafından geliştirilen yaşamın kalitesinin üç boyutu görülmektedir.

Tablo 1.5. Yaşamın Kalitesinin Üç Boyutu

Sahip Olma	Sevme	Var Olma
Ekonomik kaynaklar	Bağlılık ve yerel topluluk ilişkileri	İnsanın kendi yaşamını etkileyen karar ve eylemlere katılımı
Barınma koşulları	Aile ve akrabaya bağlılık	
İş	Aktif arkadaşlık ilişkileri	Siyasi faaliyetler
Çalışma koşulları	Dernek ve organizasyonlarda üye kişilerle ilişki ve bağlılık	Boş zaman etkinlikleri için fırsatlar
Sağlık		Anlamlı bir iş hayatı için fırsatlar
Eğitim	İş arkadaşları ile ilişkiler	Doğanın tadını çıkarmak için fırsatlar

Kaynak: Vesan ve Bizzotto, 2011:6

Allardt’a göre yaşamın kalitesi üç temel ihtiyacı karşılayarak elde edilmektedir. Allardt bu ihtiyaçları “sahip olma, sevme ve var olma” olarak adlandırmaktadır. Yaşamın kalitesinin ‘sahip olma’ boyutu belli bir yaşam standardını tanımlayan konut şartları, iş, eğitim, sağlık, çalışma koşulları ve ekonomik kaynaklar gibi maddi ihtiyaçları ifade etmektedir.

Yaşamın kalitesinin ikinci boyutu ‘sevme’ dir. Bu boyut bireyler için maddi ve duygusal destek sağlayan aileye, arkadaşına, dostlara, bağlı olmayı ifade etmektedir. Son boyut olan ‘var olma’ boyutu siyasi faaliyetler, boş zaman etkinlikleri ve anlamlı bir iş hayatı için toplumsal entegrasyonu ifade etmektedir. Ekonomik kalkınmanın düşük seviyelerinde sahip olma boyutunun maddi ihtiyaçları insanları daha fazla tatmin ederken, ekonomik kalkınmanın daha yüksek seviyelerinde kalkınmanın yaşam kalitesi üzerindeki etkisi sevmeye ve var olma ihtiyaçlarının giderilmesi ile kendini göstermektedir. Bu temel etkilerin önemi ayrıca yaşamın kalitesi ve kalkınmanın uluslararası endeksleri ile de gösterilmektedir. Tablo 1.6’da uluslararası düzeyde iyi bilinen yaşamın kalitesi endekslerinin bazıları yer almaktadır.

Tablo 1.6. Yaşamın Kalitesi Endeksleri

İnsani Kalkınma Endeksi	İnsani Yoksulluk Endeksi	Mutlu Gezegene Endeksi	Legatum Refah Endeksi	Daha İyi Yaşam Endeksi
Yaşam Beklentisi	Yaşam Süresi	Yaşam Memnuniyeti	Ekonomi	Konut
Eğitim	Eğitim	Yaşam Beklentisi	Girişimcilik ve fırsat	Gelir
Yaşam Standardı	Ekonomik ve Sosyal İmkânlar	Ekolojik Ayak izi	Yönetim, Hükümet	İş
			Eğitim	Topluluk
			Sağlık	Eğitim
			Güvenlik ve Emniyet	Çevre
			Bireysel Özgürlük	Yönetişim
			Sosyal sermaye	Sağlık
				Yaşam Memnuniyeti
				Güvenlik
				İş ve sosyal yaşam dengesi

Bu endekslerden İnsani Kalkınma Endeksi Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımına dayanmaktadır. Yapabilirlik yaklaşımına göre kalkınma insanların özgürlüklerini genişletme süreci ile elde edilmektedir. Sen, özgürlüğün genişletilmesini kalkınmanın “kurucu rolü” olarak tanımlamaktadır (Schimmel, 2009:95).

İnsani Kalkınma Endeksi insani gelişme kavramını üç bileşene ayırarak incelenmektedir: 1) Yaşam beklentisi, 2) Eğitim Düzeyi (yetişkin okur-yazarlık oranı ve ilk, orta, yüksek öğretimde okullaşma oranları ile ölçülmektedir) 3) İyi bir yaşam standardı ya da daha açık bir deyişle kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla düzeyi. İlk iki bileşen yaşamın kalitesi açısından önemlidir. Üçüncü bileşen ise insanların yapabilirlik kapasiteleri iktisadi koşullara yani gelire bağlı olduğu için eklenmiştir. Sen'e göre artan ulusal gelir özgürlükleri artırırken; eğitim, sağlık hizmetleri ile siyasal ve bireysel özgürlükler de insanların yaşam kalitesini artırmaktadır. Bu nedenle ülkelerin kalkınmışlık düzeyi değerlendirilirken yaratılan zenginliğin bireyin yaşam kalitesine ne ölçüde yansıdığı önem kazanmaktadır (Gürses, 2009:343).

İnsani Kalkınma Endeksi maddi refah ölçüsüne sahip olsa da kalkınmanın ve yaşam kalitesinin birçok unsurunu içine almamaktadır. Bu kapsamda son yıllarda birçok yaşam kalitesi endeksi geliştirilmiştir. Bu amaçla geliştirilen endekslerden biri olan Mutlu Gezegen Endeksi insanların sahip olduğu yaşam beklentisi, yaşam tatmini ile maddi koşullar arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde göstermektedir.

Mutlu Gezegen Endeksi sürdürülebilir iyi olmanın ilk küresel ölçülerinden biridir. Endeks nihai amaç olarak mutluluğu, temel girdi olarak gezegen kaynak tüketimini esas alarak gelişmenin amacını ifade etmektedir. Bu bağlamda Mutlu Gezegen Endeksi adil ve sorumlu kaynak tüketimi kısıtlamaları altında gelecek nesillerin koşullarını korurken mutluluğun kapsamını yansıtmaktadır (Marks vd., 2006:8). Mutlu Gezegen Endeksi üç göstergeye sahiptir: Deneyimli iyi olma (yaşam tatmini), yaşam beklentisi ve ekolojik ayak izi. Mutlu Gezegen Endeksi'nin istatistiksel hesaplamaları oldukça karmaşık olmasına rağmen, kavramsal olarak şu şekilde formülize edilebilir;

$$\text{Mutlu Gezegen Endeksi} = \frac{\text{Deneyimli İyi Olma} * \text{Yaşam Beklentisi}}{\text{Ekolojik Ayakizi}}$$

Mutlu Gezegen Endeksi puan olarak 0 ile 100 arasında bir değere dönüştürülerek hesaplanmaktadır. Endeksin bileşenlerinden deneyimli iyi olma, anlık duygusal durumlar ile insanların yaşamdan elde ettikleri tatminle ilgilidir. Yaşam beklentisi fiziksel iyi olmanın objektif göstergesi ile sübjektif yaşam tatminini birleştirerek farklı yaşlarda meydana gelen ölüm oranlarına ilişkin verilerin toplanması yoluyla hesaplanmaktadır (Thompson vd., 2007:13-14). Ekolojik ayak izi

tüketimin mevcut seviyelerinde toplumun tükettiği kaynakların üretimi ve atıklarının yok edilmesi için gereken arazi alanını ölçmektedir ve ortalama global hektar (gha) olarak ifade edilmektedir (Marks vd., 2006:12).

Londra merkezli düşünce kuruluşu The Legatum Institute tarafından hesaplanan “Legatum Refah Endeksi (Legatum Prosperity Index) ise ülkeleri ekonomi, girişimcilik ve fırsat, yönetim, eğitim, sağlık, güvenlik ve emniyet, özgürlük ve sosyal sermaye gibi birçok kategoriye göre değerlendirmektedir.

OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life Index), yaşamın maddi şartları ve yaşam kalitesi alanlarında OECD’nin önemli gördüğü 11 alanı (konut, gelir, iş, topluluk, eğitim, çevre, yönetişim, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik, iş ve sosyal yaşam dengesi) temel alarak ülkeler arasında refah ve iyi yaşam düzeyini karşılaştırmanıza olanak tanımaktadır.

1.4.2. Kalkınmanın Yetersiz Göstergesi -GSYİH-

Gayri safi yurtiçi hâsıla kavramı William Petty tarafından 1652-1664 yılları arasında Hollanda ve İngilizler arasındaki savaş sırasında halkı haksız vergilere karşı savunmak için temel bir araç olarak geliştirmiştir. Charles Davenant kavramı 1695’te “*An Essay upon the Ways and Means of Supplying the War*” isimli çalışmasında daha da geliştirmiştir. “Statics” kelimesi, “state” ile aynı kökene sahip ve aslında devletle, özellikle vergilerle ilgili rakamların toplamına atıfta bulunmaktadır (Coyle, 2014:8). Modern GSYİH kavramı ilk olarak 1934’te ABD Kongre Raporu için Simon Kuznets tarafından geliştirilmiştir. 1944’de Bretton Woods konferansından sonra, GSYİH, bir ülkenin ekonomisini ölçmek için temel araç haline gelmiştir.

GSYİH, belirli bir dönemde bir ülkenin ulusal sınırlarında üretilen malların ve hizmetlerin toplam parasal değerini ölçmektedir. Böylece, farklı birimleri olan varlıkları toplamak ve bunları tek bir parasal birim ile özetleyebilmek avantajına sahiptir. GSYİH rakamı kişi başına ve satın alma gücü paritesine göre ayarlandığında, ülkeler arasında kolayca karşılaştırılabilir hale gelmektedir. Ancak GSYİH 1930’larda keşfedildiğinde, bir ülkenin genel refahının ölçülmesi anlamına gelmiyordu. Aksine 1930’larda ortaya çıkan Büyük Buhran’dan kurtulmak için bir ölçü olarak geliştirilmiştir. GSYİH, zamanla daha geniş olarak toplumun refah ve ilerlemesiyle eş anlamlı hale gelmiş ve ülkelerin tüm ekonomik politika çerçevesi ve ekonomik tartışması, GSYİH büyüme oranını en üst düzeye çıkarma hedefi etrafında dönmeye başlamıştır. Kuznets, 1934’te ABD Kongre Raporu için hazırladığı raporda

GSYİH'nın refah ölçütü olarak kullanımına karşı uyarıda bulunmuştur. Kuznets'in uyarıda bulunmasına neden olan GSYİH'nin yetersizliğinin temel 7 nedeni aşağıdaki gibi sıralanabilir (Daly ve Posner, 2011:4-5).

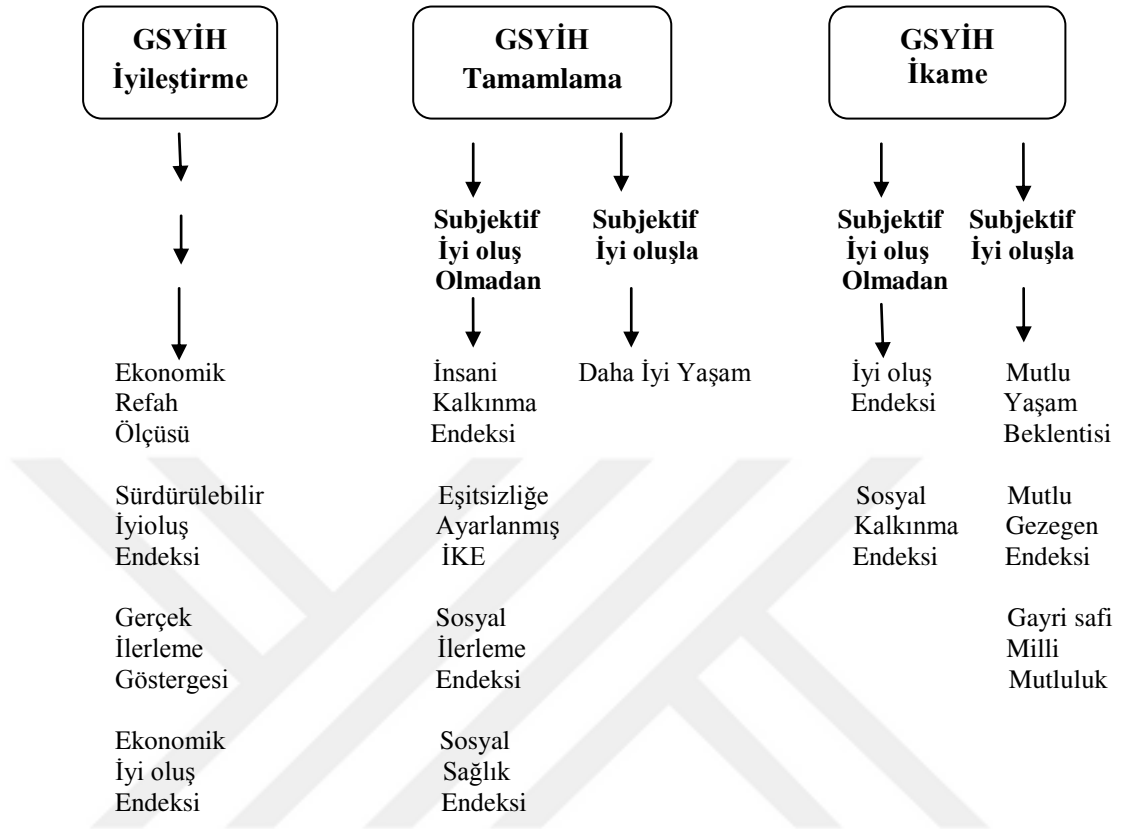
- ✓ **Dağılım:** GSYİH, büyümenin hane halkı düzeyinde nasıl dağıtıldığına dair hiçbir şey söylememektedir. Örneğin, son 30 yılda ABD, GSYİH'sı iki katına çıkarken, hanehalkı geliri yalnızca yüzde 16 oranında büyümüştür. GSYİH'daki artış ve azalışlar kazançlardan kimin yararlandığı hakkında bize bilgi vermemektedir.
- ✓ **Miktar ve Kalite:** GSYİH mal ve hizmet miktarını ölçmesine rağmen kaliteyi ölçmez. Alkol ve kumar için harcanan para, GSYİH standartlarına göre kitaplar ve egzersiz için harcanan para kadar “iyi” dir. GSYİH için iyi olan şey, genellikle sağlık ve sosyal refah gibi diğer önemli ölçütler için iyi değildir.
- ✓ **Savunma Giderleri:** GSYİH, üniversite eğitimi gibi insan refahını olumlu şekilde arttıran harcamalar ile endüstriyel afetler, sosyal olarak koşullanmış hastalıkların tedavisi (sigara içimi, obezite ile ilgili hastalıkların tedavisi gibi) mevcut refah tehditlerinden koruyan “savunma harcamaları” arasında ayırım yapmamaktadır.
- ✓ **Gerçek Ekonomik Değere karşı Spekülatif Kazançlar:** GSYİH, ekonomik faaliyetin sürdürülebilirliği hakkında hiçbir şey söylememektedir. Borçla finanse edilen tüketim, hane halkı satın alma gücündeki gerçek kazançlarla finanse edilen tüketim gibi GSYİH'ya katkıda bulunur. Finansal hizmetler, üretken yatırım için sermaye tahsis ederek mi yoksa daha büyük varlık kabarcıklarını spekülasyon ve risk transferi ile harekete geçirerek mi GSYİH'ya katkıda bulunmaktadır bu ayırt edilememektedir.
- ✓ **Doğal Sermayenin ve Ekosistem Hizmetlerinin Azalması:** GSYİH, aslında çevre sorunlarını görmezden gelmektedir. GSYİH standartlarına göre, doğal kaynakları tüketen ekonomik faaliyet, ekonomik faaliyetin yenilenebilir kaynaklardan sağladığı kadar değerlidir. Küresel ısınmaya katkıda bulunan faaliyetler, bugünkü iklim değişikliği etkileri nedeniyle gelecekte büyük ekonomik maliyetleri tehdit ettikleri halde GSYİH'ya değer katmaktadırlar.
- ✓ **Piyasa Dışı Etkinlikler:** GSYİH, bize hane halkında, kamu sektöründe, sivil toplumda ve çevremizdeki daha geniş ekolojik sistemlerde sağlanan piyasa dışı hizmetler tarafından üretilen değerler hakkında hiçbir şey

söylememektedir. Ebeveynlik, eğitim, gönüllü yardımseverlik, topluluk faaliyetleri, yeşil alanlar ve diğer kamusal planlama yönleri vb. tarafından üretilen insan ve sosyal sermaye, ekonomik refahı ve toplumun genel verimliliğini önemli ölçüde etkilemesine rağmen GSYİH ile ölçülmez. Aynı şekilde, birçok alanda kamu harcamaları tarafından üretilen kamu çıktısı ve hayırseverlik hizmetlerinin çıktısı hesaba katılmaz.

- ✓ **Sosyal İyi Oluş:** GSYİH, sosyal yoksulluk, okuryazarlık ve ömür beklentileri gibi sosyal refah göstergeleriyle her zaman izlenmemektedir. Örneğin, Birleşik Devletler kişi başı GSYİH’da en üst sırada yer alırken, aynı zamanda gelişmiş ülkelerdeki en yüksek yoksulluk ve hapsedme oranlarına sahip ülkedir. Aynı şekilde, öznel iyi oluşun düzeyi, yaşam memnuniyeti de dâhil olmak üzere güvenlik hissi, özerklik ve komşularına güvenme gibi faktörler, toplumsal atomizasyon ve kitlesel tüketim ile karakterize edilen zengin ülkelerden ziyade güçlü aile ve topluluk yapılarına sahip yoksul ülkelerde daha sık görülmektedir.

Ekonomik refah düzeyini değerlendirmek için GSYİH’yi kullanmanın ardındaki varsayım, ekonomik üretimin seviyesi ne kadar yüksek olursa, insanların ihtiyaçlarını o denli daha iyi karşılayabilir varsayımdır. Nitekim 1945’ten beri sanayileşmiş dünyadaki maddi koşullar muazzam bir gelişme göstermiştir. Maddi koşullardaki bu gelişme insanların yaşam kalitesinde önemli bir artışa neden olduğu varsayılabilir. Kişi başına hesaplanan gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) bir ülkenin performansını değerlendirmeye çalıştıklarında medyanın, politikacıların ve halkın göz önüne aldığı en önemli ölçüttür. Bununla birlikte, Stiglitz Komisyonu’nun, GSYİH’nın zayıf yönlerini içeren en kapsamlı araştırmasında işaret ettiği ve bu ölçünün yaratıcısı olan Simon Kuznets’in de 1930’larda uyardığı gibi ulusal refah ölçüsü olarak GSYİH’nın kullanışlılığı hakkında artan şüpheler söz konusudur. GSYİH yukarıda belirtilen yetersizliklerinden dolayı politikacıları temkinli olmaya çağıran bazı önemli dezavantajlara sahiptir. 1930’lardan bu yana, artan sayıda sosyal bilimci, politikacı ve vatandaşlar söz konusu dezavantajlar doğrultusunda yeni talebi karşılamak için, GSYİH’nın kavramsal sorunlarının bazılarını iyileştirmeye, GSYİH’yi diğer göstergelerle tamamlamaya veya GSYİH’nın tamamını değiştirmeye çalışan birkaç ulusal performans ölçüsü geliştirmişlerdir. Daha iyi bir refah ölçütü geliştirmek için üç temel strateji uygulanmıştır: GSYİH’nın iyileştirilmesi,

GSYİH'nın tamamlaması ve GSYİH'nın ikamesi. Söz konusu endeksler Şekil 1.14'te gösterilmektedir (Delhey ve Kroll, 2012:9).

Şekil 1.14. GSYİH'yı Daha Öteye Taşımak için Stratejiler ve Örnekler (Delhey ve Kroll, 2012:10).

Şekil 1.14'te GSYİH İyileştirme ölçüleri; Ekonomik Refah Ölçümü, Sürdürülebilir İyi Oluş Endeksi, Gerçek İlerleme Göstergesi ve Ekonomik İyi Oluş Endeksi olarak sıralanmaktadır. GSYİH Tamamlama Ölçüleri ise subjektif iyi oluş olmadan ve subjektif iyi oluş ile olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir.

Sübjektif iyi oluş olmadan GSYİH Tamamlama endeksleri; İnsani Kalkınma Endeksi, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Kalkınma Endeksi, Sosyal İlerleme Endeksi ve Sosyal Sağlık Endeksi olarak yer almakta, GSYİH Tamamlama Ölçüleri sübjektif iyi oluşla ise Daha İyi Yaşam olarak ifade edilmektedir. GSYİH İkame Ölçüleri de yine sübjektif iyi oluş olmadan ve sübjektif iyi oluş olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Sübjektif iyi oluş olmadan GSYİH İkame Endeksleri, İyi oluş Endeksi ve Sosyal Kalkınma Endeksi'dir. Sübjektif iyi oluşla GSYİH İkame Endeksleri ise Mutlu Yaşam Beklentisi, Mutlu Gezegen Endeksi ve Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi olarak sıralanmaktadır (Delhey ve Kroll, 2012:9).

1.4.2.1. GSYİH iyileştirme ölçüleri

İlk ölçü grubu, GSYİH'nın bahsedilen dezavantajlarıyla başa çıkmak için ölçünün kendisini düzeltmeye çalışmaktadır. GSYİH'nın aksine, GSYİH'nın kör noktalarını ele almak için başta sosyal ve çevresel faktörler olmak üzere birçok faktör tarafından zenginleştirilmiş ölçülerdir. Bu grup ölçülerin temel amaçlarından biri, sürdürülebilirlik ve GSYİH büyümesiyle ilişkili çevresel zararın hesaba katılmasıdır. Örneğin, Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (Cobb and Cobb 1994) ve Gerçek İlerleme Göstergesi (Cobb, Goodman ve Wackernagel 1999) her ikisi de hanehalkının özel tüketimine dayanmaktadır. Bununla birlikte bu endeksler hava kirliliği ve çevresel zarar skorunu düşürürken, hane halkı emeği ve eğitim gibi ek sosyal faktörleri de içeren artan bir değer yansıtmaktadır. GSYİH İyileştirme Ölçüleri aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1.4.2.1.1. Ekonomik refah ölçümü

GSYİH'nın ölçülmesindeki mevcut sorunların, zamanla daha iyi anlaşılması, daha sorunsuz bir refah ölçümü için var olan sorunların iyileştirilmesi amacıyla bir grup araştırmacı yeni bir ölçüm tekniği geliştirmiştir. Bunun için mevcut ölçüm tekniği tekrardan ayarlanmış, fakat temel mantıktan yani basit toplama yöntemi ile elde edilen parasal büyüklükten uzaklaşmamıştır. GSYİH'yı iyileştirilme çabalarının ilk örneklerinden biri Nordhaus ve Tobin (1973) tarafından geliştirilmiştir. 1970'lerin başıyla birlikte insanların yaşam şekli, değerleriyle birlikte tüketim toplumu sorgulanmaya başlanmıştır. 1970'lere kadar yerelde görülen çevresel tahribat dünya çapında da görülmeye başlanmış, büyüme odaklı uygulanan politikaların yarattığı çevresel sorunlar ve zararlar fark edilmeye başlanmıştır. Çevre bilinç ve duyarlılığının büyüme ve refah üzerindeki ilişkisini ortaya koyan Ekonomik Refahın Ölçümü ile (Measure of Economic Welfare-MEW) GSYİH'ya daha önceleri muhasebeleştirilmemiş “serbest zaman değeri” “piyasa dışı aktivitelerin değeri” ve “çevresel yıpranmanın değeri” eklenmiştir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014:10).

Ekonomik Refah Ölçümü=GSYİH+Serbest zaman değeri+Piyasa dışı aktivitelerin değeri + Çevresel yıpranmanın değeri

1.4.2.1.2. Gerçek ilerleme göstergesi

Ekonomik büyüme ile birlikte insanların hayatlarını idame ettirecek gıdaların yok olması, biyolojik çeşitliliğin azalması, doğal sermaye stokunun tükenmesi

ekonomik büyümeden daha kapsamlı bir gösterge olan “Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI)” (Genuine Progress Indicator)’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950’den 1995’e kadar ABD’de Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI)’nin hesaplanmasında kullanılan ve Gerçek İlerleme Göstergesi’ni arttıran (+) ve azaltan (-) bileşenler aşağıdaki gibidir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014:11).

Gerçek İlerleme Göstergesi Katkılar (+) Kişisel tüketim harcaması (+) Ağırlıklandırılmış kişisel tüketim değeri (+) Yüksek öğretimin değeri (+) Gönüllü çalışmanın değeri (+) Dayanıklı tüketim mallarının kullanımı (+) Otoyol ve caddelerin kullanımı (+) Ücretsiz ev içi emeğinin değeri

Gerçek İlerleme Göstergesi Kesintiler (-) Suçun maliyeti (-) Boş zaman kaybı (-) Dayanıklı tüketim mallarının maliyeti (-) Düşük istihdamın maliyeti (-) Ev iş arası gidiş geliş maliyeti (-) Hane halkı kirlilik azaltma maliyeti (-) Trafik kazalarının maliyeti (-) Su kirliliğinin maliyeti (-) Hava kirliliğinin maliyeti (-) Gürültü kirliliğinin maliyeti (-) Sulak alan kaybı (-) Tarım arazileri kaybı (-) Birincil ormanların kaybı (-) Yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarının tükenmesi (-) Karbon emisyonunun maliyeti (-) Ozon tükenmesinin maliyeti

Katkılar/Kesintiler (+/-) Net sermaye yatırımı (+/-) Net dış borçlanma (+/-) Eşitsiz dağılım endeksi

1.4.2.1.3. Ekonomik iyi oluş endeksi

GSYİH’yi iyileştirilmeye yönelik geliştirilen endekslerden biri de, Osberg’in 1985 yılında geliştirdiği ekonomik iyi oluş endeksidir (Index of Economic Well-Being-IEW). Bu endeks GSYİH ekonomik anlamda iyi oluşu göstermekte yetersiz olduğundan MacDonald Komisyonu için hazırlanan bir araştırma ile ortaya çıkmıştır. Ekonomik iyi oluş endeksi, tüketim akımları, servet stokları, eşitlik ve ekonomik güvenlik olmak üzere dört temel alanın birleşmesinden oluşmaktadır. (Gökdemir ve Veenhoven, 2014:12).

1.4.2.2. GSYİH tamamlama ölçüleri

GSYİH’yi daha öteye taşımak için ikinci ölçü grubu, önceki yaklaşımlara kıyasla bir ölçüt olarak GSYİH’den uzaklaşmakla beraber malların ve hizmetlerin toplam değerini de yansıtmaktadır. Bu ölçü grubu, GSYİH’yi pek çok temel sosyal göstergeyle tamamlayarak ulusal refahı değerlendirmeye çalışmaktadır.

1.4.2.2.1. Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi

Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, ilk kez 2010 yılı İnsani Gelişme Raporunda, İnsani Gelişme Endeksi raporunda yer almayan eşitsizlik durumunu ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi ortalama ile ifade edilen çok sayıda ölçüm yöntemi gibi ülke bazında ortaya çıkan insani gelişme alanındaki eşitsizlikleri göstermemektedir. İnsani gelişme alanındaki eşitsizlikleri göstermek amacıyla Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi araya girmektedir. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi'nin her bir gelişme göstergesinde oluşan ortalama değerden eşitsizlik düzeyinin çıkarılması ile hesaplanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi'ndeki eşitsizlikleri temel alan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, insani gelişme açısından eşitsizlik sonucu ortaya çıkan kayıp olarak ifade edilmekte ve yüzde olarak değerlendirilmektedir. Eşitsizlik arttıkça bir ülkede insani gelişmedeki kayıpta artmaktadır. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi aynı zamanda eğitim, sağlık ve gelir kavramlarının ağırlıklandırılmış ortalama eşitsizliklerini de ele almaktadır (Fırat ve Aydın, 2015:67).

1.4.2.2.2. Sosyal ilerleme endeksi

Sosyal İlerleme Endeksi, GSYİH'den bağımsız olmakla birlikte GSYİH'yı tamamlayıcı niteliğe sahip, ülkelerin sosyal ve çevresel performanslarına odaklı, kapsamlı ve bütüncül bir ölçüdür. Sosyal gelişme ile toplumu bir araya getiren insanların birincil ihtiyaçlarını karşılama, yaşam kalitesini yükseltmek ve bu kaliteyi devam ettirmek amacını güden yap taşlarını oluşturma kapasitesi ifade edilmekte ve bu kapasite ile bir toplumda tüm insanların potansiyellerini tam olarak ortaya çıkartacak koşulları yaratmaktadır. Sosyal ilerleme sosyal gelişmenin üç boyutu üzerinde odaklanmaktadır: Bunlar; temel insan ihtiyaçları, iyiliğin temelleri ve fırsatlardır (Tosunoğlu ve Erden Özsoy, 2017:10).

1.4.2.3. GSYİH ikame ölçüleri

Bu yaklaşımın arkasındaki mantık, GSYİH'nın her zaman bir son olmaktan ziyade sona giden bir araç olması yönündedir. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, yalnızca diğer göstergelerin iyileştirilmesine hizmet eden ekonomik üretime bakmak yerine yaşamı gerçekten değerli kılan başlıca göstergeleri incelemek daha uygun olacaktır. Örnek olarak New Economics Foundation tarafından hesaplanan Happy Planet Index (Mutlu Gezegen Endeksi), yaşam beklentisi, yaşam doyumu ve ekolojik

ayak izi içermektedir ve bu nedenle ülkelerin belirli bir seviyede sağlık ve öznel iyi oluş üretmek için kaç kaynağının olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, daha küçük ekolojik ayak izine ve daha yüksek sübjektif iyi oluş düzeyine sahip olan Latin Amerika ülkeleri listenin başında yer almaktadır. Sanayileşmiş batı ülkeleri, karşılaştırılabilir sağlık ve yaşam doyumu seviyeleri üretmek için çok daha fazla kaynağa ihtiyaç duyduklarından, geleneksel GSYİH sıralamalarına kıyasla daha aşağıda yer almaktadırlar. Bir başka örnek yaşam beklentisini ve insanların yaşam memnuniyetini tek bir endekste birleştiren Mutlu Yaşam Beklentisi'dir. Yine başka bir yaklaşım olan gayri safi milli mutluluk, objektif göstergeleri tamamen ortadan kaldırarak insanların yaşam kalitelerini değerlendirmelerine odaklanmaktadır (Delhey ve Kroll, 2012:11).

1.4.2.3.1. İyi oluş endeksi

İyi Oluş Endeksi, İnsani Kalkınma Endeksi'ne yakın bir kavramdır. Kişi başına gelir hariç olmak üzere aynı kavramları kullanmaktadır. Sadece eğitim ve sağlık olmak üzere iki alanı birleştirir. İkinci fark ise verilerin nasıl birleştirildiğidir. İnsani Kalkınma Endeksi önceden tanımlanmış bir ağırlıklandırma şeması kullanırken, iyi oluş endeksi, faktör analizi (temel bileşen analizi) kullanmaktadır.

1.4.2.3.2. Sosyal kalkınma endeksi

Sosyal Kalkınma Endeksi 1989 yılında geliştirilmiş ve 2008 yılında daha yeni olan ulusal çapta verilerle güncellenmiştir. Sosyal Kalkınma Endeksi, 102 ülke çapında toplumsal gelişmeyi temsil etmek için 10 gelişme bileşeni içermektedir. Bileşenler: yaşam beklentisi, yetişkin okur-yazar oranı, brüt kayıt oranı, bebek sağ kalım oranı, günlük kalori, protein, yağ miktarı, elektrik tüketimi, 100,000 kişi başına düşen hekim, 1,000 kişi başına düşen telefon hattıdır (Delhey ve Kroll, 2012:15).

1.4.2.3.3. Mutlu yaşam beklentisi

Sağlıklı yaşam beklentisi genellikle hayatın beklenen yıllarından kötü sağlıkta beklenen yıllar düşülerek hesaplanır. Mutlu yaşam beklentisi standart yaşam beklentisi ile 0'dan 1'e bir ölçekle ifade edilen ortalama mutluluk değerinin çarpılması sonucu elde edilir.

$$\text{Mutlu Yaşam Beklentisi} = \text{Standart Yaşam Beklentisi} \times 0 - 1 \text{ Mutluluk}$$

Bir ülkedeki yaşam beklentisinin 50 yıl olduğunu, ve mutluluk değerinin de 0-10 aralığında 5 olduğunu varsayalım. 0-1 ölçeğine dönüştürülen mutluluk değeri 0,5

olur. Böylece bir ülkede mutlu yaşam beklentisi 25 yıl olur. Bu örnek günümüz dünyasında birçok fakir ülkenin durumunu karakterize etmektedir. Eğer yaşam beklentisi 80 yıl ve ortalama mutluluk 8 ise $(80 \times 0,8) = 64$, mutlu yaşam beklentisi 64 yıl olmaktadır. Bu örnek ise bugünkü dünyada en yaşanabilir ulusları karakterize etmektedir (Veenhoven, 1996:19-20).

1.4.2.3.4. Gayri safi milli mutluluk

GSYİH ikame ölçülerinden sonuncusu Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksidir. (Gross National Happiness Index (GNH)). 20. yüzyılda mutluluk ekonomisi fikrini yeniden uyandıran Bhutan kralı Jigme Singye Wangchuck olmuştur. 1972 yılında “Gayri Safi Milli Mutluluk” kavramını ortaya atmıştır. Gayri safi mutluluk kavramı; sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi, kültürel değerlerin korunması ve tanıtımı, doğal çevrenin korunması ve iyi yönetimin kurulması hedeflerine dayanmaktadır (Bekmez ve Servet, 2014:394).

Bhutan Krallığı 1629 yılında hükümetin varlığının amacının insanlar için mutluluk yaratmak olduğunu ifade etmiştir. Bhutan Krallığı kendi ülkesinin gelişmişliğini “Gayri Safi Milli Hâsıla” yerine “Gayri Safi Milli Mutluluk” ile ölçen ilk ülke olmuştur (Şık, 2016:36).

Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi dokuz alan ve 33 göstergeden oluşmaktadır. Gayri Safi Milli Mutluluk endeksi iki tür eşik kullanmaktadır: Yeterlilik eşikleri ve mutluluk eşiği. Yeterlilik eşikleri, 33 göstergenin her birinde kişinin yeterliliğe erişmek için neye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Mutluluk eşiği ise “bir insanın mutlu olarak anlaşılabilmesi için kaç alan göstergesi veya bu alanların yüzde kaçında yeterlilik kazanması gerektiği” sorusuna cevap vermektedir.

Bhutan Krallığı’nın yukarıda ifade edilen endekslere göre hesapladığı Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness (GNH)) formülü:

$$GNH = 1 - (H_n \times A_n)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

Burada;

H_n = Mutlu olmayan insanların yüzdesi

A_n = Yeterlilik eksikliği çeken ve henüz mutlu olmayan insanların bulunduğu bölgelerin yüzdesidir (Şık, 2016:36).

Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksini oluşturan 9 alan ve 33 gösterge aşağıda Şekil 1.15'te gösterilmiştir.

Şekil 1.15. Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi Oluşturan 9 Alan ve 33 Gösterge (Ura vd., 2012:13).

Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi'nin dokuz alanı aynı derecede ağırlıklandırılmıştır. Bunun nedeni, her birinin eşit öneme sahip olması, hiçbirinin kalıcı olarak diğerlerinden daha önemli olmaması, her biri belirli bir noktada belirli bir kişi ya da bazı kurumlar için özellikle önemli olabileceği içindir. Endekste 33 göstergeye eşit derecede ağırlık verilir ancak öznel ve öz-rapor göstergeleri daha hafif ağırlıklara sahiptir ve alanlar sübjektif ve objektif gösterge olarak ele alındığında daha nesnel ve/veya daha güvenilir olacağı öngörülen göstergelerin ağırlıkları daha yüksektir. Sağlık, iyi yönetim ve ekolojik çeşitlilik olmak üzere üç alanda öznel göstergeler alanların ağırlığının yalnızca % 10'unu oluşturmaktadır.

Öznel oldukları için kendi etki alanlarının % 10'unu oluşturan beş gösterge şu şekildedir: Sağlık alanında-bildirilen sağlık durumu; yönetim alanında-yönetişim

performansı ve temel haklar; ve ekolojik çeşitlilik alanında-çevreye karşı sorumluluk ve ekolojik konularda algılamalar. Son üç alanda, eğitim, kültürel çeşitlilik ve esneklik ve toplumun canlılığı alanlarında, öz bildirimli göstergeler her birinde % 20 ağırlıklandırılmış ve diğer göstergeler % 30 oranında ağırlıklandırılmıştır. Eğitim alanında, kendi kendine rapor edilen iki gösterge bilgi ve değerlerdir. Kültürel çeşitlilik ve esneklik alanında davranış ve toplumun canlılığı alanında toplum ilişkisi ve aile hayatı subjektif göstergelerdir. Söz konusu göstergelere ilişkin ağırlıklandırmalar Tablo 1.7’de gösterilmektedir (Ura vd.,2012:43).

Tablo 1.7. Gayri Safi Mutluluk Endeksini Oluşturan 33 Göstergenin Ağırlıkları

Alan	Göstergeler	Ağırlık	Alan	Göstergeler	Ağırlık
Psikolojik İyi Oluş	Yaşam Tatmini	%33	Zaman Kullanımı	Çalışma	%50
	Pozitif Duygular	%17	İyi Yönetişim	Uyuma	%50
	Negatif Duygular	%17		Politik Katılım	%40
	Maneviyat	%33		Hizmetler	%40
Sağlık	Kendi Sağlık Durumu Raporu	%10		Kamu Performansı	%10
	Sağlıklı gün sayısı	%30	Toplumun Canlılığı	Temel Haklar	%10
	Engellilik	%30		Bağışlar	%30
	Akıl Sağlığı	%30		Güvenlik	%30
Eğitim	Okuryazarlık	%30		Toplum İlişkisi	%20
	Okullaşma	%30	Ekolojik Çeşitlilik	Aile	%20
	Bilgi	%20		Yaban Hayat	%40
	Değer	%20		Kırsal Sorunlar	%40
Kültürel Çeşitlilik ve Esneklik	Anadil	%20		Çevreye Karşı Sorumluluk	%10
	Kültürel Katılım	%30		Ekolojik Sorunlar	%10
	Sanatsal Beceri	%30	Yaşam Standardı	Hanehalkı Başına Gelir	%33
	Davranış	%20		Varlıklar	%33
				Konut	%33

Kaynak: Ura vd., 2012:43

Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi iki tür eşik ya da kesme noktası kullanmaktadır: Yeterlilik eşikleri ve mutluluk eşiği 33 kümelenmiş göstergeden her biri bir yeterlilik eşiğine sahiptir ve anketteki her kişi, her göstergede yeterlilikten zevk almış veya almamış olarak tanımlanmaktadır.

Söz konusu yeterlilik eşikleri nasıl belirlenmektedir? Yeterlilik eşiklerine kim, nasıl karar vermektedir? Bu soruların cevabında farklı girdiler bulunmaktadır. Eşiklerin bazıları ilgili ve uygun uluslar arası standartları kullanmaktadır. Örneğin

çalışma saati ve bir evde aşırı kalabalık olma gibi. Bazıları ise ulusal standartları kullanmaktadır, örneğin; yeterli gelir, Bhutan için yoksulluk sınırının 1,5 katı kadardır. Diğer göstergeler için, yeterlilik eşiklerini belirlemek için Bhutan’da ya da uluslararası alanda bir literatür ya da emsal yoktur. Bu nedenle bazı eşik değerler normatif yargılara dayanmaktadır. Bu durumda, Gayri Safi Milli Mutluluk eşikleri, danışma oturumlarında paylaşılan ve tartışılan normatif kararlara dayanmaktadır.

Gayri Safi Milli Mutluluk endeksini hesaplamak için bir eşik veya kesme seçilmektedir. Örneğin en mutsuz kesimi seçebiliriz ki bu durumda Bhutanlıların sadece % 10’u mutsuz olmaktadır. Ancak bu eşik kısıtlayıcıdır çünkü nüfusun küçük bir grubuna odaklanmakta ve geri kalanını ise bırakmaktadır. Bunun yerine, orta mutluluk sınırı (% 66) seçilmesi durumunda, henüz mutlu olmayan grup, her ikisini de kapsamaktadır. Bu orta kesime mutluluk eşiği veya kesme denir. Bu eşik 9 alan ve 33 küme göstergesi arasında ayarlanmaktadır ve şu soruyu sormaktadır: “Bir insanın mutlu olarak anlaşılabilmesi için kaç alan veya göstergenin yüzde kaçında bir yeterliliğe sahip olması gerekmektedir?”

Mutluluk eşiği üç kritere dayanarak belirlenmiştir. Birincisi çeşitliliktir, çünkü tüm göstergeler evrensel uygulanabilirliğe sahip değildir. Tüm göstergelerde mutlu olmak için yeterliliğe sahip olunması gerekli olmayabilir; çok yaşlı bir kişi mutlu olmak için eğitim göstergelerinde yeterliliğe ihtiyaç duymayabilir. İkincisi, ölçüm hatasıdır. Sorulara verilen yanıtlar, farklı kültürlerde insanların değerleri hakkında tamamen doğru olmayabilir. İnsanlar, inançlarının veya eylemlerinin tam olarak ne olduğunu söylemekte tereddüt edebilirler. Bu farklılıkların koordinesinin zorluğu yüzünden her alanda yeterlilik aramamak gerekmektedir. Üçüncü ve son kriter seçim özgürlüğüdür. Birçok kişi, her göstergede yeterlilik sağlamadan tam mutluluk duyar ancak belki de bu kişiler sağlıklı değildir, belki okuryazar değildir ya da maddi zorlukları vardır. Bu nedenle, seçim özgürlüğüne izin vermek için mutluluk eşiği % 66’ya ayarlanmıştır (Ura vd., 2012:44-45).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE MUTLULUK

Dünyada ve Türkiye’de mutluluğun ele alındığı bu bölümde; öncelikle mutluluğun tarihsel gelişimi iktisadi okulların mutluluğa ilişkin görüşleri ele alınmış sonrasında ise mutluluk kavramına ilişkin literatüre yer verilmiştir. Dünyada mutluluk kavramı yayımlanmış olan raporlar ve oluşturulmuş olan endeksler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Dünya mutluluk raporu ve endeksleri açıklandıktan sonra, dünya ülkelerinde mutluluk ve kişi başına gelir arasındaki ilişki grafik yardımıyla açıklanmıştır. Dünyada mutluluğun yanı sıra Türkiye’de de mutluluğa yer verilmiş, TÜİK’in 2003 yılından beri yayımladığı “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” anket verilerine dayanarak yıllar itibariyle Türkiye’de mutluluğun gelişimi ele alınmıştır. Mutluluk ve gelir arasındaki ilişki Türkiye açısından da grafik yardımıyla ifade edilmiştir. Türkiye’de gelirin yanı sıra diğer makroekonomik göstergelerle insani kalkınma endeksinin mutluluk düzeyi ile olan ilişkisi de ele alınmıştır. Son olarak Türkiye’de mutluluk ekonomisi üzerine yapılmış olan literatüre yer verilmiştir.

2.1. MUTLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Mutluluk ekonomisi diğer disiplinlerin önemli katkılarıyla oluşan ekonominin bir dalını ifade etmek için kullanılmaktadır. Mutluluk, anket sorusunda önerilen nitel veya sayısal ölçeğe göre kişilerin kendilerini raporlamaları istenen subjektif durumdur. Bu nedenle, bu ekonomik dal “mutluluğun ne olduğu” üzerine odaklanmaz. Daha ziyade çok basit ölçülere odaklanarak mutluluğun içeriği üzerine pragmatik bir tutum almakta ve aynı soru üzerine birçok veri elde edilebilmektedir. Mutluluğun belirleyicilerini incelemekte her ne kadar nedenselliğin kanıtlanması zor olsa da ekonometrik tekniklerden faydalanılarak bu bilgi zenginliği kullanılabilir. Mutluluk ekonomisi yanıltıcı bir terim olabilir çünkü analiz mutluluğun ekonomik belirleyicileri ile sınırlıdır. Bununla birlikte, “ekonomi” terimi, kabul edilen bir

perspektiftir, çünkü benimsenen bakış açısı bireyler üzerine kuruludur, yorumlar ve politik çıkarımlar önermek için, etkileşimleri ve toplam sonuçları gösterir.

Mutluluk ekonomisi bireysel iyi oluşa ilişkin geniş araştırma alanının bir parçasıdır. Kişisel mutluluk nesnel ölçüler ile incelenebilirken, mutluluk ekonomisi öznel mutluluk ölçütlerinin benimsenmesi ile tanımlanmaktadır. Bu nesnel ölçüler ikiye ayrılarak incelenebilir. Bireysel anlamda; kişilerin iyi oluşuna nesnel olarak gözlemlenen ölçülere (sağlık ölçüleri ve başarılı davranışsal sonuçlar gibi) bir sonuç olarak doğrudan bakıp bakmadığına göre veya iyi bir hükümet ve temiz bir çevre gibi refah düzeyine katkıda bulunan faktörlere bakıp bakmadığına göre ayırt edilmiştir. İyi oluş üzerine ekonomik çalışmalar bu ölçülerin her ikisini de kullanmaktadır. Böylece, sosyoloji ve siyaset bilimi mutluluğun dolaylı nesnel ölçüleri ile ilgiliyken, psikoloji, sinirbilim ve epidemiyoloji mutluluğun doğrudan nesnel ölçüleriyle ilgilidir. Bu nedenle mutluluk ekonomisi yöntemde sınırlandırılmışken, uygulamada geniş kapsamlıdır. Mutluluk ekonomisi özneliği iyi oluşun nesnel ölçüleriyle ilişkilendirebilir. Bireysel refah ekonomisinin geniş alanı hem mutluluk ekonomisini hem de nesnel göstergelerin incelenmesini içermektedir (Pugno, 2016:18-19).

Mutluluk insanın hayatta ulaşmak istediği en yüksek amaç olduğundan, felsefe, psikoloji sosyoloji, tıp ve ekonomi gibi alanlarda bilim insanları tarafından gerek geçmişte ve gerekse de günümüzde yakından ilgilenilen bir kavram olmuştur. Mutluluğun ne olduğu ve gerçekte var olup olmadığı ya da nasıl elde edilebileceği, insanın davranışları üzerinde belirleyici olup olmadığı, insanların niçin mutlu olmak istedikleri gibi konular sürekli olarak tartışılmıştır (Tuncer, 2006:8).

İnsanoğlu çağlar boyunca, hayatta değer verdiği en yüksek şeyin ne olduğunun arayışına girmiştir. Antikçağ Yunan felsefesinde de en çok tartışılan konulardan bir tanesi de bu söz konusu en yüksek değer ne olduğudur. Aristo'nun en son gaye olarak sözünü ettiği mutluluk kavramı Yunan düşüncesinde yoğunlukla ele alınmış, aydınlanma dönemini ve faydacı felsefeyi derinliğine etkilemiştir. Ekonomik anlamda ise klasik okuldan başlayarak günümüze kadar değişik tarihsel süreçlerde tartışılmıştır.

Antik Yunan'da Aristo'ya göre üç tür yaşam biçimi vardır. Bunlar; haz hayatı, siyaset hayatı ve ticaret hayatıdır. Mutluluğu hazda görenler haz hayatını seçerler ve Aristo'ya göre bu kaba saba insanların ve çoğunluğun görüşüdür. Yine Aristo'ya göre mutluluğun özünde haz yoktur. Haz verici olan üstünlüğü, erdemi sevenlerin ve buna uygun eylemde bulunanların hayatıdır bu tür insanların hayatı

kendi başına hoş ve haz vericidir. Her bir kişi için hoş, onun sevdiğini söylediği şeydir, çünkü hoşlanmak ruhta olup biten bir şeydir. İnsanların hoşuna giden ve haz veren şeyler çoğunlukla çatışma halindedir. Çünkü bunlar doğal yapıları gereği hoş değildirler. Oysa güzelliği üstünlüğü ve erdemi sevenler için kendiliğinden hoş olan şeyler doğal yapıları gereği hoştur. Aristo'ya göre insan erdemi, üstünlüğü ve güzelliği seviyorsa o kişi hayatında ayrıca bir hazzı gereksinim duymaz çünkü hazzı insan kendi içinde taşımaktadır. Siyaset hayatını seçenler için mutluluk onurlu olmaktır. Bu şekilde düşünen kesim seçkinler ve eylem adamlarıdır. Aristo hazı layık görmediği gibi onuru da mutluluğa layık görmemektedir. Onur, insanın aradığı mutluluktan daha yüzeysel bir kavramdır. Çünkü onur insana verilirken, mutluluk ise kazanılır. Onur verildiği gibi alınabildiği için mutluluktan daha yüzeyseldir. Oysa Aristo mutluluğun, kişiye özgü olduğunu ve kolay bir şekilde ondan alınamayacağını düşünmektedir. Üçüncü hayat biçimi ise ticaret hayatıdır. Bu hayatın amacı ise zenginliktir ve yine bu amaçta Aristo'ya göre insanın aradığı mutluluk değildir. Çünkü zenginlik amaçtan çok araçtır ve asla bir amaç olamaz. İnsan hayatında zenginliğin tek başına hiç bir değeri yoktur. İnsan zenginliği kendisi için değil, sadece başka şeyleri elde etmek için ister. Araç olduğu için mutluluğun ilk belirtisi olan amaç olma özelliği zenginlikte eksiktir.

Bütün bu noktalardan hareketle Aristo'nun, mutluluk tarifi kapsamlı bir şekilde şu şekildedir: Mutluluk, belli bir niteliğe sahip olan ruhun akla uygun davranışta bulunması, ya da ruhun yetkin ve olgun bir yaşam sürerken akıldan yoksun olmayan etkinliği, refahın erdemle birleşmesi sonucu oluşan yaşam bağımsızlığı, insanın hazdan faydalanmasının güven içinde olması, insanın varlığının ve bedeninin iyi olması ve malını, mülkünü, bedenini koruması ve onları kullanma gücü, insansal şeylerin en iyisi, en önemlisi ve en üstünü, mutluluğun kendisinin arzu edilir ve kendi kendine yeterli bir şey olması, uğruna bir çok şeyi seçtiğimiz, insanın belirli bir süre için değil yaşam boyu amacını kendisinde taşıdığı mükemmellikle uyum içerisinde olan etkinlik, bütün güçlerimizin ve iyiliklerimizin tam olarak kullanılması, aklın ezeli ve ebedi olan değişmeyen nesnelerle ilgilenen bilimsel kısmının, yaşamının sonuna kadar ruhun erdeme uygun etkinliğidir (Tuncer, 2006:18-22).

Platon ise erdem ile açıkladığı mutluluğu daha sonra bir çok İslam filozofunun da benimsediği ruh anlayışına göre belirlemektedir. Buna göre insanda “akıl, öfke ve şehvet” olmak üzere üç temel meleke vardır: Aklın erdemi bilgi

(hikmet), öfkenin erdemi yiğitlik (şecaat) ve istek gücünün erdemi ise iffettir (itidal). Bu üç erdemden Platon'un doğruluk ismini verdiği adalet meydana gelmektedir. Eflatun'a göre mutluluk ancak adalete uygun bir davranış göstermekle mümkün olmaktadır. Bunun dışında insanların hazlara, mala-mülke, şöhrat ve benzeri şeylere sahip olması mutluluğu ifade etmemektedir. Kısaca Platon'a göre en yüksek iyi, mutluluktur ve mutluluk doğruluk ve adaletten, mutsuzluk da ölçsüzlük ve adaletsizlikten doğmaktadır. Mutluluğu ulaşmanın tek yolu erdemden geçmektedir. Erdem sahibi insanın ruhu mutludur ve erdemli insan kendi içinde zengin ve mutludur (Tamtürk, 2006:15).

Farabî'ye göre, mutluluk ne şekilde ifade edilirse edilsin insanın peşine düştüğü şeydir. Farabî mutluluğun amaç olduğunu ifade eder ama neden amaç olduğu üzerinde durmaz hatta bunu tartışmanın bile gereksiz olduğunu belirtmektedir. Mutluluk, tüm insanların istediği bir amaçtır ve sadece kendisi için istenir herhangi başka bir şey için değil. Bu nedenle mutluluk, "iyi şeylerin en çok tercih edileni, en büyüğü ve en yetkini"dir. Farabî'ye göre, insan mutluluğa ulaştığı zaman başka bir şeye ihtiyacı kalmamalıdır, insanın ulaştığı nihai yetkinlik olmalıdır. Farabî, insanı mutlu eden şeylerin neler olduğunu belirlemek için "gerçek mutluluk" ve "sahte mutluluk" ayırımı yapmış ve insanın bazen gerçek mutluluk objesi olarak algıladığı ancak mutluluğa araç görevi yapan olgulardan bahsetmiştir. Farabî'yi metafizik sisteme kadar götüren süreç bu araştırmayla başlamıştır. Dolayısıyla, gerçek mutluluğun tespit edilebilmesi için kesin bilgiye ihtiyaç vardır (Tokat, 2006:137).

Orta Çağ Avrupası'nda insanların düşünceleri kilise tarafından biçimlendirildiği için, Hz. İsa ve havarilerinin çektiği acılar örnek gösterilerek "acı çekme" anlayışı ön plana çıkarılmış dolayısıyla mutluluğa uzun yıllar boyunca karamsar bir bakış açısıyla bakılmıştır. İnsanlar gerçek anlamda mutluluğa ancak öldükten sonra dirildiklerinde kavuşacaklardır. Bu dönemde dünya hayatı, gerçek mutluluğa gidecek yolda bir araç olarak düşünüldüğünden dünyevi mutlulukların peşinden koşmak bu dönemde hoş karşılanmamıştır.

On yedinci yüzyılda artık insanlar üzerinde kilisenin hâkimiyeti azalmış ve kiliselerin acı çekme üzerine kurulu anlayışından, gerçeğin ancak akıl ve mantık yolu ile elde edilebileceği inancının hâkim olduğu yeni bir döneme girilmiştir. Mutluluk kavramı yeniden ön plana çıkarılarak akıl ve bilim üzerine kurulu olan on sekizinci

yüzyılda aydınlanma dönemi olarak da adlandırılan bir dönem yaşanmıştır (Gül, 2017:20-21).

Antik Yunan döneminde Aristo ve Epikürle başlayan zevk, acı, fayda, mutluluk gibi kavramların yanında, Adam Smith 1776'da "Milletlerin Zenginliği" adlı eserini yayınlamadan önce servetin yeni doğan bir disiplinin konusu olarak tanımlandığı farklı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ortalarında Fransız ve İtalyan geleneklerinde modern ekonomik düşüncenin temelinde yer alan konu "kamusal mutluluk" idi. 1749'da İtalyan filozofu Ludovico Antonio Muratori "Pubblica Felicità" (Kamusal Mutluluk Üzerine) ifadesini kitaplarından birinin başlığı olarak kullanan ilk yazardır. Muratori'den sonra birçok kitabın başlığında "mutluluk" terimi kullanılmıştır. İtalyan ekonomistler Giuseppe Palmieri'nin (1788) "Reflections on the Public Happiness" (Kamu Mutluluğu üzerine Yansımalar), Pietro Verri'nin (1781) "Discourse on Happiness" (Mutluluk Söylemi) eserleri örnek olarak verilebilir. On sekizinci yüzyıl İtalyan geleneği, sivil hümanizm ile devamlılık içindedir ve mutluluk, o dönemde İtalyan klasik sivil ekonomisinin simgesi olmuştur. Mutluluk kavramının İtalya'da ortaya çıkmasından birkaç yıl sonra Fransa'da Rousseau, Linguet Maupertuis, Necker, Turgot, Condorcet ve Sismondi gibi filozof-ekonomistler analizlerinde mutluluğa yer vermiştir ve Fransız Aydınlanma hareketinin en önemli fikirlerinden biri "Felicité Publique" olmuştur (Bruni ve Zamagni, 2016:73).

Adam Smith ya da David Ricardo'nun ekonomik teorilerinde mutluluğun merkezi bir yere sahip olmadığı kabul edilirse, İngilizler açısından o zamanların tartışmasında mutluluk kavramı olmadığı için mutluluğun Klasik faydacılığın entelektüel ikliminin bir sonucu olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Smith Ahlaki Düşünceler Teorisi'nde klasik mutluluk fikrini insan hayatının nihai hedefi olarak görmektedir. İnsan mutluluğu, insanlar için diğer canlılara göre kendine özgü bir özellik oluşturmaz ve mutluluk "huzur ve zevk" olarak tanımlanmaktadır. Zenginlik ve mutluluk arasındaki ilişkideki temel düşünce, zenginliğin mutluluk için bir araç olduğudur. Bununla birlikte, Smith'in ekonomik alanla ilgili olarak mutluluk vizyonu, daha fazla servet = daha fazla mutluluk arasındaki basit eşitlikten çok daha karmaşıktır. Tartışma şu şekilde gerçekleşmektedir: Zenginliğin büyüklüğü ve zenginliğe özenme hem toplumsal hareketliliğin hem de ekonomik kalkınmanın motorudur. Dolayısıyla "yoksul adamın oğlu" vücudunun daha fazla yorgunluğuna ve zihninin daha fazla huzursuzluğuna boyun eğerek, rakiplerine göre üstün

yetenekler kazanmak için gece gündüz çalışır. Ancak bu dinamik bir aldatmacaya dayanmaktadır; yani, zengin adamın fakirden daha mutlu olduğu ya da mutluluk için daha fazla araca sahip olduğu fikri gerçekte doğru değildir, ancak bu düşünce “görünmez el” argümanı aracılığıyla sosyal ve ekonomik gelişmenin motoru olarak görülmektedir. Smith’in Ahlaki Düşünceler Teorisi’nde görünmez el metaforunu kullanması, mevcut literatürdeki mutluluk paradoksunun mantığına paraleldir. Smith’in ahlak teorisinde, zengin ve hırslı insan önemsiz ve geçici yanılsamalarla ifade edilmektedir. Smith’in “Ulusların Zenginliği” eserinde mutluluk konusu neredeyse tamamen yoktur. Kitabın başlığı, yeni doğan politik ekonominin nesnesini tanımlamaktadır: Servet mutlulukla ilgili değildir, Smith “servet” kelimesinin yerine “zenginliği” seçse bile servet (mutluluk ya da iyi oluş) zenginliğe sahip olmaktan çok daha farklı bir şeydir (Bruni, 2004a:30-31).

Malthus, “Cambridge ekonomistlerinin ilki” olarak farklı bir yol izlemiştir. Malthus’un “*Essay on Population*” adlı makalesi mutluluk kavramı için önemlidir. Malthus’a göre; Adam Smith’in araştırmasının amacı, ulusların zenginliğinin doğası ve nedenidir. Smith daha fazla servetin daha fazla mutluluk getirdiğini kabul eder. Bununla birlikte, Malthus’a göre, Smith bu iki kavram arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu ve kendi başına incelemeye değer olduğunu yeterince bilmemektedir. Malthus, servet ve mutluluk kavramları arasında yakın bir bağlantı olduğunu ve bir devletin servetini artırma eğiliminde olan nedenlerin genel anlamda, o devletin mutluluğunu da artırdığını ifade etmiştir. Malthus’ta mutluluk servet değildir, ancak genel olarak Smith’le daha fazla servetin daha fazla mutluluk getirdiği noktasında aynı fikirdedirler. Malthus gibi Sismondi, Genovesi ve birçok İtalyan ekonomist “ulusların mutluluğu” nun başka bir araştırma alanı olduğunu düşünmektedirler. Çünkü mutluluğun modern teorisyenlerinin de ifade ettiği gibi, mutluluk zenginlikten daha ilginçtir (Bruni, 2004b:437).

Alfred Marshall’ın mutluluğa ilişkin analizi, onun iyi oluş ile eşanlamlı olarak kullandığı bir ifadedir. Ekonomideki toplumsallık teorisi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Marshall için ekonomik alanın tek sınırlaması ekonomik değişkenlerin parasal ölçümüdür. Bu nedenle, ekonomik mallar “bir para fiyatı ile ölçülebilir”dir. İyi oluşun “maddi gereklilikleri” aslında Smithian klasik geleneği doğrultusunda “zenginlik”i kapsamaktadır. Marshall’ın “*Introduction to the Principles*” adlı çalışmasında, mutluluk ile zenginlik arasındaki ilişkiyi anlamak için teorik bilgiler bulunmaktadır. Marshall’a göre mutluluk, ekonomik anlamda servet olmayan ekstra-

ekonomik faktörlere bağlıdır ve söz konusu ekstra-ekonomik faktörler din, ailesel duygular ve arkadaşlık gibi gerçek kişiler arası ilişkilerdir. Marshall’da, mutluluğun zenginlik ile çakışmadığı ve mutluluğun toplumsal bir niteliğe sahip olduğu klasik (Aristoteles) fikri bulunmaktadır (Bruni, 2004a:32-33).

Cambridge’in mutluluğa yaklaşımı İngiltere’de ya da neoklasik ekonomi içinde ana akım haline gelmedi. Aslında, “En büyük sayı için en büyük mutluluk” altın kuralı etrafında kurulan Faydacılık kavramını dikkate almadan, ekonomi mutluluğu fikrinin evrimini yeniden oluşturmak imkânsızdır. Bentham’ın mutluluk fikrinde, mutluluğun “zevk”e eşit olduğu görülmektedir. Benthamcıların mutluluk vizyonuna psikolojik hedonizm denebilir. Bu psikolojik özellik, toplumsal mutluluğun yalnızca toplam olarak görüldüğü, kişisel zevklerin bir toplamı olan Faydacılık için gereklidir. Bentham’ın tüm eserlerinde, mutluluk, zevk ve fayda kelimeleri, Faydacılığın aynı temel kavramını ifade etmenin farklı yolları olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bentham ile son (mutluluk) ve araç (servet) arasındaki ayrım kaybolmuştur. Bu nedenle Bentham’ın mutluluğa yaklaşımı hem mutluluğun (Aristoteles’den Genovesi’ye kadar) klasik vizyonundan hem de mutluluk (nihai son) ve servet arasındaki ayrımı koruyan Cambridge geleneğinden uzaktır (Bruni, 2004b:442).

Bentham, mutluluğa bakış açısını 1789’da yayınladığı “An Introduction to the Principles of Morals And Legislation” adlı eserinde ifade etmiştir. Bentham mutluluğu “fayda, avantaj, zevk, iyi” olarak ifade ederken, mutsuzluğu “fesat, acı, kötülük durumu” olarak ifade etmiştir. Mutluluk, belirli bir bireyi ilgilendiriyorsa bireyin mutluluğu, toplumu ilgilendiriyorsa toplumun mutluluğudur. Bununla birlikte, “topluluğun menfaati”, topluluğu oluşturan üyelerin çıkarlarının toplamıdır. Bu nedenle Bentham mutluluğun her birey tarafından başarıldığını düşünmektedir.

Bentham aynı zamanda mutluluğu maksimum keyif ve minimum acı olarak tanımlar; eğer bir şey insanların zevklerinin toplamını artırma eğiliminde veya acısını azaltma eğilimi olduğunda o şeye bireyin ilgisi artmaktadır. Bentham’a göre, mutluluk zevklerle acılar karşılaştırılarak ölçülür. Bununla birlikte insanlar “en büyük sayının en büyük mutluluğunu” bireysel ve bencil davranışlarına bırakırsa, mutluluk sadece tesadüf olacaktır. Dolayısıyla Bentham, bir kanun koyucunun rolünün son derece önemli olduğunu ve bireylerin mutluluğunun onların zevkleri ve güvenliği demek olduğunu kanun koyucunun da bunu en iyi şekilde sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. İnsanlar yasalar (özellikle ceza kanunları) yaparak ve

böylece uyumlu bir toplum yaratarak “en büyük toplumun en büyük mutluluğunu” gerçekleştirebilirler.

Bentham’ın faydacılığında dini öğelerin yeri yoktur. Kanun koyucular dine bağımlı olmamalıdır. Bentham, devletle bağlantılı olan kilisenin ahlaki yolsuzluklara ve çöküşe neden olduğunu, ilerlemeye ve reforma engel teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bentham Tanrı’nın var olduğuna inanmadığı için Tanrı’nın varlığını destekleyen bir dini savunması da mümkün değildir. Bentham, mutluluğu laiklik olarak görmekte ve dini ilkeleri laik olanlarla değiştirmektedir. Bentham’ın faydacılığının amacı, zevk ve acıları hesaplamak ve bu dünyada ahlaki düzeni sağlamaktır (Matsumoto, 2009:147-148).

Bentham’ın metodolojisi, temelde Jevons ve Edgeworth’un eserleri sayesinde ekonomiyi beslemektedir. Yeni ekonomi liderlerinin çoğu, öznelci yaklaşımı ekonomi üzerine hedonistik bir felsefe ile ele almışlardır. Edgeworth’in “*Mathematical Physics*” (Matematiksel Fiziği)’ne kadar yaptığı çalışmalarında, faydacı ve hedonist felsefenin etkisi büyüktür. Edgeworth’a göre, mutluluk zevk anlamına gelir ve mutluluğu maksimize etmek zevki en üst düzeye çıkarmak demektir (Bruni, 2004b:443).

Mutluluk, neoklasik ekonomiye tamamen faydayla girmiştir. Jevons, mutluluğun fayda ile ilişkili olduğu eski Faydacı tezi açıklamakla kalmaz, aynı zamanda ekonominin “keyif ve acının bir hesabı” olduğunu ifade etmektedir. Bentham’da, ahlak kuralları zevklerin toplamını en üst düzeye çıkarmaktır. Bireysel ve toplumsal olarak İngiliz marjinal ekonomistleri için iktisat, mutluluğu/zevki doğrudan analiz etme bilimi haline gelmiştir. Ekonominin alanı artık servet değil, doğrudan mutluluk/zevktir. Klasik iktisatçılar nesnel ve dışsal yönler (maddi ön koşullar) ile uğraşırken, Jevons veya Edgeworth “öznel” bir yaklaşıma dönmüştür.

Jevons’a göre, ekonomi zevki (tercihleri) en üst düzeye çıkarmaktır. Ekonominin alanı artık servet ya da ekonomik refah değil, zevk (eski marjinalistler), fayda ya da tercihler (Hicks) ya da seçimler (Samuelson) gibi kavramlara dönüştürülebilen mutluluğu, doğrudan ortaya çıkarmaktır.

Bentham’dan sonra, mutluluk/zevk ekonominin nesnesi haline geldi; Bu nedenle, neoklasik ekonomide mutluluğun merkezi bir rol oynamadığı doğru değildir. Mutluluk/eudaimonia’nın fayda/zevk için indirgemeciliği, ekonominin mutluluk tarihinde asıl kırılma noktasıdır (Bruni, 2004b:444).

Son zamanlarda Cambridge'deki ekonomi geleneğinde bireylerin temel malların edinilmesiyle daha fazla ilgilendiğini ifade eden hiyerarşik tüketim kalıplarını destekleyen görüşler vardır. Bu da, temel malların mutluluk seviyesindeki etkisinin temel olmayan mallarınkinden çok daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir (Drakopoulos ve Karayiannis, 2007:3).

Klasik iktisatta mutluluk kavramı, toplumdaki insanların çoğunluğu için malların bulunabilirliği ile bağlantılı bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Dahası, çok çeşitli malların da genel mutluluk seviyesine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Bu mutluluk, daha geniş bir çeşitlilikte mal tüketme ile birlikte uluslararası ticaretle arttırılmıştır. Bununla birlikte Smith, bir ekonomide mutluluğun işçilerin hayat standardına bağlı olduğu düşüncesini ortaya koyarak, genel refahın işçi yaşam standardına bağımlılığını vurgulamıştır. Farklı türdeki çalışanlar, emekçiler ve işçiler, her büyük toplumun çok daha büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Ancak, büyük kısmın koşullarını iyileştiren şey hiçbir zaman bütün için genelleştirilemez. Halkının çok büyük kısmı yoksul ve perişan olan hiçbir toplum mutlu olamaz. Smith'den birkaç yıl sonra Bentham yukarıda da ifade edildiği gibi aynı yolu izleyerek, ama daha kapsamlı bir felsefi gerekçe ile zevkle mutluluğu ilişkilendirmiştir. Bentham, genel refah/mutluluğu arttırma veya azaltma konusundaki ekonomik politikanın çeşitli etkilerini ölçmüştür. Bentham'ın Faydacılığına göre, devletin politikasının temel kapsamı, en fazla sayıda insan için mutluluğun en fazla olacak şekilde artmasıdır. Bu fikri, George Poulet Scrope ve Senior gibi pek çok Faydacı takip etmiştir. Bentham'ın mutluluk seviyesinin bireylerin maddi tüketimine bağlı olduğu fikri, aynı zamanda Alexander Johnson (1813), Read (1829), Torrens (1834) ve Raymond (1823) gibi birçok akademisyen tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Mutluluğu mallarla ve ihtiyaçlarla ilişkilendirmek için aynı argüman kullanılmıştır. Daha spesifik olarak, Scrope (1833), işçilerin mutluluğunun, reel ücret oranı ya da maddi tüketimin kalitesi ve çokluğu ile doğrudan ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Longfield (1834), hiyerarşik tüketim davranışını ima ederek, lüks malların tüketilmesi yerine zorunlu tüketim mallarının tüketilmesiyle daha yüksek bir mutluluk oranının elde edileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte, diğer bazı yazarlar, lüks malların tüketiminin insan mutluluğunun önemli bir unsurunu oluşturduğunu savunmuştur.

Klasik döneme ait bir radikal olan Sismondi (1815), refahı işçilerin mutluluk seviyesine bağlayarak bunun siyasi ekonominin ana amacı olduğunu iddia etmiştir.

Senior'a göre ise ekonomi, insanın mutluluğunu hedef alan bilim veya sanattır. Genel olarak, çoğu yazar mutluluğu madde tüketimi ile ilişkilendirmiştir. Birçoğu için, mutluluk, lüks isteklerden duyulan memnuniyetten çok, acil ihtiyaçların yerine getirilmesine bağlıdır (Drakopoulos ve Karayiannis, 2007:4-6).

18. yüzyılın başında, filozof Berkeley, ihtiyaçların hiyerarşisini ele alarak lüks malların gerekli mallardan önce tüketilmesinin akılcı olmayan bir davranış işareti olduğunu ifade etmiştir. Daha sistematik bir yaklaşım izleyerek, Cantillon (1755) tüketimdeki hiyerarşide “soylular”ın zenginliğinden ötürü kendi lüksüne yoksulların zorunlu tüketiminden daha fazla önem verdiğini ifade etmiştir. Hume, yerine getirilen acil gereksinimlerine göre tüketilen malların hiyerarşisini sunmuştur. Klasik okulun birçok üyesi tarafından kabul edilen hiyerarşik tüketime yönelik üç yaklaşım vardır, bu yaklaşımlar birbiriyle ilişkili olmayan geniş yaklaşımlara ayrılabilir. İlk yaklaşım, kişi başına düşen gelir arttıkça tüketim modelinin değişmesi ile ilgilidir. Daha spesifik olarak, artan gelirin doğrudan bir sonucu olarak, temel olmayan malların tüketiminde bir artış olur. İkinci yaklaşım hiyerarşik tüketimi öznel değer teorisine bağlamaktadır. Üçüncü ve daha genel yaklaşım, malların farklı fiyat ve gelir esnekliklerine tepki olarak böyle bir hiyerarşiyi açıklamaktadır. Smith'in tüketim hiyerarşisi hakkındaki fikirleri birinci yaklaşıma daha yakındır. Smith, “Ulusların Zenginliği”nden önceki çalışmalarında (1759) bu tür davranışları kabul etmesine rağmen “Ulusların Zenginliği”nde bu konuyu kapsamlı bir şekilde tartışmıştır. Smith'e göre insanlar öncelikle daha zorunlu ihtiyaçlarını tatmin etmişler daha sonra lüks tüketime geçmişlerdir. Bu, sadece önce gerekli malların tüketiminin değil, aynı zamanda ekonominin birincil sektörünün ikincil ve üçüncül sektörlerinden önce geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece, Smith için, bu mal hiyerarşisi, toplam üretim geçim düzeylerini karşılayacak kadar yüksek olduğunda gerçekleşebilmektedir. Ayrıca, A. Smith ekonomik büyümenin daha fazla insanın temel olmayan ihtiyaçları karşılamasına olanak tanıdığını savunarak, bu konuya dinamik bir özellik katmıştır. Temel malların tüketimi esas olarak işçi sınıflarına atfedilirken temel dışı veya lüks tüketimler üst sınıfa atfedilmiştir. Temel ihtiyaçların daha acil olduğu ve temel malların temel ihtiyaçları daha iyi karşıladığından temel malların daha fazla mutluluk sağlayabileceğini iddia etmiştir. Temel mallar, hiyerarşik tüketim ve mutluluk arasındaki ilişki, mutluluk paradoksunun bir yönünü açıklamaya yardımcı olabilir. Özellikle, temel ihtiyaçların karşılanması bireysel mutluluklarda önemli artışlar sağladığı ileri sürülebilir.

Bununla birlikte, ihtiyaçların hiyerarşik yapısını göz önüne alarak, ikincil ihtiyaçların daha sonra tatmininin bireysel mutluluğa eşit artışlar sağlamadığı görülmektedir. Bu durum, reel gelir artışları ile mutluluk seviyesindeki artışlar arasındaki gözlemlenen boşluğun alternatif bir açıklaması olabilmektedir (Drakopoulos ve Karayiannis, 2007:12-13).

Marshall, bir kişinin karakterine gelirinin miktarının etkisinin, gelirini para kazanma yoluyla elde ettiğinden daha az olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, dinde, ailevi duygularda ve arkadaşlıkta yoksullar bile, ‘aşırı yoksulluk’ koşulları olsa dahi, en yüksek mutluluğun kaynağı olan yetilerin çoğuna yer bulabilmektedirler. Marshall’ın ‘karakter’ kavramı için merkezi bir öneme sahip (iş ve gelirle ilişkili olmak üzere) en yüksek mutluluk; dinle, aileye duyulan sevgiyle ve dostlukla ilgilidir. Bu nedenle, “*Principles of Economics*” kitabı, yalnızca ve yalnızca kişi başı reel gelir artarsa, mutluluk artar gibi basit bir doktrini öğretmemektedir.

Marshall, dolaylı olarak gerçek mutluluğun kendine saygı duymaksızın elde edilemeyeceğini ima etmektedir ve öz saygının ancak insanoğlunun ilerlemesini teşvik etmek için, yaşamak için çaba harcaması koşulu ile olacağını iddia etmektedir. Dahası, bir insanın mutluluğu, kendi fiziksel, zihinsel ve manevi sağlığına dış koşullarından daha çok bağlıdır. Marshall böylece “gerçek mutluluğun sadece beden, zihin ve ruhun alışkanlıklarında” olduğunu ifade etmektedir. Mutluluğun unsurları bir kişinin mülklerinde değil, haklarında bulunmaktadır. İnsanları harekete geçirmek için motive eden şey nedir? Marshall her zaman ve her yerde insanların kendi gerçek mutluluklarını sürdürdüklerini düşünmemektedir. Bununla birlikte, bu kişilerin motivasyonları ekonomik faaliyette bulunsalar bile karmaşıktır (Steedman, 2011:24). Marshall’ın mutluluk analizi, ekonomi alanında sosyallik teorisi ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ekonomi doğrudan mutluluk ile değil, bunun ‘maddi gereklilikleri’ ile ilgilenmektedir. İyi oluşun “maddi gereklilikleri” esasen İngiliz klasik geleneğine uygun olarak “zenginlik”i kapsamaktadır. İlkeler Giriş’te, Marshall’ın mutluluk ile zenginlik arasındaki ilişki fikrinin teorik temelleri bulunmaktadır. Marshall’da mutluluk, genel olarak ekonomik anlamda servet değil, pazardan geçmeyen, örneğin din ve çoğunlukla aile duyguları ve dostluk gibi orijinal gerçek kişilerarası ilişkiler gibi ekstra-ekonomik faktörlere bağlıdır. Marshall’da hala, mutluluğun zenginlik ile çakışmadığı ve ayrıca mutluluğun toplumsal bir niteliğe sahip olduğu klasik (Aristoteles) fikri bulunmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluk, kendi içinde mutsuzluk anlamına gelse bile, yaşamın boyutları ve mutluluğun gerçekte bağlı

olduğu kişiler arası ilişkileri geliştirmeyi zorlaştıran objektif koşulları belirlemektedir. Marshall'ın düşüncesini Cambridge'deki mirasçısı Arthur Cecil Pigou izlemiştir ve konunun dayanağı ekonomideki bir diğer sihirli kelimeye doğru taşınmaya başlamıştır: “refah”. Ekonomik mallar nasıl mutluluk ya da iyi oluşa dönüşebilmektedir? (Bruni, 2004a:32-34). Aslında bugün ekonomi ve mutluluk konusundaki tartışmalarda gördüğümüz şey, maddi mal edinme çabalarının, özellikle de kişilerarası ilişkiler gibi zenginliğin diğer bileşenleri üzerinde sistematik olumsuz etkilere sahip olması ve daha fazla gelirin daha az iyi oluşa neden olmasıdır. Böyle bir düşünce, özellikle Keynes tarafından (1930), “Economic Perspectives of our Grandchildren” eserinde ‘temel’ ve ‘göreceli’ ihtiyaçlar arasında ayırım yapılarak geliştirilmiştir. Keynes’e göre ekonomik ya da maddi büyüme temel ihtiyaçları uygun bir şekilde karşılayabilir ancak göreceli olanların da gelire olan küçük ve dolaylı da bir bağlantısı vardır (Bruni, 2004b:440-441).

Refah iktisadının kurucusu kabul edilen Pigou, mutluluğa ilişkin düşüncelerini parayla ölçülen ilişkiler olarak tanımladığı ekonomik refah kavramıyla sınırlamış ve refahı ön plana çıkarmıştır. Pigou’ya göre ekonomik refah genel olarak refahın sadece bir parçasıdır ve ona göre genel refah değişirken ekonomik refah değişmeyebilmektedir. Pigou, refahı ya kişinin ruh halinin iyiliği olarak adlandırdığı mutluluk ya da kişinin doyumunu olarak ifade etmiş ve refahı doyum olarak ele almayı tercih ederek, kişinin refahının doyumlardan meydana geldiğini, doyum ise mutluluk ya da zevkle değil, istekler veri olarak kabul edildiğinde, söz konusu isteklerin gerçekleşme derecesi ile ilintilidir. Pigou tüm bunlara ilave olarak maddi refah kişinin geliri ya da sahip olduğu her şeydir ifadesini kullanarak; maddi refahın, refahın kendisini meydana getiremeyeceğini ancak ve ancak refah için bir araç olabileceğini ileri sürmektedir (Albayrak, 2003:13).

Bentham'ın takipçilerinden biri olarak faydacı geleneğin yükünü John Stuart Mill yüklenmiştir. Faydacı gelenek boyunca ‘insanların mümkün olduğunca hazzla yönelip acıdan uzaklaştığı’ düşüncesi hâkim olmuştur. Haz ahlâkî boyutla ilgili olarak tek ölçüt kabul edilmiş ve ‘tek iyi’ olarak tanımlanmıştır. Yaptığımız eylemlerde haz ve acının bize ne yapmamız gerektiğini söyleyebileceği savunulmuştur. Mutluluk denilince haz ya da acının yokluğu anlaşılmış insanı hazzla ulaştıran her şey istenmeye layık görülmüştür. Bu anlayışın temel hareket noktası ‘insana haz veren her şey iyidir’ düşüncesidir ancak hazların yalnızca niceliksel olarak değerlendirilmesiyle birlikte insan yaşamı, hayvani varoluş seviyesine

indirgenmiştir. Bu şekilde düşünüldüğünde Mill, faydacılığı yalnızca domuzlara yarayan bir doktrin olduğunu savunmuş ve: “İnsan haysiyetini yerle bir eden şey insan hayatının hayvan hayatıyla kıyaslanmasıdır. Hayvani zevkler insanın mutluluğu için yeterli değildir. İnsanlar yeteneklerinin hayvani isteklerden daha üstün olduğunu fark ettiklerinde, bu yetenekler tatmin etmeyen hiçbir şeyi mutluluk olarak değerlendiremez” ifadeleri ile insanların sahip olduklarından daha üstün özellikler vaad edilse dahi, sahip oldukları gurur ve haysiyet duygusu nedeniyle bir hayvanın yerine geçmek istemeyeceklerini vurgulamaktadır. Faydacı geleneğin tümünde var olan ahlâkî eylem ve yaşamın tek amacı mutluluktur düşüncesi Mill’in doktrininde de mevcuttur. Mutluluk insanın arzu ettiği bir şey olarak düşünülmekte ve hazların sürekli olarak sürüp gitmesi imkânsız olduğundan hazların sürekliliği anlamında kullanılmamaktadır. Çünkü böyle bir durum imkânsızdır. Mutluluğu ifade hareket ve sükûnet kavramları arasındaki ilişki haz ve acı kavramları arasındaki ilişkiye benzetilebilir ve herhangi birinin uzaması diğerinin hazırlanmasını hızlandırdığı anlamına gelebilir. İnsan zaman zaman başkalarının mutluluğunu düşünerek insanlığın faydasını en yükseğe çıkarmak için kendi mutluluğundan vazgeçebilmelidir. Dolayısıyla Mill’e göre bireysellik ancak başkalarını ilgilendirmeyen konular söz konusu olduğunda ortaya çıkacaktır. Bu noktada Mill şu görüşlerini paylaşır: “mutluluk davranışta ‘iyi’nin faydacı bakımdan mihenk taşıdır ve yalnızca etken olan faktörün değil tüm ilgililerin mutluluğudur. Bu düşünceden hareketle Mill’in faydacı görüşünde, haz ve mutluluk kavramı kişiden topluma, özelden genele doğru bir açılım içinde olduğundan gerçek bireysel haz ve mutluluk bu genişleme sayesinde mümkün olmaktadır (Möngü, 2015:27-29).

Jevons, Mill’in mutluluk unsurlarını tanımlamasına çeşitli nedenlerle itiraz etmiştir. Jevons öncelikle, Mill’in “iyi yaşam” tasvirine itiraz etmiştir. Mill’in mutluluk elde etmeye yönelik önerilerinde bir bireyin yapması gereken en iyi şey, “yaşamdaki ılımlı başarıları hedeflemek” ve tamamen “daha yüksek özlemleri” bırakmak olacaktır. Jevons, Mill’in bu önerisine atıfta bulunarak, bireylerin her zaman kendi çıkarlarının en iyi yargıcı olmadığını ve dolayısıyla bireylerin her zaman “mutluluk” elde edebilmek için eylemleri en iyi şekilde başaramayacaklarını ifade etmiştir. Mill, tüm “ahlaki yükümlülüğün” en büyük kaynağının ve adaletin tüm normlarının, “En Büyük Mutluluk İlkesi” olduğunu ifade etmektedir. Bu ilke, zevk ve acıdan kaçınma olarak tanımlanan mutluluğun diğer tüm şeylerin arzusu için nihai amaç olduğu anlamına gelmektedir (Rima, 2003:72).

Pareto, *Manual of Political Economy* adlı eserinde genel anlamda iktisat teorisinin özel anlamda ise refah iktisadının temelini oluşturan “Pareto optimumu” kavramını ortaya koymuştur. Pareto, *Manual of Political Economy*’de çalışmasının direkt olarak pratik yararlar elde etmek olduğunu, insanlığın yararı ya da mutluluğunu araştıran reçeteler sunma çabası duymadan olguların yasalarını (unity-law) bulmaya çalıştığını ifade etmektedir. Pareto’ya göre, politik iktisadın ve sosyolojinin üç farklı amacı vardır: Birinci amaç, bireylerin ve kamu otoritelerinin her türlü faaliyetlerinde yararlı olan reçeteleri kapsamaktadır. Politik iktisat ve sosyolojinin ikinci amacı yararlılıktır. Bilim insanı kendisinin ve insanlığın mutluluğunu artırmak için olguları araştırarak yararlı olmaktadır. Üçüncü amaçta ise insan sadece olgular arasında aynılıkları ifade eden yasaları araştırmaktadır, bunu yaparken de insanlığın mutluluğunu ya da refahını düşünmez. İnsan yalnızca bilmeyi ve anlamayı istediğinden amacı tamamen bilimseldir. Pareto üçüncü amacı benimsemiştir. Adam Smith’e göre: “Politik ekonomide birbirinden farklı iki amaç vardır: Birincisi insanları geliri artırarak geçimlerini bollaştıracak duruma getirmek; ikinci amaç ise ulusal kamu hizmetleri için geliri yeterli olacak şekilde arz etmek. Pareto, Smith’in sözlerinden politik iktisat ve sosyolojini birinci amacına uygun bir anlam çıktığını belirtmektedir, ancak Pareto, ikinci amacı benimsediğini ifade ederek, Mill’in ekonominin amacına yönelik olan şu sözüne: “İktisatçılar misyonlarının zenginliğin doğasını, üretim ve dağıtımın yasalarını araştırmak ya da öğretmek olduğunu düşünürler” eleştiride bulunmuştur. Çünkü Pareto’ya göre Mill, politik iktisadın temel amacının yasalar bulmak olduğunu ifade etmesine rağmen genelde Smith’in kabul ettiği ikinci amacı uygulamaktadır (Albayrak, 2003:36).

Klasik ve Neoklasik iktisatçıların mutluluğa ilişkin düşüncelerinden farklı olarak Keynes, 1905 tarihli “Virtue and Happiness” adlı makalesinde hayatın üç nihai amacını belirtmektedir: zevk, iyilik ve mutluluk. Keynes söz konusu üç kavramı birbirinden ayırmıştır. Öncelikle iyilikle zevki, daha sonra da mutlulukla iyiliği birbirinden ayırmıştır. Ona göre, insanın gerçek deneyiminde haz ile iyilik arasında ayırım yapmak genellikle zordur. Daha sonra ise mutluluğu iyilik ve zevkten ayırmıştır. Keynes, mutluluk kavramını açıklığa kavuşturmak için Platon’un “*Dialogues*”, ve özellikle de “*Symposium*” eserlerine atıfta bulunmaktadır. Keynes’in kendi mutluluk anlayışı, özellikle, Platon’un “Poros ve Penia”nın Sevginin doğumuyla ilgili *Symposium*’unun yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Ona göre, hem baba hem annenin özelliklerini alan sevgi, iyilik ile

zevk arasında ve bilgelik ile cehalet arasında orta bir konumdadır. Bu orta konumda ise Keynes'in mutluluk kavramı yatmaktadır. Keynes, mutluluğun zevke indirgenebileceğini reddetmektedir. Zevk acının yokluğu anlamına gelirken mutluluk bu anlama gelmemektedir. Mutluluk, bir sentezdir, heterojen değerlerin, arzuların ve erdemlerin bir bileşimidir ancak toplamı değildir. Öncelikle, bedeni zevk ve iyiliğin bir karışımıdır. Sonrasında ise, mutluluk acı ile birlikte var olabilmektedir. Keynes'in mutluluk konsepti, insanın zihin durumlarının tek boyutlu bir özelliği değildir. Onun mutluluğu heterojen ve ölçülemeyen olduğu düşünülen arzularımızın eğilimlerinin bileşiminin bir sonucudur. Bu nedenle, farklı arzular ahlaki çatışmalara ve nihayetinde iradenin zayıflığına (akrasia) neden olabilmektedir. Mutluluk aynı zamanda erdemle de ilişkilidir: "Erdemli bir adam mutlu bir adamdır" (Carabelli, 2008:65).

Keynes'in mutluluk kavramı aynı zamanda Aristo'nun "eudaimonia" kavramına yakındır. Keynes, Aristoteles'e ve eski ahlaka uygun olarak, iyi yaşamın maddi ve kurumsal gerekli şartları olduğuna inanmaktadır: insanlığın gelişmesi, maddi ön koşulları gerektirir. Dolayısıyla, siyasi ekonominin ahlâk bilimi olarak görevi, bu maddi koşulları iyi ve mutlu bir yaşam için gerekli ön şartlar olarak sağlamayı zorunlu kılmıştır.

Keynes'in vizyonunda, maddi zenginlik ile mutluluk arasındaki ilişki karmaşıktır: Maddi zenginlik, kendi başına mutluluk vermez ancak iyi yaşam için gerekli bir ön şarttır. Keynes'in vizyonu tam olarak anti-faydacı bir vizyondur. Keynes'in çabalarının nihai amacı artık para sevgisi ya da ekonomik zorlukların yükü altında olmayan kişilerin gerçek iyiliği doğrudan izleyecekleri bir toplumun yaratılmasıdır. Akılcı etik bir toplumun ortaya çıkabilmesi için sadece ekonomik sorunlar değil, aynı zamanda para sevgisi de ortadan kaldırılmalıdır. Sonun ve değerlerin çoğulculuğu, ölçsüzlük sorunlarını arttırmaktadır. Keynes, faydacı etiğin aksine, mutluluğun zevke indirgenemeyeceğini ve beden zevkleri, heterojen arzular ve erdemlerin bir karışımı olan mutluluğun doğasının çok boyutlu olduğunu öne sürmektedir. Keynes, yukarıdaki sonuçların bir sonucu olarak, iktisadın, bireyler için ekonomik olmayan amaçlar sürdürme özgürlüğünde yer alan daha büyük bir iyiliğe doğrudan bir yol değil, daha büyük iyiliğin ön koşullarına bir yol olarak görmektedir. Keynes, paranın mutluluğu satın alamadığını ileri sürmüş ve maddi zenginlik ve mutluluğun ayrı etik alanlara veya hatta farklı etiğe ait olduğunu kabul etmiştir. Ekonomi, pratik etiğe aittir ve spekülâtif etiğin nihai amaçlarına (örneğin mutluluk

gibi) ulaşmak için bir araç olarak düşünülmelidir. Spekülatif etik, doğal olarak doğası gereği insani eylemin nihai sonuçlarını ve değerlerini ilgilendirir. Pratik etik ise, siyaset ve iktisat alanının aksine, olasılık, belirsizlik ve eylemleri de içermektedir. “*Economic Possibilities*”da da ifade edildiği gibi faydacılık ilk başta reddedilmiştir. Daha da önemlisi, Keynes’in iyi bir yaşama ilişkin mutluluk kavramı Aristo’nun eudaimonia kavramına oldukça yakındır. Keynes’in ekonomik büyüklüklerin karmaşıklığı ve çok boyutlu olması konusundaki endişeleri Keynes’in karar için bir rehber ve etik için bir araç olarak gördüğü olasılık tarafından sağlanan bağlantı mutluluk kavramını da etkilemektedir. Özetle Keynes için mutluluk karmaşık bir kavramdır (Carabelli ve Cedrini, 2011:20-21).

İktisadi okullar mutluluk kavramını teorik olarak ele almışlar ekonometrik yönünü ihmal etmişlerdir. Mutluluk verilerini kullanarak ilk ekonometrik analizi ise 1974 yılında Richard Easterlin “Does Economic Growth Improve the Human Lot?” adlı çalışmasıyla yapmıştır. Ekonomik kalkınma ve sosyal refah arasındaki ilişkiyi test ederek refah ekonomisinin temel taşlarından birini ele almıştır. Bu çalışmada Easterlin’in temel sorusu ekonomik büyümenin sosyal refah ile yani insan mutluluğu ile pozitif ilişkili olduğuna dair kanıt olup olmadığıdır. Easterlin’in bu soruya cevabı ise olumsuzdur.

Easterlin’in çalışmasından iki yıl sonra, Tibor Scitovsky, motivasyonun psikolojik ve ekonomik teorilerini karşılaştıran ve tüketici seçimi teorisine bir alternatif önermiş olan “The Joyless Economy”yi (1976) yayınlamıştır. Scitovsky’nin teorik analizi tüketim davranışının ekonomik hesaplarına karşı çıkmış ve ekonominin “neredeyse tamamen kıtlık dünyasıyla ilgilendiğini” göstermiştir. Tüketicileri “pek çok ihtiyacı ve arzusu olan ama hepsini en azından karşılamak için yeterli para, zaman veya enerjiye sahip değil” olarak tanımlayan ekonomistler, kıtlık bağlamında tüketimi ele almışlardır. Bu görüşe göre, tüm ihtiyaçlar mutlak düzeyde sürekli olarak tatminsiz kalmıştır. Ekonomistlerin ‘ideal adamı’ bütün ihtiyaçlarını doyuracak kadar zengin değilse de, ihtiyaçlarının sadece bir veya birkaçını tatmin edebilmeli ve yalnızca tatmin edici olmayan tüm ihtiyaç ve arzuları kendi üzerinde tutmakla kalmamalı aynı zamanda, bir şey üzerinde harcadığı ekstra dolar onu başka bir şey üzerine harcamış olduğu ekstra dolar kadar tatmin etmelidir. Scitovsky’nin amacı tüketicinin seçtiği ekonomik teoriyi doğrulamaktır. Ekonomistlerin söylemlerinden farklı olarak, psikologların analizi, tamamen memnuniyete ulaşıldığını gösteren deneysel kanıtlara dayanmaktadır. Bu araştırmalara göre,

erkeklerde ve hayvanlarda ihtiyaç duyulan memnuniyet süreçleri sürekli ve kısmi olmaktan ziyade süreksiz ve tamdır. Scitovsky doymayı tatmin edici bir nokta olarak görmüştür. Tam memnuniyeti konforla eşitlemiş ve konforların tam olduğu durumların zevk ve acının yokluğunu ima ettiğini göstermiştir. Sürekli konfor bu nedenle zevk duygularıyla bağdaşmamaktadır. Scitovsky, zengin tüketicilerin konfor ve zevk arasında seçim yapma “ikilemi” ile karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Bu ikilem tüketim seçimi teorisinden (herhangi bir istemenin tam memnuniyetini hariç tutmuştur) yoksun olduğu için, Scitovsky’nin amacı, bu “yeni” tür seçimi ele alacak kadar zengin ekonomik davranışın bir listesini sunmak için ekonominin analitik çerçevesini ayarlamaktır (Edwards, 2010:51:56).

Andrew Oswald, “Happiness and Economic Performance” adlı çalışmasında, öznel iyi oluş verilerini analiz ederek dönemin ana ampirik bulgularını ele almıştır. Ekonomik “şeylerin” önemli olduğunu iddia ederek öznel iyi oluş verilerinin ulusal muhasebe sistemine dâhil edilmesini önermiştir. Oswald, yedi sonuçta ampirik çalışmasının sonuçlarını özetlemiştir (Oswald, 1997:1827-1828):

- 1) Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşam ile mutluluk artmaktadır ve artış o kadar küçüktür ki, ekstra gelirin insanların yaşam kalitesine önemli bir katkıda bulunmadığı görülmektedir.
- 2) 1970’lerin başından bu yana, Avrupa ülkelerinin yaşamdan memnuniyet seviyeleri, ortalama olarak çok az artmıştır.
- 3) İşsizler çok mutsuzdurlar.
- 4) Evliler, yüksek gelirli, kadınlar, beyazlar, iyi eğitilmişler, serbest çalışanlar ve emekli olanlar arasında bildirilen mutluluk oranı yüksektir. Mutluluk görünüşte U şeklindedir. Otuzlu yaşlarda minimize olmaktadır.
- 5) Mutluluk verilerindeki kalıplar uyumlu olarak, erkekler, işsizler ve evlilik sorunları olanlarda intihar davranışı daha yaygındır. Uzun vadede, İngiltere zenginleştikçe, intihar oranı düşmüştür (1970’lerden beri erkekler için geçerli değildir). Zengin ülkelerde daha fazla intihar vakaları görülmektedir.
- 6) Yüksek işsizlik intihar vakalarının en önemli nedenidir. İntihar verileri işsizliğin önemli bir stres kaynağı olduğunu göstermektedir.
- 7) İngiltere’de ve Amerika’da işten memnuniyet düzeyi zaman içinde yükselmemektedir.

Robert Frank (1997) maddi tüketimin genel artışlarının öznel iyi oluş üzerinde “küçük fark edilebilir” etkilere sahip olduğunu ve aynı kaynakların “öznel iyi oluşta kalıcı artışlar yaratacak” alternatif yollarla kullanılabileceğini belirtmiştir. Özel tüketimin bazı biçimleri bir bütün olarak toplumdan çok bireyler için cazip görünüyorsa, en basit çözüm bunları vergilendirmek suretiyle daha az çekici kılmaktır. Vergi faturasını hiç yükseltmeden artan bir tüketim vergisi, teşviklerimizi tam olarak arzulanan yollarla değiştirecektir (Edwards, 2010:68:70).

Easterlin (2005), ekonomik büyümeye rağmen ülkelerin daha mutlu olmadıklarını öne sürmüştür. Söz konusu paradoksunu yaşam memnuniyeti verilerini zaman serisi analizine dayandırarak savunmuştur ve Japonya’nın öznel refah ve gelir için verilerini gösteren yeni bir tablo çizmiştir. 1962 ve 1987 yılları arasında Japonya’da, kişi başına düşen GSMH, 1962’de Birleşik Devletlerin seviyesinin yüzde 22 ila yüzde 77’sini alarak eşi benzeri görülmeyen bir ekonomik büyüme yaşamıştır. Ancak Japonya’da gerçekte olan olağanüstü ekonomik büyümesine rağmen mutluluğun değişmediğidir.

Hedonik psikolojinin kuruluş yılı olan 1999’da E. Diener, E. Suh, R. Lucas ve H.Smith “Öznel İyi Olma: Üç On Yıllık İlerleme” isimli çalışmalarını yayınlamışlardır. Bu araştırma, demografik değişkenlerin öznel iyi oluş üzerinde “şaşırtıcı derecede küçük etkileri” bulunduğunu doğrulamıştır.

Clark, Frijters ve Shields’ın “Relative Incomes, Happiness and Utility” (2008) adlı makalesinde, son literatürün öznel iyi oluş ve gelir arasındaki pozitif korelasyonlar bulduğu gerçeğini vurgulayan alt alana genel bir bakış sunulmaktadır. Bir ülkeden kesitsel anket verileri kullanılarak gelir üzerindeki mutluluğun regresyonu genellikle gelir üzerinde önemli bir pozitif tahmini katsayı üretmektedir. Bu hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Bununla birlikte, gelir-mutluluk eğimi gelişmekte olan ülkelerde ya da gelişmiş ekonomilerden daha fazla kişilik özellikleri gibi gözlenmemiş bireysel sabit etkileri kontrol etmek için panel verilerini kullanan çalışmalarda gerçek gelirlerdeki değişikliklerin mutluluk değişiklikleri ile ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Dahası, bu çalışmaların bir kısmı, gelirin mutluluk üzerindeki nedensel etkisini daha kesin bir şekilde kurmak için dışsal çeşitliliklerden yararlanmıştır. Çok büyük örnekler ve ülke sabit etkilerini kontrol eden çapraz zamanlı çapraz ülke modelleri kullanan ‘mutluluk makroekonomisi’ ile ilgili son yıllardaki ayrıntılı çalışmalar, mutluluğun GSYİH,

GSYİH büyümesi ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerle birlikte hareket ettiğini göstermiştir (Edwards, 2010:91-92).

Di Tella ve MacCulloch'a (2006) göre, makroekonomik teori, sosyal refahın daha yüksek bir enflasyon oranı ve daha yüksek bir işsizlik oranıyla azaltıldığını varsaymaktadır. Di Tella, MacCulloch ve Oswald (2001), 1975-1991 yılları arasında 12 Avrupa ülkesinde yaşayan 264.710 kişi için Eurobarometer verileri ile ve 1972-1994 yılları arasında Birleşik Devletler'de 26.668 kişi için Genel Sosyal Araştırmaları verileri ile analiz yapmıştır. Rapor edilen iyi oluşun enflasyon ve işsizlik ile kuvvetli korelasyon içerdiğini bulmuşlardır. Yazarlar, işsizliğin enflasyona kıyasla daha fazla mutsuzluk yarattığını bulmuştur: İşsizlik ile enflasyon arasındaki değişim 1,66'dır. Yani işsizlikteki % 1 artış enflasyondaki yüzde artışa göre 1,66 kat daha fazla mutsuzluk yaratmaktadır.

Wolfers (2003), benzer sonuçlara ulaşmaktadır: yüksek enflasyon ve işsizliğin refahı düşürdüğüne dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca, daha fazla makroekonomik oynaklık da iyi oluşu zayıflatmaktadır. Wolfers, 1973-1998 döneminde 16 Avrupa ülkesinde 500.000 kişiden gelen verileri kullanarak, diğer değişkenleri kontrol ettikten sonra hem enflasyon hem de işsizliğin mutluluğu azalttığını ileri sürmüştür. Wolfers enflasyon-işsizlik arasındaki değiş tokuşun 5'e yakın olduğunu belirtmiştir. Yani işsizlik enflasyondan 5 kat daha fazla mutsuzluğa neden olmaktadır.

Alesina, Di Tella and MacCulloch (2001) Avrupa'da eşitsizliğin mutluluk üzerinde önemli ve negatif etkisi olduğunu ancak ABD'de böyle bir etki olmadığını bulmuşlardır. Ayrıca, eşitsizlikten duydukları hoşnutsuzluğun Avrupa'daki başta sol ve fakir olmak üzere bazı gruplarda yoğunlaştığını bulmuşlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, eşitsizliğin yarattığı mutsuzluk yalnızca zengin, sol kanatlı bir alt gruba yöneliktir. İki açıklama sunmuşlardır. Birincisi, Avrupalılar eşit toplumları tercih etmektedirler. İkincisi, ABD'nin daha mobil bir toplum olması dolayısıyla fakirler mevcut durumlarının değişmediğini bilmektedirler. Alesina, Di Tella ve MacCulloch eşitsizliğin Avrupa mutluluğunu etkilediği hipotezini desteklemektedir; çünkü onlar Avrupa toplumunu ABD'den daha düşük toplumsal hareketlilik ile nitelendirmektedirler ve zengin ya da sağ görüşlüler arasında Avrupa'da eşitlik için bir tercih bulamamışlardır. Graham ve Pettinato (2002), 17 Latin Amerika ülkesinde ve Rusya'daki öznel refahı analiz etmişler ve göreceli gelir farklılıklarının bireylerin kendi refahlarını nasıl değerlendirdikleri konusunda önemli etkileri olduğunu

bulmuşlardır. Gelir dağılımının orta veya alt katmanında olanlar, en fakir gruplardan daha memnun olmayabilirler. Ayrıca, gelir akışlarındaki oynaklık, algılanan refah üzerinde, hatta yukarı doğru hareket eden bireyler arasında olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Conceição ve Bandura, 2008:11-12).

Clark, Frijters ve Shields (2007), gelir ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde ele almışlardır. Sonuçlar genellikle gelir bakımından olumlu, ancak azalan getiriyi önermektedir. Bu pozitif ilişkilendirmenin bir kısmı daha yüksek gelecek gelirlerle yol açan daha yüksek iyi oluşu gösteren çalışmalar tarafından belirtildiği gibi bir kısmı ters nedenselliğe de bağlı olabilmektedir. Göreceli geliri içeren çalışmalar (farklı referans gruplarıyla farklı yollarla tanımlanan) iyi oluşun görelilik tarafından güçlü bir şekilde etkilenebileceğini önermektedir. Bu, ilave gelirin ilgili karşılaştırma grubundaki kişilerin gelirlerinde de benzer bir artış elde etmesi durumunda iyi oluş düzeyini artırmayabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, vergi gelirlerindeki artışla sonuçlanan gelirdeki artış refahı artırabilecek kamu hizmetlerine fon sağlamak için kullanılabilir. Belirli bir gelir düzeyi için yüksek istek ve beklentilere sahip olmak öznel iyi oluşu olumsuz etkilemektedir. Easterlin (1995) tarafından ifade edildiği gibi eğer nispi gelir etkisi mutlak gelir etkisine hâkim olursa, bu kesitsel verilerin bir toplumdaki daha varlıklı bireylerin daha mutlu olduğunu gösterdiğini, ancak ortalama öznel iyi oluş seviyelerinin tüm üyeler zenginleştikçe değişmediğini açıklayacaktır. Bununla birlikte, uluslararası kesit verilerinde, özellikle düşük gelirli ülkelerdeki ortalama öznel iyi oluş ve milli gelir arasındaki pozitif korelasyonlar ya göreceli pozisyonların karşılaştırmalarının uluslar arasında yapılmış olmasını ya da birçok ülkede mutlak bir gelir etkisi doğurmasını gerektirmektedir. Uluslararası göreceli gelir etkileri üzerine sınırlı kanıtlar vardır. Fahey and Smyth (2004) GSYİH'nın öneminin gelir sabit tutulduğu zaman ülkeler arasındaki ilişkiler olduğunu ileri sürmektedir. Graham ve Felton (2006), insanların en yoksul toplum seviyesini temsil eden ve en zengin dilimde yer alan bir merdivene kendilerini yerleştirmelerinin istendiği Latin Amerika anketinin yanıtlarını analiz etmiştir. Ortalama ülke zenginliklerinin bireylerin kendi ülkeleri dışındaki bir toplumla kendilerini karşılaştırdıklarını ve “insanların kendilerini uluslararası alanda bulundukları yere göre yargılayacaklarını” öne süren yanıtları artırdığını bulmuşlardır (Dolan vd., 2008:97-98).

Blanchflower ve Oswald (2004); Ferreri-Carbonell ve Gowdy (2007) yaş ve öznel iyi oluş arasında negatif bir ilişki, yaşın karesi ile öznel iyi oluş arasında pozitif

bir ilişki bulmuşlardır. Diğer birçok çalışmada ise gençlikte ve yaşlılıkta en yüksek, orta yaşta en düşük olmak üzere iyi oluşla yaş arası U şekilli bir eğri bulmuşlardır.

Kişilik ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi daha çok psikolojik araştırmalar göz önüne almıştır. Helliwell (2006), World Values Survey (WVS) verilerini kullanarak, sosyal güven ve dini inançlar gibi faktörler kontrol edildiğinde kişilik ile öznel iyi oluş arasında çok ılımlı bir ilişki bulmuştur. Öz saygısı yüksek olan insanların depresyona yakalanma olasılığı daha düşük görünmektedir (Dolan vd., 2008:99).

Costa ve McCrae (1980), kişilik kuramının öznel iyi olma üzerinde etkisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Onlara göre, her bireyin öznel iyi olma düzeyi birbirinden farklıdır. Bu farklılığın en temel nedeni insanların kişilik eğilimleridir. Dışadönüklük kişilik eğilimi olan bireylerin, içedönüklük kişilik eğilimi olan bireylere göre öznel iyi olma düzeyinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca yine bu kişilerin, nörotik insanlara göre (neurotizizm) duygu durumlarındaki değişkenlik daha düşük düzeydedir. Dışadönükler, olumlu olaylardan daha yüksek bir doyuma ulaşarak iç dünyaları üzerinde içe dönüklere göre daha yüksek bir etki hissetmektedirler. Benzer şekilde, nörotik insanlarda olumsuz olayların etkisini üzerlerinde daha çok hissetmektedirler (Güler ve Dönmez, 2011:42).

Lucas, Clark (2003), Georgellis ve Diener (2004) insanların değişik yaşam olaylarını (dul kalma, işsizlik gibi) tecrübe ettikten birkaç yıl sonra bile yaşamlarına tam olarak uyum sağlayamadıklarını göstermişlerdir. Dolayısıyla, uzun dönemde sadece kişilik yapısı değil, yaşanan olaylar da önem arz etmektedir. Kişinin uzun süreli iyilik hali üzerinde etkisi daha da kalıcı olan bir diğer faktörde olayların ilk ortaya çıktıklarında yarattıkları etkiyi zamanla yitirmeleri sonucu bellekte yeniden yorumlanmasıdır (Güler ve Dönmez, 2011:42).

Literatürde işin türünün refah üzerindeki etkileri hakkında kesin sonuçlar çıkartacak yeterli kanıt yoktur. İnsanlar iş yerinde harcadıkları süre göz önüne alındığında, işin türünün refah üzerindeki etkisi daha fazla araştırma gerektiren bir alandır. Birleşik Krallık'tan bazı kanıtlar, rahat çalışmanın öznel iyi oluşa zararlı olduğunu ileri sürmektedir. Çoğu Avrupa çalışması, işçi olma ile kendi işinde çalışma arasında herhangi bir fark bulamamıştır. Blanchflower ve Oswald (1998) İngiltere, Uluslar arası Sosyal Anket (International Social Survey-ISSP) ve ABD (GSS) verileriyle kendi hesabına çalışmanın güçlü bir pozitif etkisini bulmuştur.

ABD ve Avrupa verilerini kullanarak, Alesina vd. (2004) kendi hesabına çalışmanın olumlu etkisinin zenginler ile sınırlı olduğunu bulmuştur.

İstihdamın işsizlikten daha iyi olduğuna yönelik kanıtlar nispeten açık olsa da, iş miktarı (mesela saatlik çalışma süresi) ile refah arasındaki ilişki daha az açıktır. Alman GSOEP verilerine göre, çalışanlarda saatler arttıkça yaşam memnuniyetinin de arttığı görülmektedir. Bu, yarı zamanlı çalışmanın, erkekler arasında tam zamanlı çalışmalardan daha düşük yaşam doyumu ile ilişkili olduğunu gösteren İngiltere'nin "The National Child Development Study (NCDS) verilerinden elde edilen kanıtları desteklemektedir. Bununla birlikte, diğer çalışmalar tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışma ve öznel iyi oluş arasında hiçbir fark olmadığını öne sürmektedir. Luttmer (2005) Amerikan "National Survey of Families and Households (NSFH) anket verilerini kullanarak normal çalışma saatleri ile mutluluk arasındaki negatif bir ilişki bulmuştur. German Socio Economic Panel (GSOEP) verilerini kullanan Meier ve Stutzer (2006) yaşam memnuniyeti ile çalışılan saatler arasında (sabit etkiler kontrol edildiğinde de) ters U şeklinde bir eğri bulmuşlardır; çalışılan saatler arttıkça iyi oluş, artmakta ancak bu artış belli bir noktaya kadar olmakta daha sonra çalışılan saatler arttıkça iyi oluş düşmeye başlamaktadır (Dolan vd., 2008:98-102).

Literatür, gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin karışık olduğunu göstermektedir. Oswald (1997), Gredthamand Johannesson (2001), Subramanian vd. (2005), Howell vd. (2006), Tokuda ve Inoguchi (2008) ve Oshio ve Kobayashi (2010) gelirin mutluluk seviyesiyle pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Kahneman vd. (2006), bireysel gelirde ılımlı bir artışın ancak bireylerin mutluluklarını kısa vadede artırabileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, Clark ve Oswald (1994), Theodossiou (1998) ve Winkelmann ve Winkelmann (1998), gelir ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı için paranın mutluluğu satın alamayacağı sonucuna varmışlardır. Frank'a göre (2005) gelir artışı bir nüfusun iyi oluşu üzerinde çok fazla değişime neden olmaz. Çünkü insanlar zaman içinde yaşam kalitesindeki değişime adapte olabilmektedirler. Oswald (1997) Gredthamand Johannesson (2001), Subramanian vd. (2005); Tokuda ve Inoguchi (2008) eğitim açısından, yüksek öğrenim görmüş bireylerin, eğitim seviyesi düşük bireylerden daha mutlu duygular taşıdıklarını tespit etmişlerdir. Buna karşılık, Howell vd. (2006) eğitimin refah ile negatif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Campbell vd. (1976) ve Diener vd. (1993), eğitim ile refah arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını ve sosyal refah üzerindeki etkinin gelirle değil eğitimle bağlantılı olduğu sonucuna vardıklarını

belirtmişlerdir. Bu bulgu, Clark ve Oswald (1996), Theodossiou (1998) ve Helliwell (2003) tarafından da kanıtlanmıştır. Tokuda ve Inoguchi (2008), medeni durumun mutluluk ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuştur. Morawetz vd. (1997), Oswald (1997), Gredthamand Johannesson (2001), Clark ve Oswald (2002) ve Subramanian vd. (2005), çalışmalarında evli bireylerin bekâr, boşanmış ve dul bireylerden daha mutlu olduklarını gözlemlediler. Oshio ve Kobayashi (2010), Japonya'nın nüfusa dayalı anket verilerini kullanarak, gençlerin daha yaşlılara göre daha mutlu olma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Bir yandan, Gredthamand Johannesson (2001) yaş ile mutluluk arasında bir U-şekli ilişkisi bulmuştur; bu, 18-34 yaş ve 60 yaş üzeri kişilerin 35-64 yaş arasındaki insanlardan daha mutlu olma eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Bu U şekli ilişkisi, Frey ve Stutzer (2002) ve Peiro (2006) tarafından da kanıtlanmıştır. Öte yandan, Howell vd. (2006), yaştan ve mutluluğun U şeklini ters çevirdiğini, yani bireylerin mutluluk düzeylerinin 50 yaşındayken maksimuma ulaştığını, daha sonra azaldığını ortaya koymuştur. Gredthamand Johannesson (2001), Frey ve Stutzer (2002) ve Subramanian vd. (2005) erkeklerin mutlu olma olasılığının düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni, erkeklerin olumsuz duygularını paylaşmaya kadınlarla karşılaştırıldığında daha az eğilimli olmalarıdır. Tam tersi olarak, Clark ve Oswald (1994) ve Theodossiou (1998), erkeklerin kadınlardan daha mutlu olma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Umberson vd. (1996), kadınların mutsuz duygulara neden olabilecek sosyal ilişkiler üzerinde daha fazla sıkıntıya maruz kaldıklarını iddia etmiştir. Bununla birlikte, Easterlin (2003) cinsiyetin sadece mutluluğun daha az belirleyicisi olduğunu bulmuştur. Clark ve Oswald (1994), Gerlach ve Stephan (1996), Winkelmann ve Winkelmann (1998) ve Gredtham ve Johannesson (2001), işsiz olmanın mutsuz duygularla büyük oranda ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Öte yandan, fiziksel egzersiz ve boş zaman etkinlikleri için daha az zaman ayırma eğiliminde olan istihdam edilenlerin mutsuz olmalarının muhtemel olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, Peiro (2006) tarafından yapılan çalışma, istihdam durumunun mutluluk üzerinde herhangi bir belirgin etkiye sahip olmadığını belgelemiştir (Cheah ve Tang, 2013:2-4).

Sosyal anketlerden elde edilen veriler, öznel iyi oluş ile bencil ekonomik davranış arasında negatif bir korelasyon bulunduğunu kuvvetle ileri sürmektedir. Dunn vd. (2008), Amerikalıların temsili bir örneği arasında, başkaları için hediyeler ve sadaka üzerinde öznel iyi oluş ile ilişkili harcamaların seviyelerini bildirmişlerdir.

Aknin vd. (2013) bu sonuçları uluslararası düzeyde Gallup World anketinden verilerle genellemişler, ankette 139 ülkeden katılımcılara geçtiğimiz ay hayır işlerine bağışta bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Aknin vd. (2013) sadaka vermenin, kişinin hane halkı gelirini ikiye katlamakla eşdeğer bir etkiye sahip olduğunu ve bunun zengin ve fakir bölgelerde benzer güçte olduğunu ortaya koymuştur. Pulcu vd. (2015) daha klinik depresyonu olan kişilerin daha az cömert bağışta bulunduğunu gözlemlemişlerdir. Yukarıdaki kanıtlar, mutluluk ile bencillik arasındaki negatif korelasyonun kuvvetli olduğunu gösterirken, nedensellik yönünü açık bırakmaktadır: Bencillik mi mutsuzluğa neden olur ya da tam tersi mutsuzluk mu bencillğe neden olur? Psikoloji alanında on yıllardır süren literatür, sürekli olarak, deneklerin iyi bir ruh haline kavuştuğunda başkalarına yardım etmeye daha istekli olduklarını göstermiştir. Tan ve Forgas (2010), olumlu bir ruh halinde olanların negatif bir ruh halinden daha bencil ayrımlar yaptığını bulmuştur (Lane, 2017:63-64).

Lykken ve Tellegen'e göre (1996), bireyin genetik eğilimleri tarafından belirlenen uzun dönem öznel iyi olma durumu, yaşanan olaylarla birlikte geçici olarak temel çizgisinin altına düşmekte ya da üstüne çıkmaktadır. Onlara göre öznel iyi olma durumunda genetik faktörlerin ağırlığı daha fazladır.

Evlilik durumlarında yaşanan değişikliklere gösterilen tepkileri ele alan Lucas, Clark, Georgellis ve Diener (2003), yaptıkları çalışmada insanların medeni durumlarında meydana gelen değişikliklere uzun dönemde uyum sağlayıp sağlamadıklarını incelemişlerdir. Çalışmada öznel iyi olma halinin bir bileşeni olan yaşam doyumu düzeyinin, kişiler evlendikten sonra evlilik öncesi eski düzeyine dönüp dönmediği, kişilerin evliliğe ilişkin uyumları araştırılmıştır. Ele alınan örneklem için veriler, Alman GSOEP-Waves 1-15 of the German Socio-Economic Panel Study'den alınmıştır. 1984 ve 1995 yılları arasında farklı şekilde toplanmış veriler bulunmaktadır. Katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda insanların kendileri için önemli kabul ettikleri toplumsal olaylarla karşılaştıklarında yaşam doyumlarının değiştiği ancak bu değişen duruma insanların uyumunun zamanla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Clark vd., (2003) insanların evlilik sonrası yaşam doyumlarının, evlilik öncesinden daha iyi olduğuna dair bir sonuç elde etmemişlerdir (Güler ve Dönmez, 2011:43).

Graham'ın (2011) yaptığı incelemeye göre, genel olarak zengin ülkeler yoksul ülkelere göre daha mutlu olurken, sonuçlar seçilen metottan, mikro veya makro verilerin seçiminden ve mutluluk sorularının çerçevesinin belirlenmesinden oldukça

etkilenmektedir. Böylece Easterlin paradoksunun önemi ile ilgili farklı sonuçlar elde edileceğini ortaya koymuştur (Graham, 2011:219).

Stevenson ve Wolfers (2008) en son yayımlanan güncel verileri daha geniş bir dizi ülkede kullanarak, mutluluğun ortalama seviyeleri ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi üç kısma ayırarak ayrı ayrı analiz etmişlerdir. Birincisi bir toplumun zengin ve fakir insanları arasındaki karşılaştırmayı, ikincisi zengin ve fakir ülkeler arasındaki karşılaştırmayı, üçüncüsü ise ülkelerde ortalama gelir değiştikçe ortalama mutluluk yollarını kapsamaktadır. Birinci ve ikinci analizin sonuçları birbirleriyle benzerlik göstermiş yani zengin insanlar fakir insanlardan daha mutlu iken, zengin ülkelerde de mutluluk düzeyi fakir ülkelere göre daha yüksek çıkmıştır. Üçüncü analizde ise ülkeler zenginlik düzeyi arttıkça ya da ülkeler fakirleştikçe, mutluluk düzeyleri de bu artış ve azalışlarla aynı yönlü olarak artıp azalmaktadır (Stevenson ve Wolfers, 2008:1).

Shields ve Price (2005) İngiltere Sağlık Araştırması 1998 ve 1999 yılı anket verilerini kullanarak ekonomik ve sosyal faktörlerin bireylerin psikolojik iyi oluşunu ve aldıkları toplumsal desteği nasıl algıladıklarını ölçmüşlerdir. Rastgele etkilere göre düzenlenmiş probit modelleme yaklaşımı kullanarak, gözlemlenmemiş hane içi özelliklerin bağımlı değişkenlerdeki değişimi açıklamasına yardımcı olduğunu bulmuşlardır. Bulgular, akut ve kronik fiziksel rahatsızlığı olan kadın, işsiz ya da işgücü piyasasında aktif olmayan ve yoksul hanelerde ya da çoklu depresyon yaşayan bölgelerde yaşayan bireylerin psikolojik iyiliğin daha düşük düzeylerini bildirdiklerini göstermektedir. Sosyal desteğin azaltılmış algılaması, erkek, bekâr, etnik bir azınlıktan, düşük eğitim düzeyi ve yoksul bir ailede yaşamaktan ibarettir (Shields ve Price, 2005:513).

Blanchflower ve Oswald, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de mutlulukları karşılaştırmış ve makroekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bildirilen mutluluk, kadınlar, evliler, yüksek öğrenim görmüş kişiler ve ebeveynleri boşanmamış olanlar arasında en fazladır. İşsizler arasında düşüktür. İkinci kez evlenenlerin daha az mutlu olduğu görülmüştür. Mutluluk ve yaş arasındaki ilişki hem ABD hem de İngiltere'de U şeklindedir her iki ülkede de 40 yaş civarında mutluluk en düşük seviyededir. Eğitim, gelirden bağımsız olarak, mutluluk üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Gelir de mutluluk üzerinde olumlu etkilere sahipken bu gelir dışı değişkenlerinki kadar büyük değildir (Blanchflower ve Oswald, 2004:1381).

Frey ve Stutzer (1999) İsviçre'nin kantonlarında ikamet eden 6000 kişi arasında 1992 yılı için gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. İsviçre için düşük ve orta gelir seviyelerinde yüksek gelirin mutluluk üzerinde bir etkisi olmadığını, belli bir gelir düzeyinin üzerinde (4.000-5.000 frang) mutluluk üzerinde bir miktar etkisi olduğunu ileri sürmüşlerdir (Frey ve Stutzer, 1999:938).

Helliwell, ülkelerarası iyi oluş arasındaki farklılıkları ölçmek ve açıklamak için, Dünya Değer Araştırması (World Values Survey-WVS)'ın birbirini takip eden üç dalgasından çekilen öznel iyi oluş ölçülerini analiz etmektedir. İlk dalga 1980-1982, ikincisi 1990-1991 ve üçüncü dalga 1995-1997 yıllarını kapsamaktadır. Her bir dalga farklı ülke gruplarını kapsamakla birlikte, uluslararası farklılıkların kaynakları ve boyutları ile öznel iyi durumda değişikliklere ilişkin değerlendirmeleri sağlamaktadır. Üç dalga ve 46 farklı ülkeye ait toplam 87.806 gözlem bulunmaktadır. WVS anketinin ilk dalgası, hepsi OECD üyesi olan 18 sanayi ülkesinden güncel araştırmalar için veri sağlamaktadır. 1990-1991 dalgası 38 ülke için veri ve 1995-1997 dalgası daha önce incelenen OECD ülkelerinin çoğu hariç olmak üzere 30 ülke için veri sağlamaktadır. İkinci ve üçüncü dalgalar, özellikle üçüncüsü, Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nden olmak üzere 15 ülke veya bölge içermektedir. Analiz sonucunda OECD ülkelerinin diğer ülkelere göre daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca ek olarak çalışmada ülkelerdeki mevcut yaşam kalitesi, kurumların etkin çalışması, karşılıklı güven gibi faktörlerin insanların mutluluğu üzerinde çok daha önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir (Helliwell, 2002:29-32).

Ferrer-i Carbonell (2005) karşılaştırmalı gelirin bireysel refah veya mutluluk için öneminin ampirik analizini araştırmıştır. Başka bir deyişle, bir referans grubunun gelirinin bireysel refah üzerindeki etkisi incelenmektedir. Temel yenilik, çeşitli hipotezlerin test edilmesidir: Kendi gelirinin önemi, kendi gelirinin referans grubunun geliri ile ilişki düzeyi ve kendi geliriyle referans grubun geliri arasındaki açıklık ve en önemlisi karşılaştırmaların asimetrisi, zengin ve fakir bireyler arasında farklılık gösteren gelirin kıyaslama etkisi. Mevcut analiz, 1992-1997 alt örneğini kullanmaktadır. Veriler, GSOEP olarak bilinen büyük bir Alman panelinden alınmıştır. Analiz, bireyin refahının bir ölçüsü olarak kendinden bildirilen bir yaşam doyumu ölçütü kullanmaktadır. Çalışmada, referans grubunun geliri bireysel mutluluk için kişinin kendi geliri kadar önemli olduğu ve referans grubun geliriyle kıyaslandığında, daha yüksek gelir bireylerin mutluluklarını arttırdığı ortaya

konmuştur. Batı Almanya için ise bu karşılaştırma etkisi asimetriktir. Bu sonuç, Dusenberry'nin karşılaştırmalarının çoğunlukla yukarıya doğru olduğu fikrini desteklemektedir (Ferrer-i Carbonel, 2005:997).

Nispi fayda teorisi, insanların mutluluğunun sosyal karşılaştırmalara veya kendi geçmiş gelirlerine (uyarlanabilir beklentilere göre) bağımlı olduğunu; yani herkesin gelirlerini arttırmanın ortalama uzun vadeli mutluluğu artırabileceğini kabul etmektedir. Literatürde nispi gelirinde yaşam memnuniyeti üzerinde etkilerinin olduğuna dair çalışmalar mevcuttur. Luttmer (2005), bireylerin kendinden bildirilen mutluluğun bölgedeki başkalarının kazançlarından olumsuz bir şekilde etkilenmiş olduğunu göstermiştir. Veriler National Survey of Families and Households'tan alınmıştır. İlk veri dalgası 1987-1988 yılları ikinci veri dalgası 1992-1994 yılları arasında gerçekleşmiştir. Luttmer, komşuların kazançlarındaki artışın mutluluğu azalttığının tam olarak tespit edilmesi zor olsa da, artan komşu kazançlarının mahallelerinde daha fazla sosyalleşenler için mutluluk üzerinde en güçlü olumsuz etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Komşuların kazançlarındaki bir artış ve kendi gelirindeki benzer büyüklükteki bir azalmanın her biri refah üzerinde neredeyse aynı olumsuz etkiye sahiptir. Bu, insanların kendi gelirindeki artışın, komşuların refahı üzerinde olumsuz bir dışsallığa yol açtığını ve bunun insanların kendi refahındaki olumlu etkilerle aynı derecede olduğunu ortaya koymaktadır (Luttmer, 2005:989-990).

Witter vd. (1984) bir meta analitik araştırma sentezi yaparak, eğitimin, yetişkinlerin sübjektif refahı ile pozitif yönde anlamlı olduğunu bulmuşlardır. İlişki, kadın örnekleminde erkeklerden ve yaşlılarda genç yetişkinlerden daha güçlüdür. Genel olarak, eğitim, yetişkinlerin öznel iyi oluşuna küçük ama olumlu katkıda bulunmaktadır (Witter vd., 1984:169).

Ross ve Willigen (1997) Aging, Status, and the Sense of Control (ASOC) anketi 1990 ve 1995 yıllarında toplanan iki temsili ulusal örneklem verilerini kullanarak eğitim ile öznel yaşam kalitesinin çeşitli göstergeleri (depresyon, kaygı, öfke, ağrı ve sızlanma, halsizlik ve memnuniyetsizlik) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İyi eğitilmiş kişiler depresyon, kaygı ve öfke dâhil olmak üzere daha düşük duygusal sıkıntı düzeylerine ve fiziksel sıkıntılara (ağrı ve sızlanma ve halsizlik dâhil) sahipken daha düşük memnuniyetsizlik seviyeleri bildirmişlerdir (Ross ve Willigen, 1997:275).

Hartog ve Oosterbeek (1998) okullaşmanın 1940 civarında doğan Hollandalı bireylerin kohortları için sağlık, zenginlik ve mutluluk üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Ayrıca çocukluk IQsu ve aile geçmişiyle ilgili gözlemleri kullanmışlardır. En şanslı grup, mesleki olmayan orta öğretim eğitimi alan gruptur: sağlık, zenginlik ve mutluluk açısından en yüksek puanı bu grup almıştır. IQ'nun sağlığı etkilediğini, ancak zenginlik veya mutluluğu etkilemediğini tespit etmişlerdir. Aile geçmişinin seviyesi zenginliği arttırmakta, ancak ne sağlık ne de mutluluk getirmemektedir. Bağımsız çalışan bir babanın sağlık, zenginlik ve mutluluğu daha yüksektir. Kadınlar bir mucizedir: Erkeklerle karşılaştırıldığında, daha az varlıklardır, eşit derecede sağlıklıdırlar, ancak kesinlikle daha mutludurlar (Hartog ve Oosterbeek, 1998:245).

Peiro (2006) 1995 ve 1996'da yapılan Dünya Değerleri Anketi verilerini kullanarak beş kıtadan 15 ülkenin sosyoekonomik açıdan nispeten çeşitlilik gösteren bireylerin kendi kendilerini rapor eden mutluluk, finansal memnuniyet ve yaşam memnuniyetlerini incelemiştir. Bu değişkenler arasında ülkeler arasında bazı farklılıklar görülmekte ve bu farklılıkların kısmen her ülkenin ekonomik kalkınmasıyla açıklandığına dair bir takım kanıtlar bulunmaktadır. Bu üç değişkenin farklı çiftleri arasındaki korelasyonlar tüm ülkelerde açıkça önemlidir ve finansal memnuniyet ile yaşam doyumu arasındaki korelasyonlar çoğu kez en yüksek seviyededir. Temel sonuçlar şu şekildedir: (i) yaş, neredeyse tüm ülkelerde önemli bir faktördür, doğrusal bir biçimde değil; mutluluk ve doyum genellikle yaşa göre parabolik bir şekil vermekte ve 40 yaşında en azına ulaşmaktadır; (ii) sağlık mutluluk ve yaşam tatmini ile derin bir ilişki gösterir; (iii) medeni durum önemli bir faktördür; evli insanlar genelde, dul ya da ayrılmış kişilerden daha mutlu ve daha memnundur; (iv) işsizlik, finansal memnuniyet ve yaşam memnuniyeti ile önemli derecede ilişkilidir ve (iv) beklendiği gibi gelir, finansal memnuniyet ile güçlü bir ilişki içindedir; gelirin yaşam memnuniyeti ve mutluluk ile olan ilişkisi, özellikle bu son değişkenle birlikte zayıflamakta ve hem ülkeler arasında hem de gelir seviyeleri açısından farklılıklar göstermektedir (Peiro, 2006:442).

2.2. DÜNYADA MUTLULUK

İnsan hayatında önemli olan sağlık, huzur, başarı gibi bileşenlerin bir araya gelerek oluşturduğu mutluluğa ulaşmak olduğundan, mutluluk kavramı tüm dünya ülkelerinin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Dünyanın en mutlu ülkelerinin

belirlenmesine yönelik “World Happiness Database” veri tabanında 2010 yılında yapılmış olan bir araştırmaya göre en mutsuz ülkelerin yarım kürenin kuzeyinde yer alan güneş ışığından sınırlı yararlanan ülkeler olduğu görülmüştür. Dahası, intihar eğilimine soğuk iklimlerde yaşayan insanlarda sıcak iklimde yaşayanlara göre daha yüksek oranda karşılaşılmıştır. Bu durum “Güneş primi” kavramıyla açıklanmıştır. Daha az güneş ışığına maruz kalan insanlarda D vitamini düzeyi de düşük olmakta ve düşük D vitamini beyinden serotonin hormonunun az salgılanmasına neden olarak insanlarda duygusal rahatsızlık ve depresyona neden olmakta ve bu da onların intihar ile olan ilişkisini açıklamaktadır. Güneş ışığına yüksek oranda maruz kalanların ise mutluluklarında artış olmaktadır (Yüksekbilgili ve Akduman, 2016:98).

2.2.1. Dünya Mutluluk Raporları ve Endeksleri

Mutluluk araştırmalarında mutluluğu ölçmeye yönelik girişimlerin başlamasıyla birlikte mutluluk ile ilgili olarak çeşitli raporlar, anketler ve endeksler ortaya konmuştur. Mutluluk konusunu ele alan çalışmalar da mutluluğa ilişkin söz konusu verilerin yer aldığı raporlar, anketler ve endekslerden yararlanarak uluslararası karşılaştırmalar yapmışlardır. Aşağıda söz konusu rapor, anket ve endeksler ayrıntısıyla açıklanmıştır.

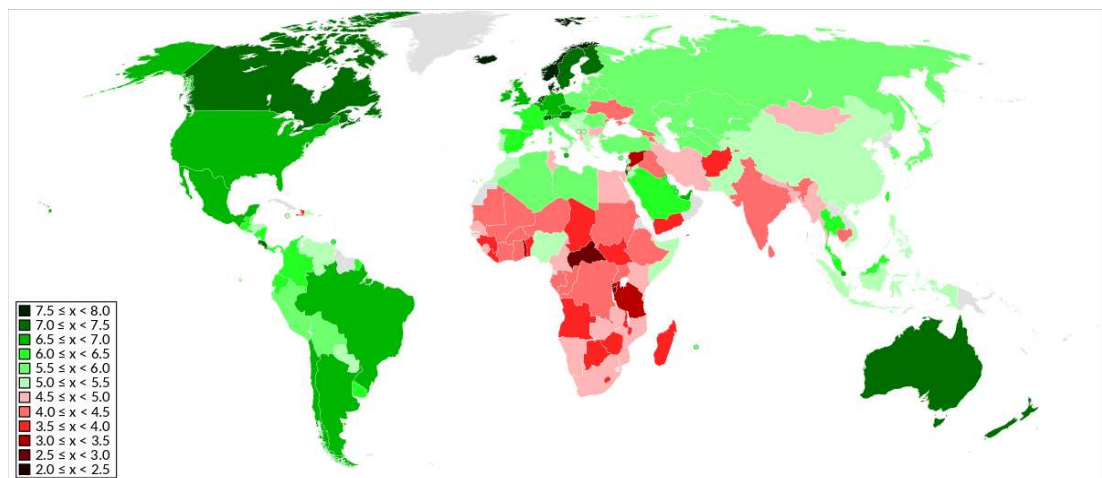
2.2.1.1. Dünya mutluluk raporu (World happiness report)

Birleşmiş Milletler tarafından 2012 yılında başlatılan bir girişim olan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı (Sustainable Development Solutions Network (SDSN))’nın yayımlamış olduğu “World Happiness Report- Dünya Mutluluk Raporu” mutluluğu ölçmeye yönelik raporlardan bir tanesidir. Dünya mutluluk raporunda mutluluk endeksi değerlendirmesinde kişi başına GSYİH, sosyal destek, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, hükümete duyulan güven, gibi kriterlere yer verilmiştir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı (SDSN)’nın beşincisini yayımlamış olduğu “Dünya Mutluluk Raporu 2017”de ülke sıralamalarına bakıldığında Kuzey Avrupa ülkeleri dünyanın en mutlu ülkeleri olmuştur. En mutlu ülkeler listesinin başında Norveç yer almaktadır. Bu ülkeyi Danimarka, İzlanda, İsviçre, Finlandiya ve Hollanda takip etmektedir. İlk sıralarda yer alan ülkeler, rapor hazırlanırken dikkate alınan ve mutluluğu artırdığı belirtilen sağlık, sosyal destek, gelir, iyi yönetim, özgürlükler ve cömertlik gibi unsurlarda yüksek puan almıştır.

Ayrıca bu ülkeler, güçlü sosyal güvenlik sistemlerine sahiptir. Rapor, sosyal dayanışmanın mutluluktaki etkisinin çok önemli olduğunu ortaya koyarken, en büyük mutsuzluk sebeplerinden birinin de işsizlik olduğunu göstermektedir. Toplam 155 ülke arasından en az mutlu olan ülke 2,69 puan ile Orta Afrika Cumhuriyeti'dir. Diğer Afrika ülkeleri, örneğin Benin, Burundi, Ruanda, sıralamanın en altındadır. Dünyanın dolar bazında en büyük ekonomisine sahip G-20 ülkelerinden sadece 4'ü (Kanada (7,32), ABD (6,99), Almanya (6,95), İngiltere (6,71)) mutluluk sıralamasında ilk 20'ye G-20 ülkelerinden sadece 12 ülkenin ise ilk 50'ye girdiği görülmektedir. Türkiye 5,50 puanla 69. sırada yer alırken, ABD'de mutluluk yıllardır düşmektedir. Amerikalılar, gelirleri yükselmesine rağmen daha az mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. ABD, 2017 Mutluluk Raporu'nda önceki rapora göre bir basamak gerileyerek 14. sırada yer almıştır. Son 10 yılda ABD'deki mutluluk oranı yüzde 5 azalmıştır. Almanya sıralamada 16., Birleşik Krallık 19., Fransa 31., İtalya 48., Rusya 49 ve Japonya 52. Çin 79. sırada yer almaktadır. G-20 ülkelerinden mutluluk sıralamasında en geride olan ise 101. sıra ile Güney Afrika'dır. Dünya mutluluk sıralamasında Togo 150., Suriye 152., Tanzanya 153. ve Burundi 154. sıra ile sonlarda yer almaktadır.

Şekil 2.1'de Dünya Mutluluk Raporu'nun 2015-2017 yılları arasında ortalama mutluluk değerlerinin coğrafik dağılımını gösteren bir harita yer almaktadır. Ankete katılanlara 0 ile 10 ölçeğinde hayatlarını değerlendirdikleri mutluluk sorusu sorulmuş ve verilen yanıtlarda en kötü mutluluk değeri 0 ve en iyi mutluluk değeri 10 olarak belirlenmiş, ülkeler en yüksek mutluluk ortalamaları için koyu yeşil ve en düşük mutluluk ortalamaları için koyu kırmızı olmak üzere 10 gruba ayrılmıştır.

Şekil 2.1. Mutluluk Haritası (World Happiness Report, 2017)

Ölçek aralığı, yaşam değerlendirmelerinin dünyada ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Üst sıralardaki ülkeler alt sıradaki ülkelere göre mutluluk düzeyi iki kat daha fazla olan ülkelerdir. Bu farklılıklar, birlikte iyi bir hayatın bileşenlerinin önemli yönlerini kapsayan ve mutluluk değerini oluşturan değişkenler arasındaki farklılıklarla bağlantılıdır (Helliwell ve Wang, 2015:20).

2.2.1.2. Küresel duygular raporu (Global emotions report)

Bir diğer mutluluk raporu, Amerikan araştırma tabanlı, küresel bir performans yönetim danışmanlığı şirketi olan Gallup'un mutluluk düzeyini yaşamın genel değerlendirmesi açısından ele aldığı "Global Emotions 2016" raporu, 140 ülkedeki yetişkinlerle 2015 yılında yapılan yaklaşık 147.000 görüşmeye dayanmakta ve insanların olumlu ve olumsuz günlük deneyimlerinin sonuçlarını sunmaktadır. Olumlu ve olumsuz deneyim soruları aşağıda yer almaktadır:

Olumlu Deneyim Endeks Soruları

- Dün kendinizi iyi dinlenmiş hissettiniz mi?
- Dün tüm gün boyunca tarafınıza saygıyla yaklaşıldı mı?
- Dün çok güldünüz ya da tebessüm ettiniz mi?
- Dün ilginç bir şeyler öğrendiniz ya da yaptınız mı?
- Günün çoğunluğunda hangi duyguları yaşadınız?

Olumlu Deneyim Endeks puanı, yukarıdaki maddelere verilen geçerli tüm olumlu cevapların 100 ile çarpımının ortalamasıdır. Ülke düzeyindeki endeks puanları 0'dan 100'e değişmektedir. Daha yüksek puanlar, bir ülkede olumlu duyguların daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bu puanlar, insanların yaşam standartları, kişisel özgürlükleri ve sosyal ağların varlığı hakkındaki algılamalarıyla güçlü bir şekilde ilişkilidir.

Olumsuz Deneyim Endeks Soruları

- Günün çoğunluğunda hangi duyguları yaşadınız?
- Fiziksel acı durumunuz?
- Endişe durumunuz?
- Üzüntü durumunuz?
- Stres durumunuz?
- Öfke durumunuz?

Olumsuz Deneyim Endeks puanı, yukarıdaki maddelere verilen geçerli tüm olumsuz cevapların 100 ile çarpımının ortalamasıdır. Ülke düzeyindeki endeks

puanları olumlu deneyim endeks puanında olduğu gibi 0'dan 100'e değişmektedir. Daha yüksek puanlar, bir ülkede olumsuz duyguların daha yaygın olduğu anlamına gelmektedir. İnsanların sağlık sorunları ile olan deneyimleri ve gıdaya erişme olanakları, daha yüksek olumsuz deneyim puanlarını öngörmektedir (Hatipoğlu, 2016).

Gallup 2015 yılında 140 ülkede yetişkinlere: “Beş olumlu deneyim duygusuna sahip olsaydınız ne hissederdiniz?” sorusunu sormuştur. Dünya çapındaki insanların % 70'inden fazlası gün boyu çok miktarda eğlendiğini, gülümsediğini veya çokça güldüğünü, kendisini iyi dinlenmiş ve saygı görmüş hissettiğini söylemektedir. Ayrıca, insanların % 51'i yeni bir şeyler öğrendiklerini ya da ilginç bir şeyler yaptıklarını söylemiştir.

Latin Amerikan ülkeleri ve 2014 yılında listenin başında yer alan benzer ülkelerin çoğu, yetişkinlerin her gün birçok olumlu duygular yaşadıkları ülkeler listesine hâkimdir. Bu bölgenin dışındaki bu listenin başında yer alan ülkeler Özbekistan, Endonezya ve İsviçre'dir.

Olumlu sorular açısından bakıldığında bireysel özgürlükler, sosyal sermaye ve sosyal ağlar bu raporun olumlu bileşenlerinin en büyük tahmincisidir. Mutluluk raporu ve duygu raporunun verileri açısından olumlu deneyim sıralaması Tablo 2.1'deki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1. Global Emotions Report Olumlu Deneyim Sıralaması

Duygu Raporundaki Yeri (2015)	Ortalaması	Mutluluk Raporundaki Yeri (2014-2016)
En Yüksek Olumlu Deneyim		
1.Paraguay	84	70
2.Guatemala	83	29
3.Honduras	83	91
4.Özbekistan	83	47
5.Ekvador	83	44
6.El Salvador	82	45
7.Endonezya	82	81
8.Kosta Rika	81	12
9.Uruguay	81	28
10.Kolombiya	81	36
11.İsviçre	81	4
En Düşük Olumlu Deneyim		
1.Suriye	36	152

2.Türkiye	51	69
3.Nepal	51	99
4.Gürcistan	54	125
5.Sırbistan	54	73
6.İrak	54	117
7.Yemen	55	146
8.Bosna Hersek	55	90
9.Litvanya	55	52
10.Belarus	55	67
11.Ukrayna	55	132

Tablo 2.1’de, Paraguay 84 puanla en yüksek olumlu deneyim puanına sahipken, Suriye 36 puanla en düşük ülke olarak sıralamada yerini almaktadır. Suriye uzun süredir iç savaşta olduğundan 2012 yılından beri her yıl ölçülen bu listenin en altındadır. Olumlu deneyim sıralamasında en düşük ülke Suriye’yi 51 puanla Türkiye takip etmektedir. Nepal ise şiddetli bir doğal afet olan deprem nedeniyle alt sıralarda yer almaktadır. Listenin en altındaki ülkelerden birkaçı Ukrayna, Irak, Yemen’dir. Dünya genelindeki neredeyse tüm ülkelerde insanların % 72’si 2015’deki anketten önceki gün çok gülümsemiş ya da gülmüştür. Sadece yedi ülkede (Ukrayna, Irak, Türkmenistan, Nepal, Sırbistan, Suriye ve Türkiye) bu rakam % 50 veya daha düşük bir seviyede gerçekleşmiştir.

Mutluluk raporu ve duygu raporunun verileri açısından olumsuz deneyim sıralaması Tablo 2.2’deki gibi gerçekleşmiştir

Tablo 2.2. Global Emotions Report Olumsuz Deneyim Sıralaması

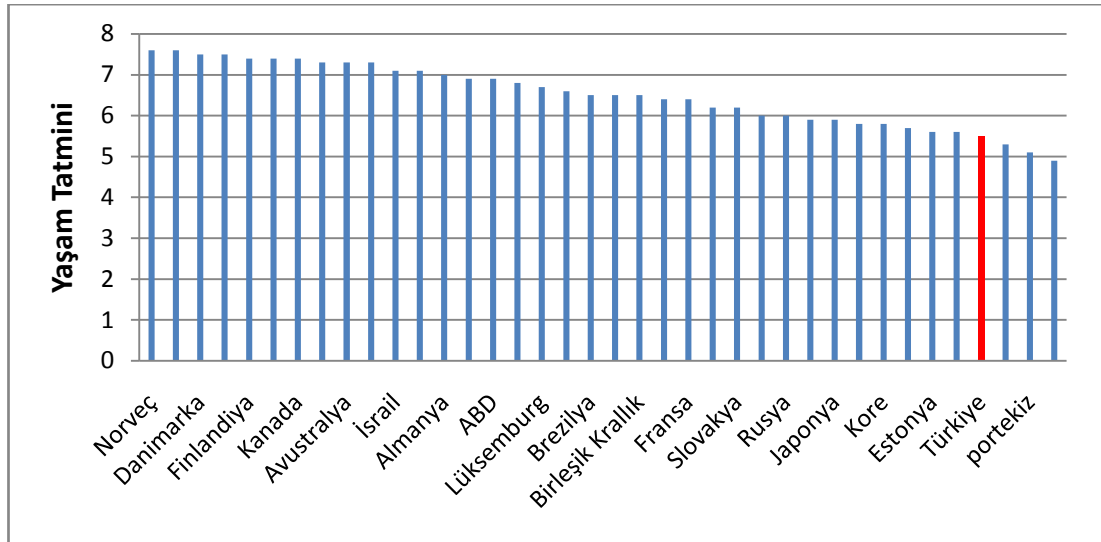
Duygu Raporundaki Yeri (2015)	Ortalaması	Mutluluk Raporundaki Yeri (2014-2016)
En Yüksek Olumsuz Deneyim		
1.İrak	58	117
2.İran	50	108
3.Güney Sudan	46	130
4.Suriye	46	152
5.Kıbrıs	42	61
6.Liberya	41	148
7.Togo	40	150
8.Sierra Leone	40	106
9.Bolivya	40	58
10.Portekiz	40	89

11.Filistin Bölgesi	40	103
En Düşük Olumsuz Deneyim		
1.Özbekistan	12	47
2.Rusya	13	49
3.Kazakistan	16	60
4.Kırgızistan	17	98
5.Tayvan	17	33
6.Belarus	18	67
7.Somali	18	93
8.Singapur	18	26
9.Moğolistan	19	100
10.Estonya	19	66

Olumsuzlar listesinde ise, sıralama şöyle; Irak, İran, Güney Sudan, Suriye ve Kıbrıs, Irak, fiziksel acı ve üzüntüde; İran, öfkede; Kıbrıs streste; Portekiz, Malta ve Togo ise endişede başı çekmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi, olumlu endekste en düşükken, olumsuz endekste en tepede yer almaktadır. Ebola krizi Liberya'yı listenin en altına en yüksek olumsuz deneyim listesine getirmiştir. İnsanların 3'te 1'inden fazlası (% 36) endişe, (% 35) stres yaşadıklarını ve insanların yaklaşık 10'da 3'ü (% 28) birçok fiziksel ağrı yaşadıklarını ifade etmiştir. İnsanların en az 5'te 1'i (% 21) üzüntü ve (% 20) öfke yaşamaktadır. (Hatipoğlu, 2016).

2.2.1.3. OECD daha iyi yaşam endeksi (OECD better life index)

Ülkelerin mutluluk düzeyine göre sıralandığı bir diğer çalışma, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı tarafından ilki Mayıs 2011'de yapılan OECD Daha İyi Yaşam Endeksidir (OECD Better Life Index). OECD Daha İyi Yaşam Endeksi maddi yaşam koşulları ve yaşam kalitesi alanlarında OECD'nin önemli gördüğü 11 konuyu (konut, gelir, iş, topluluk, eğitim, çevre, yönetim, sağlık, yaşam memnuniyeti, güvenlik, iş ve sosyal yaşam dengesi) temel alarak ülkeler arasında refah düzeyini karşılaştırmanıza olanak tanımaktadır. Şekil 2.2'de OECD 2017 Daha İyi Yaşam Endeksi ülke sıralaması görülmektedir.

Şekil 2.2. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (2017) Ülke Sıralaması

OECD genelindeki insanlara yaşamdan duydukları genel memnuniyeti 0'dan 10'a kadar bir ölçekte değerlendirmeleri istendiğinde, ortalama olarak 6,5 notunu vermişlerdir. Ancak OECD genelinde yaşam tatmini eşit olarak paylaşılmamaktadır. Bazı ülkelerde -Macaristan, Portekiz ve Türkiye- ortalama yaşam skoru 5,5 veya daha az olmak üzere nispeten düşük genel yaşam memnuniyeti seviyesine sahiptir. OECD ülkeleri arasında kadınlar ve erkekler arasındaki yaşam tatmini düzeylerinde ise neredeyse hiçbir fark bulunmamaktadır. 2017 yılı raporunda en yüksek yaşam tatminine 7,5 puanla Norveç sahipken, Türkiye 38 ülke arasından 35. sırada yer almaktadır.

2.2.1.4. Mutlu gezegen endeksi (Happy planet index)

Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index-HPI), Temmuz 2006'da Yeni Ekonomi Vakfı (New Economic Foundation-NEF) tarafından ortaya atılan insan iyi oluşu ve çevresel etkinin bir endeksidir. Endeks daha düşük ekolojik ayak izi olan ülkelere kademeli olarak daha yüksek puanlar vermek üzere ağırlıklandırılmıştır. Endeks, sürdürülebilirliği hesaba katmadığı düşünülen, GSYİH ve İnsani Kalkınma Endeksi gibi endekslere meydan okuyacak şekilde geliştirilmiştir. 2006'da yapılan ilk ankete katılan 178 ülkeden en iyi puan alan ülkeler Vanuatu, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik ve Panama'dır. 2016'da yapılan son anket 140 ülkeye uygulanmıştır. 2016 Raporunda mutluluğu belirleyen ana etkenler olarak: Bakım, özgürlük, cömertlik, dürüstlük, sağlık, gelir ele alınmış ve bu değişkenlere göre sıralanan ülkelere Kosta Rika birinci sırada yer alırken onu Meksika, Kolombiya, Vanuatu, Vietnam izlemektedir. Bu yıl ki rapor, yaşam deneyimlerini karşılaştırarak

mutluluğun toplumsal temellerinin önemini vurgulamakla birlikte, ülke ekonomisini ve işsizlik oranının yanı sıra insanların beklentileri, zihinsel hastalık seviyesi ve iş doyumu konularını da ele almaktadır. Endeks, ABD'nin Vanuatu'nun 2006 yılındaki endeks puanına eşit olması için ABD'de ortalama ömrün 439 yıl olması gerektiği noktasında, karbon ayak izini endeks hesabında ağırlığının çok olması nedeniyle eleştirilmiştir. Mutlu Gezegen Endeksi (2016) verileri Tablo 2.3'de görüldüğü gibidir. Kosta Rika 79,1 yaşam beklentisi, 7,3 iyi oluş puanı, 2,8 ortalama global hektar (gha) ekolojik ayak izi ve 44,7 mutlu gezegen endeksi puanı ile ilk sırada yer alırken, Türkiye 74,7 yaşam beklentisi, 5,3 iyi oluş puanı, 3,3 gha ekolojik ayak izi ve 26,4 mutlu gezegen endeks puanı ile 68. sırada yer almıştır. Sıralamanın en sonunda ise 50,8 yaşam beklentisi, 4,0 iyi oluş puanı, 1,5 gha ekolojik ayak izi ve 12,8 mutlu gezegen endeks puanı ile Çad yer almaktadır.

Tablo 2.3. Mutlu Gezegen Endeksi (2016) ülke sıralaması

Sıralama	Ülke	Yaşam Beklentisi (yıl)	İyi oluş	Ekolojik ayak izi	Mutlu Gezegen Endeksi
1	Kosta Rika	79,1	7,3	2,8	44,7
2	Meksika	76,4	7,3	2,9	40,7
3	Kolombiya	73,7	6,4	1,9	40,7
4	Vanuatu	71,3	6,5	1,9	40,6
5	Vietnam	75,5	5,5	1,7	40,3
68	Türkiye	74,7	5,3	3,3	26,4
69	Macaristan	74,9	4,7	2,9	26,4
70	Ukrayna	70,3	5,0	2,8	26,4
71	Tunus	74,6	4,5	2,3	26,2
72	Çin	75,4	5,1	3,4	25,7
136	Moğolistan	68,6	4,9	6,1	14,3
137	Benin	59,2	3,2	1,4	13,4
138	Togo	58,6	2,9	1,1	13,2
139	Lüksemburg	81,1	7,0	15,8	13,2
140	Çad	50,8	4,0	1,5	12,8

Kaynak: Happy Planet Index-HPI, 2016

2.2.1.5. Legatum refah endeksi (Legatum prosperity index)

Mutluluğu ölçen bir diğer endeks olan Legatum Refah Endeksi, merkezi Londra'da bulunan Legatum Enstitü tarafından ilki 2007 yılında yapılan yıllık bir sıralamadır. Legatum Refah Endeksi, dünyadaki 149 ülkede analiz edilen 104 farklı

değişkene dayanmaktadır. Kaynak verileri: Gallup World Poll, World Development Indicators, International Telecommunication Union, Fragile States Index, Worldwide Governance Indicators, Freedom House, World Health Organisation, World Values Survey, Amnesty International, Centre for Systemic Peace'ten elde edilmektedir. 104 değişken, eşit ağırlıklar kullanılarak ortalama 9 alt endeks halinde gruplandırılmıştır. 9 alt endeks şu şekildedir: Ekonomik kalite, iş çevresi, yönetim, eğitim, sağlık, güvenlik, kişisel özgürlük, sosyal sermaye, doğal çevre. Ekonomik kalite alt endeksi ülkeleri ekonomilerinin açıklığı, makroekonomik göstergeler, büyümenin temelleri, ekonomik fırsat ve finansal sektör verimliliği açısından değerlendirir. İş çevresi alt endeksi bir ülkenin girişimci çevresi, iş altyapısı, yeniliğin önündeki engelleri ve işgücü piyasası esnekliğini ölçer. Yönetim alt endeksi bir ülkenin üç alanda performansını ölçer: Etkili yönetim, demokrasi, siyasi katılım ve hukukun üstünlüğü. Eğitim alt endeksi ülkeleri eğitime erişim, eğitimin kalitesi ve beşeri sermayeye göre sıralamaktadır. Sağlık alt endeksi bir ülkenin üç alanda performansını ölçer: Temel fiziksel ve zihinsel sağlık, sağlık altyapısı ve koruyucu bakım. Güvenlik alt endeksi ülkeleri ulusal güvenlik ve kişi güvenliğine dayalı olarak sıralamaktadır. Kişisel özgürlük alt endeksi temel hukuki haklara, bireysel özgürlüklere ve sosyal hoşgörüye yönelik ulusal ilerlemeyi ölçmektedir. Sosyal sermaye alt endeksi, bir ülkedeki kişisel ilişkilerin, sosyal ağ desteğinin, sosyal normların ve sivil katılımın gücünü ölçmektedir. Doğal çevre alt endeksi bir ülkenin üç alandaki performansını ölçer: Doğal çevrenin kalitesi, çevresel baskı ve çevreyi koruma çabaları. Endekste yer alan toplam sıralama ise ülkelere ait 9 alt endeksin ağırlıklı ortalamasının alınması sonucu ortaya çıkan değer alınarak hesaplanmaktadır. Tablo 2.4'de 2017 Legatum Refah Endeksi sıralaması yer almaktadır. Bu sıralamada 149 ülke yer almıştır.

Tablo 2.4'de Norveç ekonomik kalitede 8., iş çevresinde 8. ve yönetimde 2., eğitimde 4., sağlıkta 7., güvenlikte 3., kişisel özgürlükte 8., sosyal sermayede 5. ve doğal çevrede 1. olmak üzere toplamda 1. sırada yer almaktadır. Türkiye ise 149 ülke arasında ekonomik kalitede 55., iş çevresinde 91., yönetimde 70., eğitimde 80., sağlıkta 53., güvenlikte 133., kişisel özgürlükte 105., sosyal sermayede 96. ve doğal çevrede 54. sırada toplam ağırlıklı ortalama ise 149 ülke arasından 88. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.4. 2017 Legatum Refah Endeksi Ülke Sıralaması

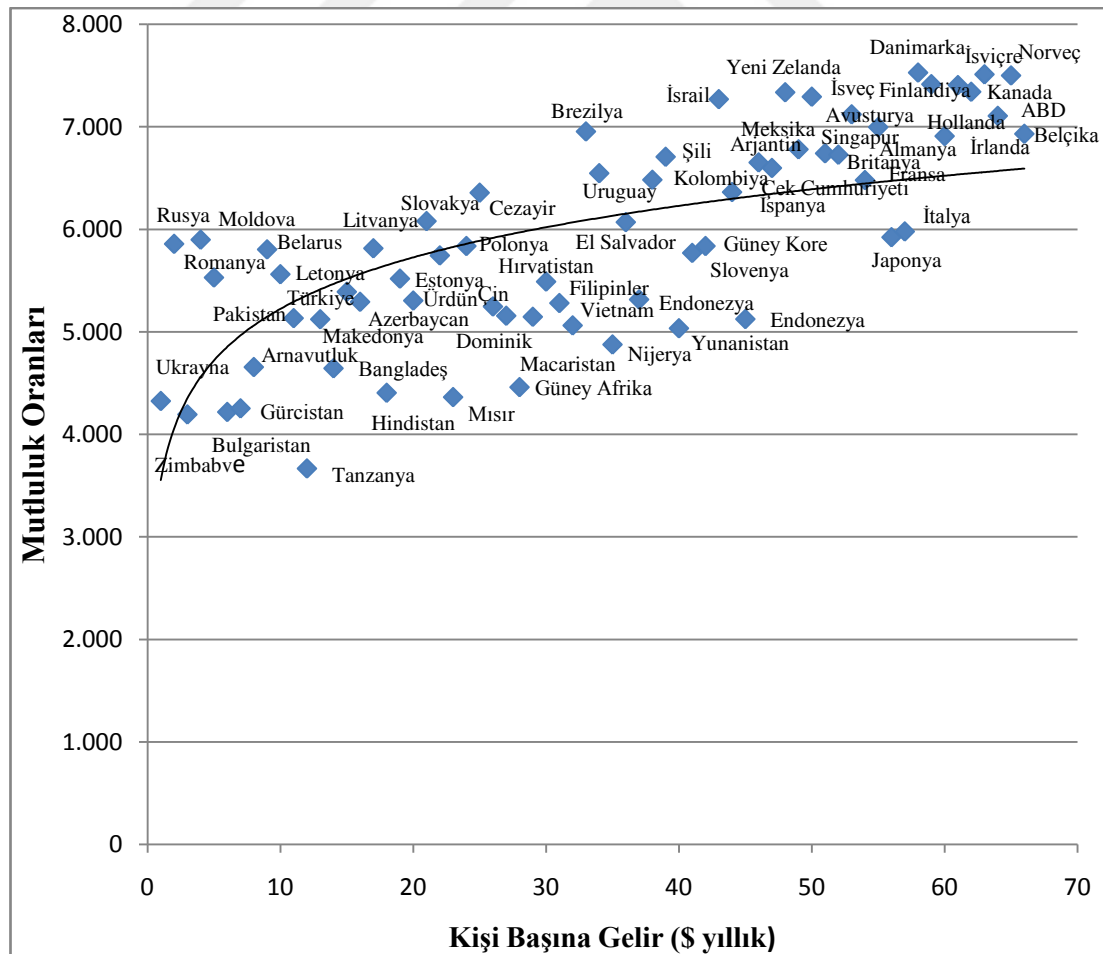
Sıra	Ülke	Ekonomik Kalite	İş Çevresi	Yönetim	Eğitim	Sağlık	Güvenlik	Kişisel Özgürlük	Sosyal Sermaye	Doğal Çevre
1	Norveç	8	8	2	4	7	3	8	5	1
2	Yeni Zelanda	3	2	3	16	17	23	1	2	13
3	Finlandiya	14	10	1	3	14	15	9	12	3
4	İsviçre	6	9	5	1	3	8	19	20	16
5	İsveç	1	13	4	14	6	13	12	19	8
85	Guatemala	77	54	93	112	98	108	86	56	38
86	Gana	94	83	43	111	119	93	70	50	85
87	Ruanda	96	26	47	123	82	106	79	84	115
88	Türkiye	55	91	70	80	53	133	105	96	54
89	Nepal	45	114	84	115	107	83	39	83	126
145	Çad	142	140	143	147	148	127	136	142	120
146	Afganistan	122	124	145	138	133	146	147	141	147
147	Sudan	133	141	139	144	131	144	149	106	146
148	Orta Afrika Cumhuriyeti	145	143	142	149	149	147	140	148	99
149	Yemen	149	148	149	140	129	139	148	147	144

Kaynak: Legatum Prosperity Index, 2017

Yukarıda yer alan rapor ve endekslerin dışında, 20 Mart 2012 günü dünya genelinde insanlar için mutluluk kavramına farkındalık oluşturmak amacıyla 193 katılımcının tümünün oyuyla Birleşmiş Milletler tarafından “*Uluslararası Mutluluk Günü*” olarak ilan edilmiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon mutluluk gününü “Sosyal, ekonomik ve çevre refahı bölünmezdir ve birlikte küresel gayrisafi mutluluğu belirlemektedir” şeklinde ifade etmiştir.

Mutluluk insan refahının bir parçasıdır ve daha büyük bir mutluluk, bireyin işlevini yerine getirme kapasitesini genişletebilir. Amartya Sen’in savunduğu gibi, mutluluk anlamında fayda, bir kişinin refahıyla ilgili bazı önemli işlevlerin listesine dâhil edilebilir. Yukarıda yer alan çeşitli mutluluk anketlerinin yardımıyla son yıllarda, birçok ekonomist ülkeler arasında ve öznel olarak bildirilen memnuniyet veya mutluluk ile gelir gibi unsurlar arasında zaman içindeki ampirik ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu ampirik ilişkiden elde edilen bulgulardan bir tanesi, bir ülkenin ortalama geliriyle birlikte ortalama mutluluk veya memnuniyet seviyesinin

artmasıdır. Gelirler belli bir noktaya gelince (10.000 ve 20.000 \$ seviyesi), çoğu vatandaş genellikle aşırı yoksul değildir. Bu seviyelerde, ülkeler arasında önemli değişiklikler olmasına rağmen, eşitsizlik aşırı değilse, vatandaşların çoğunluğu genellikle nispeten iyi beslenirken aynı zamanda sağlıklı ve eğitimlidir. Çalışmalar finansal güvencenin mutluluğu etkileyen yalnızca bir faktör olduğunu göstermektedir. Richard Layard, anketlerin ortalama ulusal mutluluğu etkilediğini gösteren 7 faktörü tanımlamaktadır: Aile ilişkileri, finansal durum, iş, toplum ve arkadaşlar, sağlık, kişisel özgürlük ve kişisel değerler. İnsanlar özellikle yoksul olmadıklarında, işsiz kalmadıklarında, boşanmadıklarında veya ayrıldıklarında, toplumda başkalarına karşı güven duyduklarında, demokratik özgürlüklerden, hükümetin kalitesinden ve dini inançlarındaki özgürlükten dolayı daha mutlu olduklarını söylemektedirler. Bu faktörler, mutlu veya memnun olmadığını bildiren insanların yüzdesinin, benzer gelirli gelişmekte olan ülkeler arasında neden çok çeşitli olduğuna da ışık tutmaktadır (Todaro ve Smith, 2012:19). Aşağıda Şekil 2.3'te dünya ülkelerinde kişi başına gelir ve mutluluk oranları görülmektedir.

Şekil 2.3. Dünya Ülkelerinde Mutluluk ve Kişi Başına Gelir

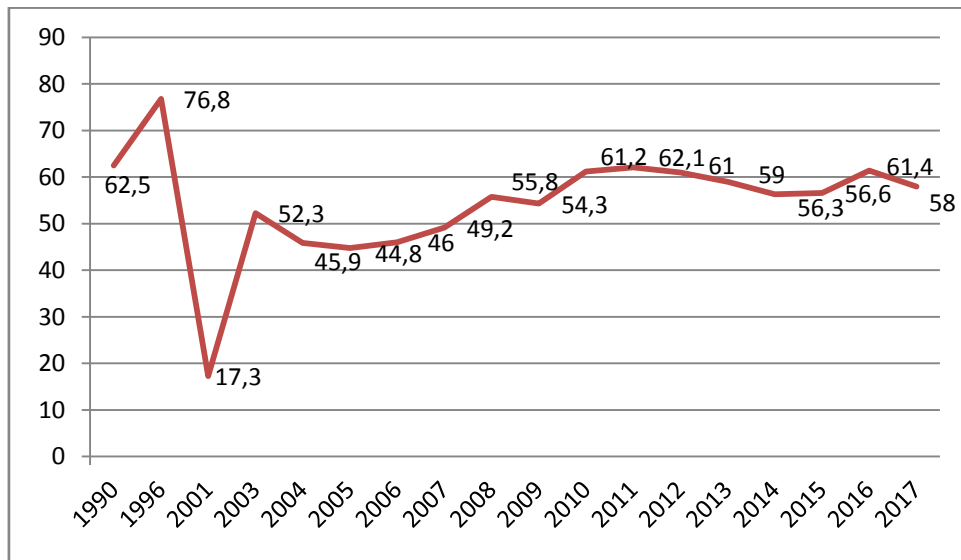
Kişi başına gelir ve mutluluk verileri 2016 yılına aittir ve kişi başına gelir “Dünya Bankası (World Bank)”, mutluluk verisi ise Dünya Mutluluk Raporu’ndan (World Happiness Report) elde edilmiştir. Şekil 2.3’e göre; örneğin, Endonezya’da olduğu gibi, Zimbabwe’de de ortalama olarak mutlu ve memnun olmayan oranı yüksektir. Endonezya’da Türkiye’den biraz daha yüksek gelir elde etmesine rağmen, mutsuz olanlar Türkiye’den üç kattan fazla büyümüştür. Şekil 2.3’te yer alan ülkelerden bazılarında yüksek gelirle birlikte yüksek mutluluk oranları görülürken (Danimarka, İsveç, Norveç, ABD) bazı ülkelerde düşük gelir düşük mutluluğa neden olmakta (Ukrayna, Pakistan, Türkiye, Arnavutluk) bazılarında ise (Güney Afrika, Macaristan, Nijerya, Yunanistan) gelir yüksek olmasına rağmen mutluluk düzeyi yüksek gelirli diğer birçok ülkeden daha düşük gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler toplumlarının ahlaki değerler gibi geleneksel güçlerini kaybetmeden kalkınmanın faydalarından yararlanmalılardır.

2.3. TÜRKİYE’DE MUTLULUK

Türkiye’de mutluluk ölçümleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yürüttüğü Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının ilki, 2003 yılında Hanehalkı Bütçe Anketi’ne ek bir modül olarak gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından itibaren bağımsız olarak uygulanmaya başlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu’nun öznel öğelerle birlikte toplumsal içeriğe sahip ilk araştırması olma özelliğini taşımaktadır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile Türkiye’deki bireylerin öznel mutluluk algılaması, toplumsal değer yargıları, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmekte ve bunların zaman içindeki değişimi takip edilmektedir. Anketin kapsamı Türkiye sınırları dâhilinde bulunan tüm yerleşim yerlerindeki hanehalklarıdır. Kurumsal nüfus olarak tanımlanan okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane ve hapisanede bulunanlar ile kışla ve ordu evlerinde ikamet edenler dahil edilmemiştir. Ayrıca nüfusu toplam nüfusun % 1’ini geçmeyecek şekilde yeterli (küçük köyler, oba, mezra v.b) örnek hane sayısına ulaşamayacağı düşünülen yerleşim yerleri kapsam dışı bırakılmıştır. Gerek il ve bölgeler arası farklılığı görmek ve gerekse il düzeyindeki diğer çalışmalara kaynak oluşturmak amacıyla yaşam memnuniyeti araştırmasının örneklem hacmi il düzeyinde tahmin verecek şekilde 2013 yılında artırılmıştır. Yaşam Memnuniyeti

Araştırması'nın 2003 yılında yapılan ilk anketinde 2.140 hanehalkında 5.304 kişi ile yüz yüze görüşme yöntemi ile veri toplanmıştır. 2004 yılında 2.867 örnek hanede 6.714 kişi ile 2005 yılında 2.880 örnek hanede 6.983 kişi ile 2006 yılında 2.880 örnek hanede 6.432 kişi ile 2007 yılında 2.880 örnek hanede 6.442 kişi ile 2008 yılında 2.878 örnek hanede 6.465 kişi ile 2009 yılında 3.561 örnek hanede 7.546 kişi ile 2010 yılında ise 3.440 örnek hanede 7.027 kişi ile görüşülerek veri derlenmiştir. 2011 Yaşam Memnuniyeti Araştırması 3.551 örnek hanede 7.368 kişi ile, 2012 Yaşam Memnuniyeti Araştırması ise 4.070 örnek hanede 7.956 kişi ile görüşülerek derlenmiştir. İlk kez 2013 yılında il düzeyinde tahmin üretilecek biçimde örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. 2013 yılında Türkiye genelinde örneğe çıkan 125.720 haneden 103.312 hanedeki 18 ve daha yukarı yaştaki 196.203 birey ile yüz yüze görüşme yöntemiyle veri toplanmıştır. 2014 yılında ise Türkiye bazında tahmin üretilecek şekilde 3.908 örnek hanede 7.984 kişi ile görüşülerek derlenmiştir. 2015 yılında ise 9 397 kişi ile görüşülmüştür. 2017 yılı araştırması kapsamında 4.790 hane ve 9.876 kişi ile görüşülmüştür (Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2017:6).

Türkiye açısından net mutluluk düzeyi Şekil 2.4'teki gibidir. Şekil 2.4'te 1990, 1996 ve 2001 verileri Şeker (2010) tarafından "World Values Survey (Dünya Değerler Araştırması) anket verilerinden derlenmiş, 2001 yılından sonraki veriler ise TÜİK'in "Yaşam Memnuniyeti Araştırması" anket verilerinden elde edilmiştir. Türkiye'de 1990 yılından beri en yüksek mutluluk düzeyi % 76,8 ile 1996 yılında bildirilmiş, en düşük net mutluluk düzeyi ise % 17,3 ile 2001 yılında bildirilmiştir. 2001 yılından sonrasında ise net mutluluk düzeyinde dalgalı bir seyir görülmektedir.

Şekil 2.4. 1990-2017 Net Mutluluk Düzeyi Grafiği (Şeker, 2010:127)

2003 yılından beri yapılmakta olan ankette katılanlara “Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz? sorusu sorulmuştur. Türkiye’de 2003-2017 yılları arasında verilen cevap yüzdeleri Tablo 2.5’teki gibidir. Tablo 2.5’te görüldüğü gibi kendisini çok mutlu ve mutlu olarak bildirenlerin toplam oranında 2003 yılından 2009 yılına kadar bir azalma görülmektedir. Bu tarihten sonra ise çok mutlu ve mutluların toplam oranında bir miktar artış olmuştur. Mutsuz ve çok mutsuzların toplam oranında ise 2003 yılından 2009 yılına kadar sürekli bir artış görülmüş, 2009 yılından sonra ise artış ve azalışlar meydana gelmiştir.

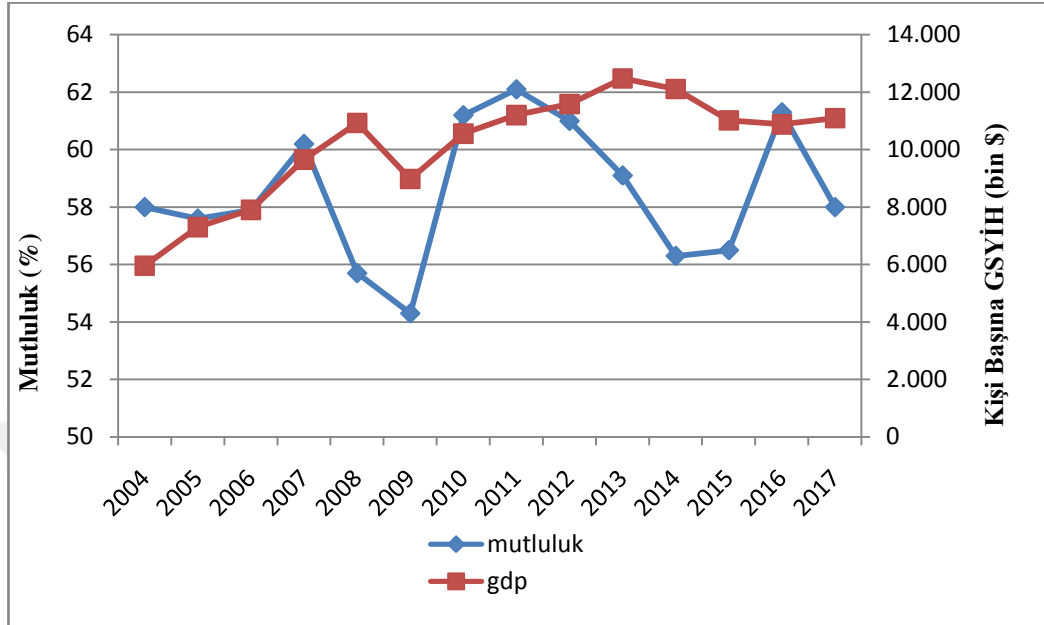
Türkiye’de son 14 yılda mutluluk düzeyine kadın-erkek açısından baktığımızda; kadınların mutluluk yüzdesinin bütün yıllarda erkeklerden daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Mutsuz ve çok mutsuzluk açısından erkeklerin yüzdesi kadınların yüzdesinden daha fazladır. En fazla fark ise 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2009 yılında mutsuz erkeklerin oranı %17,1 iken mutsuz kadınların yüzdesi olan %12,3 olmuştur.

Tablo 2.5. Türkiye’de 2003-2017 Yılları Arasında Genel Mutluluk Düzeyi (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam															
Çok Mutlu	12,0	9,3	9,1	8,8	8,7	8,2	7,7	9,2	8,5	8,5	9,6	8,1	7,9	7,6	7,2
Mutlu	47,6	48,7	48,5	49,1	51,5	47,5	46,6	52,0	53,6	52,5	49,5	48,2	48,6	53,8	50,8
Orta	33,2	29,8	29,5	30,3	28,8	30,3	31,1	28,1	28,0	28,9	30,2	32,0	32,0	28,3	30,9
Mutsuz	5,6	9,5	9,9	9,1	8,8	11,4	11,5	8,8	8,0	8,3	8,2	8,9	8,8	8,8	8,9
Çok Mutsuz	1,7	2,6	2,9	2,8	2,2	2,5	3,1	2,0	1,9	1,8	2,6	2,8	2,6	1,6	2,1
Erkek															
Çok Mutlu	12,4	8,4	8,0	7,6	7,6	7,4	6,4	8,6	7,8	7,9	9,1	7,6	7,0	6,9	6,1
Mutlu	45,7	46,1	46,8	47,6	50,6	46,3	43,9	51,0	51,7	51,2	47,0	44,4	45,9	51,2	47,5
Orta	34,1	32,0	30,9	32,1	30,3	30,7	32,7	28,9	30,0	29,7	32,0	34,9	34,3	30,2	33,8
Mutsuz	6,2	10,7	11,3	10,2	9,3	13,6	13,7	9,9	8,8	9,5	9,1	10,2	10,1	10,2	10,1
Çok Mutsuz	1,5	2,7	3,0	2,5	2,2	2,1	3,4	1,6	1,7	1,8	2,8	2,9	2,7	1,5	2,4
Kadın															
Çok Mutlu	11,6	10,2	10,3	9,9	9,8	9,1	8,9	9,7	9,2	9,1	10,1	8,5	8,9	8,2	8,4
Mutlu	49,4	51,3	50,2	50,5	52,3	48,7	49,2	53,0	55,4	53,7	51,8	51,9	51,3	56,3	54,0
Orta	32,2	27,6	28,1	28,5	27,3	30,0	29,6	27,3	26,2	28,1	28,5	29,2	29,8	26,4	28,1
Mutsuz	5,0	8,4	8,6	7,9	8,4	9,4	9,5	7,6	7,3	7,2	7,3	7,6	7,6	7,5	7,8
Çok Mutsuz	1,8	2,5	2,8	3,1	2,2	2,8	2,8	2,4	2,0	1,9	2,4	2,8	2,4	1,6	1,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2017

Türkiye’de ekonomik açıdan gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiye baktığımızda 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de kişi başına milli gelir ile mutluluk arasındaki ilişki Şekil 2.5’te görülmektedir.

Şekil 2.5. Türkiye’de 2004-2017 Yılları Arasında Mutluluk ve Gelir İlişkisi

Türkiye’de kişi başına milli gelir kriz yılı olan 2009 haricinde belirli bir artış ivmesine sahipken, mutluluğun kişi başına milli gelirden bağımsız olarak yatay seyrettiği, azaldığı ve arttığı yıllar olmaktadır. Bu ilişki göstermektedir ki; Türkiye’de gelir artışları tüm bireyler için ve her zaman mutluluk getirmemektedir. Tablo 2.6’da Türkiye’de 2004-2017 yılları arasında mutluluk ve makroekonomik göstergelere ilişkin veriler yer almaktadır. Mutlu bireylerin yüzdesi kriz yılı olan 2009’da % 54,3 ile son 13 yılın en düşük düzeyine düşmüştür. Reel büyüme oranı da 2004 yılından itibaren kriz yılına kadar düşüş göstermiş, sonraki iki yıl artmış 2012, 2014 ve 2016 yıllarında tekrar düşmüştür. İnsani Kalkınma Endeksi açısından bakacak olursak; Türkiye, 2015 yılına göre bir basamak daha yükselerek 71. sırada yani yüksek insani gelişmişlik seviyesinde yer almıştır. 2015’teki 0,764 puanlık gelişmişliğini 2016’da 0,767’ye çıkarmıştır. Bu yükseliş aslında insani gelişmişliğin her yıl düzenli olarak ölçülmeye başlandığı 2010 yılından itibaren devam etmektedir. Yine UNDP verilerine baktığımızda Türkiye 2010-2015 arasındaki beş yıl içinde endekste 9 basamak ilerlemiş 80. sıradan 71. sıraya gelmiştir. Bu dönem insani gelişimde ortalama yıllık büyümesi ise 0,81 olmuştur. Yıllık enflasyon ve işsizlik rakamlarına bakacak olursak; yıllık enflasyon 2008 yılında % 10,43 ve 2017 yılında

11,92 ile yükseldiği görülmektedir, işsizlik oranının ise; 2008-2010 ve 2015-2017 yılları arası % 10'un üstünde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2.6. Mutluluk ve Makroekonomik Göstergelerin İstatistikleri

Yıl	Mutlu Bireylerin Yüzdesi (TÜİK)	Kişi Başına GSYİH (\$) (TÜİK)	Reel Büyüme (%) (TÜİK)	İnsanı Kalkınma Endeksi (UN Development Programme)	Yıllık Enflasyon (%) (TÜİK)	İşsizlik (%) (TÜİK)
2004	58.0	5.961	9.6	0.757	8.60	10.3
2005	57.6	7.304	9.0	0.775	8.19	9.5
2006	57.9	7.906	7.1	-	9.59	9.0
2007	60.2	9.656	5.0	0.806	8.78	9.2
2008	55.7	10.931	0.8	-	10.43	10.0
2009	54.3	8.980	-4.7	-	6.28	13.1
2010	61.2	10.560	8.5	0.679	8.58	11.1
2011	62.1	11.205	11.1	0.699	6.45	9.1
2012	61.0	11.588	4.8	0.722	8.93	8.4
2013	59.1	12.480	8.5	0.759	7.49	9.0
2014	56.3	12.112	5.2	0.761	8.85	9.9
2015	56.5	11.019	6.1	0.764	7.66	10.3
2016	61.3	10.883	3.2	0.767	7.78	11.8
2017	58.0	10.688	7.3	-	11.92	10.3

Mutluluk ekonomisi konusunda Türkiye üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 2.7'de Türkiye üzerine yapılan çalışmalar, kullandıkları veri setleri ve elde ettikleri sonuçlar yer almaktadır. Tabloda (+) işaret mutlulukla söz konusu değişken arasında aynı yönlü bir ilişki olduğunu, (-) işaret ters yönlü bir ilişki olduğunu, (U) ise mutlulukla U-şekilli bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Gitmez ve Morçöl (1994) kendi verilerini kullanarak yaptıkları çoklu diskriminant analizde sosyo-ekonomik statünün yaşam tatminini pozitif bir şekilde etkilediğini bulmuşlardır (Gitmez ve Morçöl, 1994:77-98). Bozkuş vd. (2006) TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2004 yılı verilerini kullanarak yaptıkları sıralı logit analizinde kırsal kesimde yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre daha mutlu olduklarını, kadınların erkeklere kıyasla daha mutlu olduğunu, eğitim düzeyinin artmasının mutluluğu azalttığını ayrıca subjektif değerlendirmede, genelde gelecek ile ilgili olumlu beklentisi olanların mutluluk düzeyinin yüksek olduğunu, medeni durum açısından ise evlilerin mutluluk düzeyinin arttığını belirlemişlerdir (Bozkuş vd., 2004:93-116).

Tablo 2.7. Türkiye’de Mutluluk Ekonomisine İlişkin Literatür

Yazarlar	Veri Seti	Sonuçlar
Gitmez ve Morçöl (1994)	Kendi verileri	Sosyo-ekonomik statü yaşam tatminini pozitif bir şekilde etkiler
Bozkuş vd. (2006)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2004	Sağlık (+), Kadınlar (+), Gelir (+), Evlilik (+), Kentte Yaşam (+), Eğitim (-)
Selim (2008)	European Values Survey (1990,1996,2001)	Yaş (-), Gelir (+), Sağlık (+), İşsizlik (-), Evlilik (+) Çocuk Sayısı (-), Eğitim (anlamsız), Erkekler (-)
Selim (2008b)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2004	Evlilik ya da zenginlik gibi mutluluğun kökleri araştırılmış ve sosyo-ekonomik göstergelerin birey için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Şeker (2009)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2003-2007	TÜİK verilerine dayalı deskriptif bir çalışma
Babadağ vd. (2009)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2003-2007	Umut derecesi (+), Gelir (+), Evlilik (+)
Bülbül ve Giray (2011)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2008	Gelir (+), Evlilik (+), Eğitim (+)
Akın ve Şentürk (2012)	European Quality of Life Survey	Erkekler (+), Evlilik (+), Yaş (U), Eğitim (-), Sağlık (+)
Atay (2012)	World Values Survey 1994-1999	HDI (+), Ekonomik Özgürlük Endeksi (+), Yaş (-), Kadınlar (+), Evlilik (+), Din (+), Gelir (+), Eğitim (+), Kentte Yaşam (+), İşsizlik (-)
Selim (2012)	European Values Survey and World Values Survey	Erkekler (-), Evlilik (+), Yaş (-), Kentte yaşam (+), Sağlık (anlamsız), İşsizlik (-), Kurumlara Güven (anlamsız)
Ekici ve Koydemir (2013)	European Values Survey	Güven (+), Hükümetten Memnuniyet (+), Erkekler (-), Evlilik (+), Yaş (-), Din (anlamsız), İşsizlik (+),
Dumludağ (2013)	Life in Transition Survey 2010	Yaş (+), Erkekler (+), Sağlık (+), Eğitim (+), Evlilik (+), Hane halkı Tüketimi (+), İşsizlik (-)
Kangal (2013)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2004-2010	Kadınlar (+), Evlilik (+), Eğitim (+)
Şimşir (2013)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2010	Gelir (+), Yaş (U), Kadın (+), Evli (+), Kır (+), İstihdam (anlamsız)
Caner (2015)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2003-2011	Gelir (+), Yaş (U), Erkek (-), Evlilik (+), İşsizlik (-), Eğitim (+)
Dumludağ vd. (2015)	TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2011	Gelir (+), Kırsalda Yaşam (+), Evlilik (+), Yaş (U), Eğitim (Doğrusal olmayan)

Kaynak: Eren, 2015:49

Selim (2008a) European Values Survey anket verilerini kullanarak Türkiye’de 1990, 1996 ve 2001 yıllarında mutluluk ile ekonomik ve sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sıralı logit modelden elde ettiği sonuçlara göre; yaş, işsizlik ve çocuk sayısı ile mutluluk arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, erkeklerin kadınlara kıyasla daha mutsuz olduğu, gelir arttıkça mutluluğun arttığını, evliliğin ve kentte yaşamın mutluluğu arttırdığı sonucuna ulaşmıştır (Selim, 2008a:531-562).

Selim (2008b) TÜİK’in 2004 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerini kullanarak Türkiye’de öznel refah göstergesi olan bireysel mutluluk kaynağı değerlerini Multinomial Logit model ile analiz etmiştir. Model sonuçlarına göre, kullanılan her bir bağımsız değişken mutluluk kaynağı olan değerler üzerinde farklı etkilere sahiptir. Ayrıca, elde edilen sonuçlar bireylerin mutluluk kaynağı olarak bir iş sahibi olmayı tercih etmesinde cinsiyetin önemli bir rolü olduğunu, iş ve paraya sahip olmanın daha fazla mutluluk getireceğine inanan bireyler için ise gelirin ve eğitimin önemli olduğunu göstermiştir (Selim, 2008b:345-358). Şeker (2009) TÜİK Yaşam Memnuniyeti 2003-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak verilere dayalı deskriptif bir çalışma yapmıştır. Babadağ vd. (2009) TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2003-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları çalışmada gelir düzeyi, evlilik ve umudun derecesinin mutluluğu artırdığı sonucunu bulmuşlardır (Babadağ vd., 2009).

Bülbül ve Giray (2011) TÜİK 2008 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması anket verilerini Doğrusal Olmayan Kanonik Analizi kullanarak incelemişlerdir. Evli kadınların mutluluklarının orta üst mutluluk seviyesinde olduğunu, kentte oturup çalışan, nispeten düşük gelire sahip olan erkeklerin, orta-üst mutluluk seviyesinde olduklarını, insanları en çok mutlu eden kişilerin ise aileleri olduğunu ortaya koymuşlardır. İlkokul mezunu, orta yaşlı emeklilerin de mutluluk seviyesinin orta-üst mutluluk seviyesinde olduğunu ve onları en mutlu eden şeyin sağlık olduğunu ifade etmişlerdir (Bülbül ve Giray, 2011:113-123).

Akın ve Şentürk (2012) “Secondary European Quality of Life Survey” 2007 yılı verileriyle sıralı lojistik regresyon analizi yapmışlardır. Çalışmada; iş durumu açısından emeklilerin ve öğrencilerin en yüksek mutluluk düzeyine sahip olduğu, kamu sektöründe çalışanların daha mutlu olduğu, eğitim düzeyi arttıkça mutluluğun azaldığı, fark son derece küçük olmak üzere evli bireylerin medeni durumu diğer olan bireylere göre daha mutlu olduğu, gelir düzeyi 50-99 euro arasında olan bireylerin, bu

soruya cevap vermeyen bireylere göre daha mutlu olduğu yaş ile mutluluk arasında U şekilli bir ilişki olduğu yani 35-44 yaş arası mutluluğun daha az olduğu vesağlık durumu iyi olan bireylerin daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akın ve Şentürk, 2012:183-193).

Atay (2012) “World Values Survey 1994-1999 anket verilerine kullanarak sıralı lojistik regresyon analizi yapmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre; insani kalkınma endeksi ve ekonomik özgürlük endeksi ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki, yaş ile mutluluk arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Kadınların ve evli olanların daha mutlu olduğu, gelirle birlikte mutluluğun arttığı, eğitilmiş, kentte yaşayan ve dini inanca sahip insanların daha mutlu olduğu, işsizlerin ise çalışanlara oranla daha mutsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Atay, 2012:16).

Selim (2012) Avrupa Birliği ülkelerindeki ve Türkiye’deki bireysel yaşam tatminini ve mutluluğu etkileyen faktörlerin karşılaştırmalı analizini ele almıştır. Dünya Değerler Anketi, Avrupa Değerler Anketi ve Eurobarometer 69.2 anketleri verilerini sıralı logit model kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre; AB’de enflasyon, Türkiye’de ise işsizlik en önemli görülen iki sorundan birisi olmuştur. AB ülkelerinde erkekler kadınlara göre yaşamdan daha az tatmin olmaktadır. AB ülkelerinde boşanmış, ayrı yaşayan ve dul insanlar evli olanlara göre yaşamdan daha az tatmin olmaktadır, hem AB’de hem de Türkiye’de bekâr olmanın yaşam tatmini üzerindeki etkisi anlamsızdır. AB genelinde işsizlerin yaşam tatmini çalışanlara göre daha düşüktür. Eğitimi tamamlama yaşı hem AB ülkelerinde hem de Türkiye’deki insanların yaşam tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. AB genelinde kırsal kesimde yaşayanlar kentsel kesimde yaşayanlara göre yaşamdan daha fazla memnuniyet duymaktadırlar. AB ülkelerinde yaşıyla yaşam tatmini üzerindeki etkisi U şeklinde ve negatiftir. Cinsiyet, medeni durum, istihdam, politik görüş, eğitim, yaş ve yerleşim yerinin Türkiye’deki bireylerin yaşam tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Kurumlara güven konusunda Türkiye ve AB geneli arasında en belirgin farklılıklar; basına, hukuk sistemine, orduya ve AB’ye olan güvende görülmektedir. AB genelinde basına olan güven Türkiye’dekinden çok daha fazla iken Türkiye’de orduya güvenenlerin oranı daha fazladır (Selim, 2012:101).

Ekici ve Koydemir (2013) çalışmalarında European Values Survey 1999 ve 2008 anket verilerini sıralı logit model kullanarak Türkiye için analiz etmişlerdir. Hükümetten memnuniyet düzeyi ile mutluluk arasında olumlu bir ilişki olduğunu,

daha yüksek gelir düzeyinin daha yüksek mutluluğa neden olduğunu, işsiz insanların daha mutlu olduğunu, dindarlığın 1999'da mutluluk ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu ancak 2008'de mutlulukla negatif ilişkili olduğunu, erkeklerin daha mutlu olduğunu, evlilerin ve işsizlerin daha mutlu olduğunu ve yaş ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (Ekici ve Koydemir, 2013:1031-1053).

Dumludağ (2013) 2010 yılında European Bank for Reconstruction and Development ve World Bank tarafından yürütülen Life in Transition Survey anket verilerini sıralı logit model ile analiz etmiştir. Anket Türkiye için 1,003 gözlem içermektedir. Analiz sonucuna göre Türkiye'de erkekler kadınlara göre daha mutludur yaş arttıkça mutlulukta artmaktadır, sağlıklı ve eğitilmiş insanlar daha mutludur, hane halkı tüketimi ile mutluluk arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve işsizlikle mutsuzluk arasında negatif yönlü bir ilişki vardır (Dumludağ, 2013:1199-1210).

Kangal (2013) TÜİK'in 2004-2010 yıllarına ait verilerini ele alarak deskriptif olarak yaptığı çalışmada Türk hanehalkının mutluluk profilini ortaya çıkarmıştır. Çalışmada kadınların daha mutlu olduğu, yaş ile mutluluk arasında U şekilli bir ilişki olduğu, evlilerin daha mutlu olduğu ve eğitim düzeyi arttıkça mutluluğun arttığını belirtmiştir (Kangal, 2013:214-233).

Şimşir (2013) TÜİK 2010 yılı verilerini kullanarak sıralı lojistik regresyon analizi ile Türkiye'de mutluluğun belirleyicilerini analiz etmiştir. Şimşir, analiz sonucunda; Türkiye'de gelir arttıkça mutluluğun arttığını, kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğunu, yaş ile mutluluk arasında U şekilli bir ilişkinin var olduğunu, evli olanların medeni durumu diğer olanlara göre daha mutlu olduğunu, kırdaki yaşayanların kentte yaşayanlara göre daha mutlu olduğunu ve istihdam ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır (Şimşir, 2013:7-22).

Caner (2015) TÜİK'in 2003-2011 yılları arasındaki 'Yaşam Memnuniyeti Araştırması' anketi verilerini en küçük kareler yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Yaptığı analiz sonucunda; gelir arttıkça mutluluğun arttığını, yaş ile U şekilli bir ilişki olduğunu, erkeklerin kadınlara göre daha mutsuz olduğunu, evli bireylerin daha mutlu olduğunu, eğitim arttıkça mutluluğun arttığını ve işsizlikle mutluluk arasında negatif ilişki olduğunu bulmuştur (Caner, 2015:1323-1345).

Dumludağ vd. (2015) yaptıkları çalışmada, TÜİK 2011 yılı 'Yaşam Memnuniyeti Araştırması' anketi verilerini sıralı logit model kullanarak analiz

etmişlerdir. Gelir arttıkça mutluluğun arttığını, kırsalda yaşamın mutluluğu artırdığını, evli olanların daha mutlu olduğunu, yaş ile mutluluk arasında U şekilli bir ilişki olduğunu ve mutlulukla eğitim arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu bulmuşlardır (Dumludağ vd., 2015:955-980).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODEL MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda analizde kullanılmış olan veriler, yöntem ve modeller hakkında bilgiler verilmiş, literatürde daha önce yapılmış olan ekonometrik analizlerde kullanılan modellerin teorik altyapısına değinilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda kurulan modellerde faydalanılan yöntemler tartışılmıştır.

3.1. MODEL

Lojistik modelin ekonometrik analizlerde ilk olarak kullanılması 1840'li yıllara kadar uzanmaktadır. Sosyal ve ekonomik konuların analizinde ağırlıklı olarak kullanılan logit analizin ortaya çıkışı nüfus artış hızının, matematiksel bir ifadeyle açıklanmasına yönelik çalışmalarla olmuştur. 1972 yılında Finney lojistik regresyonu probit analizine bir alternatif olarak önermiştir. Truett vd. 1967, Halperin vd. 1971 yılında lojistik regresyonun, ortalamanın 0 ve varyansın 1 olduğu normal dağılım varsayımları ihlal edildiğinde, diskriminant analizine alternatif olarak önermişlerdir. 1975 yılında Walker, bağımsız değişkenlerin bileşik dağılımının, hem deney, hem de kontrol grubu için aynı varyans-kovaryans matrisi ile çok değişkenli normal dağılıma uyduğunda risk kestirici olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Lojistik regresyon analizi özellikle son 20 yıldır askeri konularda, meteorolojide, iç göç hareketlerinde ve eğitim alanında sıklıkla kullanılmaktadır.

Lojistik regresyon analizinin önündeki lojistik ismi bağımlı değişkene yapılan logit dönüştürmeden kaynaklanmaktadır. Bağımlı değişkene uygulanan bu dönüştürme hem modelin tahmini hem de model sonuçlarını yorumlamak açısından bir takım farklılıklara neden olmaktadır (Çokluk, 2010:1359-1363). Logit modeller bağımlı değişkenin sahip olduğu kategoriye göre farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Kategorik yapıya sahip olan bağımlı değişken iki durumlu olduğunda İkili Logit Regresyon Analizi (Binary Logistic Regression Analysis) kullanılır. Bağımlı değişken en az üç kategoriden oluşmakta, sınıflanabilir bir yapıda, nominal ve kendi

içinde bir sıralamaya sahip değilse Multinomial Logit Model ve bağımlı değişken en az üç kategoriden oluşuyor ve kategoriler sıralı (ordinal) bir yapıda ise Sıralı Logit Model kullanılmaktadır.

Ekonometrik modellemelerde elde edilen verilerin analizi nitel değişkenlerden oluşuyorsa birçok farklı teknik kullanılmaktadır. Bu tekniklerden biri olan ve bu çalışmada kullanılan sıralı logit modeli teorik olarak anlatmadan önce modelin daha iyi anlaşılması için öncelikle analizin isminde geçen logit kavramından bahsetmek gerekmektedir.

Logit model, bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık kurallarına göre sınıflayan, tablolaştırılmış ya da ham veri setlerini analiz eden istatistiksel bir yöntemdir. Bağımlı değişkeninin iki değerli olduğu bir olasılık modeli olan logit model şu şekilde ifade edilebilir. Logit model bağımsız değişken sonsuza giderken, bağımlı değişkenin ($Y=1$) 1'e asimptot olduğu matematiksel bir fonksiyondur.

$$P_i = E(Y = 1 / X_i) = \alpha + \beta X_i$$

$$P_i = E \left(Y = \frac{1}{X_i} \right) = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha + \beta X_i)}} \quad (3.1)$$

(3.1) eşitliğinde $Z_i = (\beta' X_i)$ olarak alınırsa,

$$P_i = E \left(Y = \frac{1}{X_i} \right) = \frac{1}{1 + e^{-Z_i}} \quad (3.2)$$

Logit model, kümülatif lojistik dağılım fonksiyonuna sahiptir ve Denklem (3.2) söz konusu kümülatif lojistik dağılım fonksiyonunun ifade etmektedir. Denklemdeki X hangi değerleri alırsa alsın fonksiyondaki eksponansiyel terim daima pozitif bir sayı olacağından P_i 'nin alt sınırı da 0 olacaktır. Böylece olasılık için gerekli bir koşul olan $0 \leq P_i \leq 1$ koşulunu da bu fonksiyon sağlamış olacaktır (Çolakoğlu, 2011:41).

$Z_i \rightarrow +\infty$ a giderken e^{-Z_i} sıfıra gider, $Z_i \rightarrow -\infty$ a giderken e^{-Z_i} tanımsız olarak artar ($e=2,71828$). Z_i , $-\infty$ dan $+\infty$ a giderken P_i 0 ile 1 aralığında yer almaktadır. P_i ile Z_i arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır ve modelin doğrusallaştırılması kümülatif lojistik dağılım fonksiyonunun tersi alınarak yapılabilir (Saygın, 2008:12-13).

$$1 - P_i = \frac{1}{1 + e^{Z_i}} \quad (3.3)$$

(3.3) nolu denklemden;

$$\frac{P_i}{1 - P_i} = \frac{1 + e^{Z_i}}{1 + e^{-Z_i}} = e^{Z_i} \text{ yazılabilir.} \quad (3.4)$$

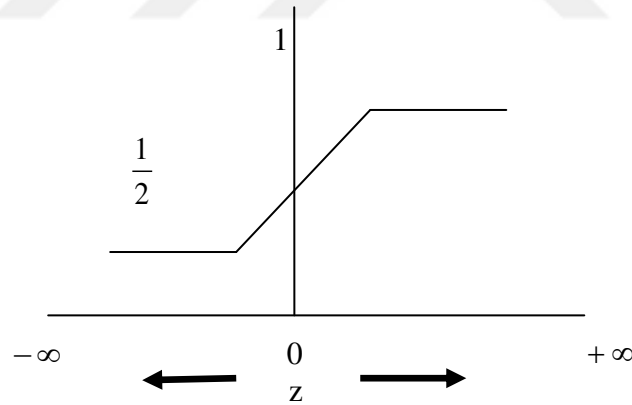
$$\frac{P_i}{1 - P_i} \text{ fark oranıdır (=odds ratio).}$$

Fark oranının doğal logaritması alınırsa aşağıdaki gibi parametre ve değişkenlerinde doğrusal denklem elde edilir.

$$\ln \left[\frac{P_i}{1 - P_i} \right] = \ln(e^{Z_i}) = Z_i = \beta' X_i$$

$Z_i = \beta' X_i$ denklemi logit model olarak ifade edilmektedir.

Lojistik regresyon fonksiyonun şekli Şekil 3.1'deki gibidir. Lojistik regresyona ait olan eğrinin S şekline sahip olması analizin popüler hale gelmesine neden olmuştur. S şekline sahip olan bu eğride olasılıkların değeri artan ve azalan z kombinasyona sahipken (z; bağımsız değişkenlerin kombinasyonu) fonksiyonun değeri 0 ile 1 değerleri arasında kalmaktadır (Arı, 2013:14).

Şekil 3.1. Lojistik Regresyon Fonksiyonunun Gösterimi (Arı, 2013:14)

Lojistik regresyon modelinin geçerliliği için iki varsayımın sağlanması gerekir. Birincisi görünmez (latent) değişken varsayımdır. Bu varsayımın temel nedeni lojistik regresyondaki standartlaştırılmış değişkenleri ve R^2 leri anlamaktır. İnsanların mutsuz olmasını örnek olarak ele alırsak, bir kişinin hissettiği gerçek mutsuzluk miktarı (y^*) olsun. (y^*) in sürekli bir değişken olduğunu varsayalım. y^* 'ın pozitif değerleri mutsuzluk derecesini negatif değerler ise mutluluk derecesini

gösterebilir. Buradaki amaç kişinin mutsuz olup olmadığının tespit edilmesidir. y değişkeni y^* görünmez değişkeninin bir yansıması olmaktadır.

$y^* > 0$ ise insanlar çok mutlu değil ($y=1$)

Diğer durumda $y=0$

y^* bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak varsayılabilir. Yani

$$y^* = \alpha + \sum \beta_k X_k + \varepsilon$$

Böylece p_i , yani $y=1$ olma olasılığı

$$\begin{aligned} P_i = P(y=1) &= P(y^* > 0) = P(\alpha + \sum \beta_k X_k + \varepsilon > 0) + P(\varepsilon > -(\alpha + \sum \beta_k X_k)) \\ &= P(\varepsilon < \alpha + \sum \beta_k X_k) \end{aligned}$$

Bu ifade yer alan son terim hataların simetrik dağıldığı varsayımını takip etmektedir. Kullanılacak olan analizin şekli hata teriminin dağılımını belirlemektedir. Hata teriminin lojistik dağılıma uygun dağıldığı varsayılırsa, kullanılacak olan analitik teknik lojistik regresyon analizidir. Lojit formülasyon $y=1$ olma olasılığını kapalı şekilli bir gösterim ile ifade edebildiği için matematiksel olarak avantajlıdır (Emeç, 2001:23).

$$P(y=1) = P_i = \exp(\alpha + \sum \beta_k X_k) / (1 + \exp(\alpha + \sum \beta_k X_k))$$

Denklemdaki üstel fonksiyon ($\exp$) her zaman 0 ile sonsuz arasında yer alacağından, denklemin sağ yanı daima 0-1 arasında sınırlı olacaktır.

Logistik regresyon kullanmanın gizli (latent) değişken varsayımı dışında ikinci nedeni, doğrusal fonksiyonun 0-1 sınırlarını korumak için uç kısımlarda biraz kıvrılmasının gerekli olmasıdır. Doğrusal model aralıklar için doğal bir seçenek olduğu gibi, logistik fonksiyon gibi sigmoid bir eğri için de olasılıkların modellenmesi doğal bir seçenektir (Emeç, 2001:24).

3.1.1. Sıralı Logit Model

Lojistik regresyon analizinde üç temel teknik söz konusudur. Bu teknikler: İkili (binary) lojistik regresyon, nominal lojistik regresyon, sıralı (ordinal) lojistik regresyondur. Bu çalışmada sıralı (ordinal) lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Sıralı lojistik regresyon modellerinin elde edilmesinde beş temel bağlantı fonksiyonu (link function) kullanılmaktadır. En sık kullanılan fonksiyonlar ise logit, probit ve clog log fonksiyonlarıdır. Bağlantı fonksiyonu, sıralı lojistik regresyon

modelinin yapılandırılmasında kullanılan olasılık fonksiyonudur. Bu bağlantı fonksiyonları Tablo 3.1’de gösterilmiştir (Şerbetçi, 2012:20).

Tablo 3.1. Bağlantı Fonksiyonları

Fonksiyon	Gösterim	Uygulama Alanı
Logit	$\ln\left(\frac{\gamma}{1-\gamma}\right)$	Tüm kategorilerin olasılık değeri eşitse kullanılır.
Tamamlayıcı Log Log	$\ln(-\ln(1-\gamma))$	Yüksek kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Negatif Log Log	$-\ln(-\ln(\gamma))$	Düşük kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Probit (normal fonk. tersi)	$\phi^{-1}(\gamma)$	Normal dağılmış gizli değişken söz konusu olduğunda kullanılır.
Cauchit	$\tan(\pi(\gamma - 0,5))$	Birçok uç değer olduğu kategori varsa kullanılır.

Burada γ bir olayın meydana gelme olasılığıdır.

Kaynak: Şerbetçi, 2012:20

Bağlantı fonksiyonunun hangisinin kullanılacağına ilişkin uygulamalarda kesinlik yoktur. Kategorilere ayrılan değişkenlerin birikimli olasılık değerlerinde ani bir değişiklik söz konusu değilse, probit ve logit fonksiyonları sıralı lojistik regresyon analizi için uygun seçenek olmaktadır. Eğer kategorilerin birikimli olasılık değerlerinde ani değişimler söz konusuysa diğer modeller kullanılmalıdır. Örneğin birinci kategoriden başlayarak birikimli olasılık değerindeki artışlar yavaş olurken daha yüksek kategorilerde birikimli olasılık değerinde ani bir artış söz konusu oluyorsa, tamamlayıcı log log bağlantı fonksiyonu tercih edilmelidir. Tam tersi durumda, yani düşük kategorilerin birikimli olasılık değerinde daha fazla artış olurken, yüksek kategorilerde daha az artış oluyorsa negatif loglog bağlantı fonksiyonu kullanılmalıdır (Şerbetçi ve Özçomak, 2013:94).

Sıralı lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken nitel, sıralı ölçekte ve en az üç kategoriden oluşmalı, sıralamanın ise küçükten büyüğe doğru kodlanmış olması gerekmektedir. Sıralı lojistik regresyon analizinde, bağımsız değişkenlerin ise hepsinin birlikte sürekli ya da kategorik olması konusunda herhangi bir şart söz konusu değildir. Ancak yapılan çalışmalarda, kullanılan bağımsız değişkenlerin sürekli olması tavsiye edilmektedir (Ayhan, 2006:21).

Sıralı lojistik regresyon modelinin temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Modeldeki bağımlı değişken gözlemlenmeyen sürekli ve gizli (latent) değişkenden düzenlenlenmiş sıralı ve gruplara ayrılmış bir

değişkendir. Fakat bu sıralı bağımlı değişkenin kategorilerinin eşit aralıklara sahip olduğu kesin değildir.

- ✓ Sıralı lojistik regreyon modelinde normal dağılım ve sabit varyans varsayımı yoktur. Sıralı değişken üzerindeki etkileri açıklamak için bağlantı fonksiyonunu kullanmaktadır.
- ✓ Modeldeki regresyon katsayısının değeri sıralı kategorik değişkenin kategorilerine bağlı değildir. Bu nedenle modelde bağımsız değişkenle sıralı kategorik değişken arasındaki ilişki kategoriden bağımsız olduğu varsayılmaktadır (Şerbetçi ve Özçomak, 2013:93).

Sıralı logit ve probit modeller, orijinal olarak Walker ve Duncan (1967); McKelvey ve Zavoina (1975) tarafından daha çok ekonomi ve finans alanlarında kullanılmıştır. Sıralı tercih modeli (ordered multiple choice model) aşağıdaki gibi bir ilişkiyi varsaymaktadır (Emeç, 2001:27-29):

$$G(\text{Prob}(Y \leq j)) = \alpha_j + \beta' X \quad j=1, \dots, k \quad (3.5)$$

Burada Y değişkeni, k+1 farklı kategoriden biriyle ölçülür, α_j , k sabit kesme parametresidir. β' , sabit kesme terimi içermeyen eğim parametre vektörüdür.

Dolayısıyla $\alpha_1 < \alpha_2 < \dots < \alpha_{k-1} < \alpha_k$ olur.

(3.5) nolu model, bağımlı değişken kategorilerinin kümülatif olasılıklarına dayalıdır, farklı Y kategorileri için regresyon fonksiyonlarının logit ölçeğine paralel olduğunu varsayar.

Değerlerin sırasını göz önüne alan sıralı logit model kümülatif olarak aşağıdaki biçime sahiptir:

$$\text{logit}(p_1) = \log\left(\frac{p_1}{1-p_1}\right) = \alpha_1 + \beta' X \quad (3.6)$$

$$\text{logit}(p_1 + p_2) = \log\left(\frac{p_1 + p_2}{1-p_1-p_2}\right) = \alpha_2 + \beta' X \quad (3.7)$$

$$\text{logit}(p_1 + p_2 + \dots + p_k) = \log\left(\frac{p_1 + p_2 + \dots + p_k}{1-p_1-p_2-\dots-p_k}\right) = \alpha_k + \beta' X \quad (3.8)$$

$$\text{ve} \quad p_1 + p_2 + \dots + p_k = 1$$

Burada

$$p_1 = \Pr(Y = 1) = \frac{\exp(\alpha_1 + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_1 + \beta' X)}$$

$$p_1 + p_2 = \Pr(Y \leq 2) = \frac{\exp(\alpha_2 + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_2 + \beta' X)}$$

$$p_1 + p_2 + \dots + p_k = \Pr(Y \leq k) = \frac{\exp(\alpha_k + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_k + \beta' X)} \quad (3.9)$$

Bu model oransal fark model olarak bilinir, çünkü bir $Y \leq j$ olayının fark oranı (oddsratio), j kategoriden bağımsızdır. Fark oranının tüm kategoriler için sabit olduğu varsayılır. (3.7), (3.8) ve (3.9) nolu modeller, farkların pay kısmındaki olasılıkları ardarda toplayarak kümülatif logitler oluşturur.

Sıralı logitte bir gözlem değerini gözlemenin olasılığı şöyledir;

$i=1$ kategorisi, değişkenin minimum değerini, $i=2$, bir sonraki sıralı değeri, ..., $i=j$, j sıralı değeri gibi tanımlanır.

$$\Pr(Y = i) = \Pr(cut_{i-1} < \sum_j \beta_j X_j + u \leq cut_i) = \frac{1}{1 + \exp(-cut_i + \sum_j \beta_j X_j)} - \frac{1}{1 + \exp(-cut_{i-1} + \sum_j \beta_j X_j)}$$

Sıralı logit ve probit modellerinde de uygun olan model seçilir. Ne var ki çok denklemlili modellerde hatalar normal dağılımlı varsayıldığından sıralı probit modeli kullanılır. Fakat bunun yanında parametrelerin fark oranı açısından çözülmesi için, sıralı logit modeline ihtiyaç vardır (Amemiya, 1981:1513:1515).

Sıralı logit modellerde katsayı yorumu diğer Lojistik Regresyon modellerine göre daha karmaşıktır. Katsayı tahminleri değişik şekillerde yorumlanabilir:

- 1) Standartlaştırılmış katsayıları hesaplama
- 2) Tahmin edilen olasılıkları hesaplama
- 3) Tahmin edilen olasılıklardaki faktör değişmeyi hesaplama
- 4) Tahmin edilen olasılıklarda yüzde değişmeyi hesaplama olarak ifade edilebilir.

Logit modellerin katsayı yorumunda faktör değişme=fark oranından (oddsratio) yararlanılabilir. Kukla değişkende diğer tüm değişkenler sabit iken $\exp(\beta_k)$ değeri fark oranını veya faktör değişimini vermektedir, standardize edilmiş

faktör değişimini bulmak için ise diğer tüm değişkenler sabit iken $(\exp(\beta_k * s_k))$ değerinin hesaplanması gerekmektedir, burada s_k ; standart sapmayı ifade etmektedir; kantitatif değişkenlerde ise $(\exp(\beta - 1) * 100)$ işlemi ile yüzde değişme bulunup, basit bir cebir ile bağımsız değişkenler standartlaştırılabilir (Demaris, 1995:959-960; Emeç, 2002:17).

3.1.2. Sıralı Logit Modelde Gizli Değişken Kavramı

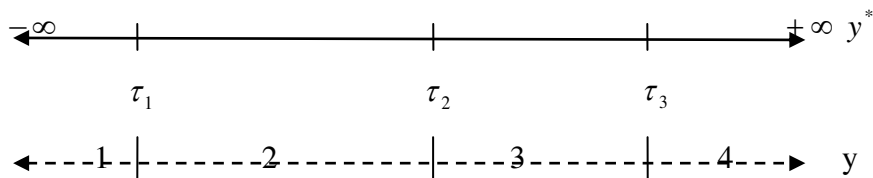
Sıralı regresyon modeli, $-\infty$ dan $+\infty$ 'a kadar değişen gizli bir değişken olan y^* değerinin, gözlemlenen bir değişken olan y 'ye eşlendiği bir ölçü modelinden türetilmektedir.

$$y_i = m \quad \text{eğer} \quad \tau_{m-1} \leq y_i^* < \tau_m \quad m=1' \text{den } J' \text{ye kadar}$$

τ eşik değer veya kesme noktaları olarak ifade edilmektedir. En uç kategoriler 1 ve J $\tau_0 = -\infty$ ve $\tau_J = \infty$ ile açık uçlu aralıklarla tanımlanır. Anket uygulanan kişilere herhangi bir düşünceye katılıp katılmadıklarının sorulduğunu varsayalım. Cevap kategorileri 'Hiç Desteklemiyorum' (HD); 'Desteklemiyorum' (D); 'Katılıyorum' (K), 'Kesinlikle katılıyorum' (KK). Varsayalım ki sıralı değişken sürekli. Gizli değişken y^* , sorulan soruya bireyin destek verdiğini göstermektedir. Gözlenen y , ölçüm modeline göre y^* ile ilgilidir:

$$y_i = \begin{cases} 1 \Rightarrow HD \text{ eğer } \tau_0 = -\infty \leq y_i^* < \tau_1 \\ 2 \Rightarrow D \text{ eğer } \tau_1 \leq y_i^* < \tau_2 \\ 3 \Rightarrow K \text{ eğer } \tau_2 \leq y_i^* < \tau_3 \\ 4 \Rightarrow KK \text{ eğer } \tau_3 \leq y_i^* < \tau_4 = \infty \end{cases}$$

Gizli değişkenden gözlemlenen kategorilere yapılan bu eşleme aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Şekil 3.2. Görünmez Değişkenden Gözlemlenen Kategorilere Yapılan Eşleme (Long, 1997:117)

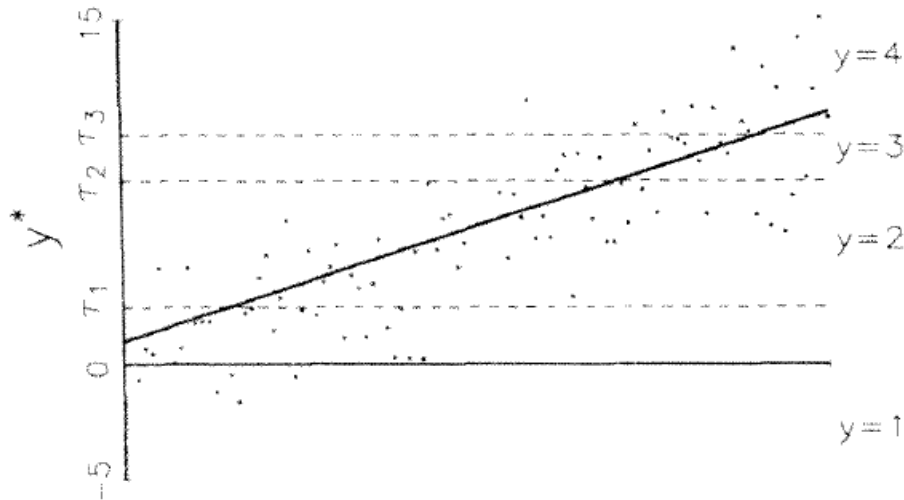
Düz çizgi, gizli değişken olan y^* 'ı ifade etmektedir. Kesme noktaları τ_1, τ_2 ve τ_3 ile işaretlenmiştir. y^* aralığında gözlenen y değişkeninin değerleri, kesikli çizgi ile düz çizginin aşağısında gösterilmiştir.

Tek bir bağımsız değişken için yapısal model

$$y_i^* = \alpha + \beta x_i + \varepsilon_i$$

biçiminde olup Şekil 3.3'ün A panelinde çizilmiştir. Gizli y^* , dikey ekseninde yer almaktadır ve 15, 0 ve -5 değerleri y^* 'ın ölçeğini algılamak için verilmiştir. Eşik değerler τ_1, τ_2 ve τ_3 , y^* 'ı gözlemlenen y 'nin dört değerine bölen kesikli çizgilerle gösterilmektedir. $\tau_0 = -\infty$ aşağıda bulunurken, $\tau_4 = \infty$ yukarıda bulunmaktadır. Gözlenen y 'nin değerleri ise sağ tarafta gösterilmektedir. $E(y^* | x) = \alpha + \beta x$ regresyonu $\alpha = 1$ ve $\beta = .1$ değerleri ile kalın çizgi ile gösterilmiştir. y^* gözlemlenemediğinden α ve β x üzerinde y^* regrese edilerek tahmin edilemez (Long, 1997:116-117).

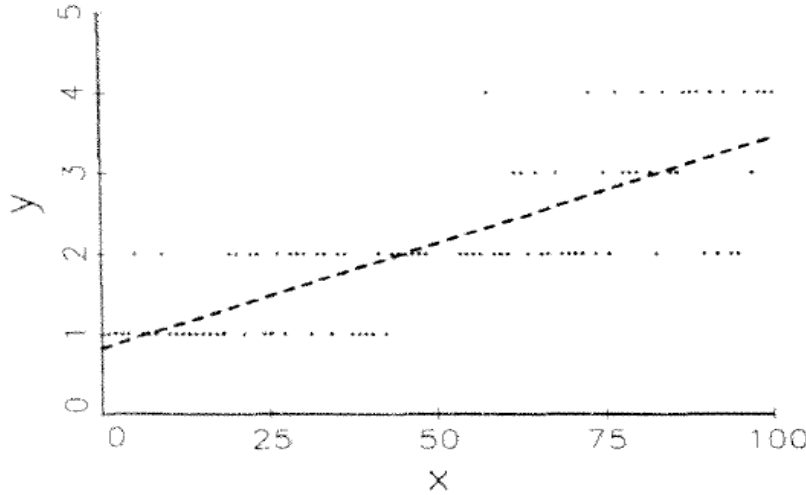
Panel A: Gizli Değişken y^* 'ın Regresyonu

Panel B ise, gözlemlenen y 'yi x 'e karşı göstermektedir. y 'nin x üzerindeki regresyonunun en küçük kareler tahmini kesikli çizgiyle gösterilmektedir ve tahmini eğimi 0,026'dır. x üzerinde y 'nin regresyonu, x üzerinde y^* 'ın regresyonunu ile tutarlı bir yakınlık göstermez çünkü bu regresyon dört kat daha büyük eğime sahiptir. A ve B panellerindeki regresyon çizgileri yalnızca benzer görünmektedir, çünkü dikey eksenlerin ölçekleri birbirinden farklıdır. Panel B'deki y eksenini, Panel A'daki y^* eksenini ile aynı ölçekte çizilirse, y 'nin x üzerindeki regresyon

çizgisi neredeyse yatay olacaktır. y 'nin x üzerindeki regresyonu ile ilgili bir diğer problem, hataların değişen varyanslı olması ve normal olmamasıdır. Doğrusal regresyonun sonuçları yalnızca, eşikler birbirinden tamamen aynı uzakta olduğunda, sıralı regresyon modelinin sonuçlarına tekabül etmektedir.

Panel B: Gözlemlenen y 'nin regresyonu

Şekil 3.3. Gizli Değişken y^* ve Gözlemlenen Değişken y 'nin Regresyonu (Long, 1997:116-117).

Şekil 3.3 ayrıca doğrusal regresyon modelinin bir diğer önemli özelliğini daha göstermektedir. Panel A'da, yapısal modelde değişiklik yapmadan başka bir kesme noktası eklenebilir ya da çıkarılabilir. τ_1 ve τ_2 arasına yatay bir çizgi çizdiğinizizi düşünün. Bu, “Katılmıyorum” ve “Katılıyorum” arasına “Nötr” kategorisi gibi, sıra ölçeğine başka bir kategori eklemeye karşılık gelecektir. Ancak bundan y^* 'in x üzerindeki regresyon çizgisi etkilenmez. Panel B'de, yeni kategori, y 'nin x üzerinde regresyon sonuçlarını etkileyecek yeni bir yatay gözlem satırı eklemeye karşılık gelecektir (Long, 1997:118-119).

3.1.3. Sıralı Logit Modelde Dağılımsal Varsayımlar

İkili tepki modelinde olduğu gibi, en çok olabilirlik tahmini de y^* 'in x üzerindeki regresyonunu tahmin etmek için kullanılmaktadır. En çok olabilirlik yöntemini kullanmak için hata dağılımının özel bir formunun olduğu varsayılmaktadır.

Sıralı logit modelde, hata terimi 0 ortalama ve $\pi^2/3$ varyans ile logistik dağılıma sahiptir. Olasılık yoğunluk fonksiyonu,

$$\lambda(\varepsilon) = \frac{\exp(\varepsilon)}{[1 + \exp(\varepsilon)]^2}$$

ve birikimli yoğunluk fonksiyon ise:

$$\Lambda(\varepsilon) = \frac{\exp(\varepsilon)}{1 + \exp(\varepsilon)}$$

Burada F, Λ şeklinde f ise λ şeklinde gösterilmektedir (Long, 1997:119).

3.1.4. Sıralı Logit Modeli Yorumlama

Sıralı lojistik regresyon modeli parametrelerinin yorumlanması üç farklı şekilde olmaktadır. Bunlar:

- Standartlaştırılmış katsayılara göre (y^* 'daki marjinal değişim)
- Kesikli değişmeye göre (Discrete change),
- Fark Oranına göre (Odds ratio)

3.1.4.1. y^* 'daki marjinal değişim

Sıralı regresyon modelinde $y^* = x\beta + \varepsilon$ ve y^* 'daki marjinal değişim x_k 'ya göredir:

$$\frac{\partial y^*}{\partial x_k} = \beta_k$$

y^* gizli olduğu için, marjinal değişim standartlaştırılmadan y^* 'ın tahmini standart sapması ile yorumlanamaz,

$$\sigma_{y^*}^2 = \beta' \text{Var}(x) \beta + \text{Var}(\varepsilon)$$

burada $\text{Var}(x)$, gözlenen x için kovaryans matrisidir. β en çok olabilirlik tahminleri

içermekte ve sıralı logit için $\text{Var}(\varepsilon) = \frac{\pi^2}{3}$ 'tür. x_k için y^* standartlaştırılmış katsayısı

$$\beta_k^{s_{y^*}} = \frac{\beta_k}{\sigma_{y^*}}$$

olarak yorumlanabilir. x_k 'daki bir birimlik artış için, diğer bütün değişkenler sabit tutulduğunda, $\beta_k^{s_{y^*}}$ kadar artar şeklinde yorumlanır.

3.1.4.2. Kesikli değişim

Sıralı Logit Modeli marjinal değişim olarak yorumlamak, olasılık eğrisi hızla değiştiğinde veya bağımsız değişken kukla değişken olduğunda yanıltıcı

olabilmektedir. Bu durumda kesikli değişim tercih edilmelidir. Kesikli değişim, x_s başlangıç değerinden x_E bitiş değerine bir değişim için tahmin edilen olasılıktaki değişimi ifade etmektedir ($x_k = 0$ dan $x_k = 1$ 'e giderken) Biçimsel olarak,

$$\frac{\Delta \Pr(y = mLx)}{\Delta x_k} = \Pr(y = mLx, x_k = x_E) - \Pr(y = mLx, x_k = x_s)$$

burada $\Pr(y = mLx, x_k)$ için, x_k 'ya özel bir değer verildiğinde $y=m$ olasılığını ifade eder. Değişim “ x_k, x_s 'den x_E 'ye değiştiği zaman, sonuç m 'nin tahmin edilen olasılığı, x 'te diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda $\frac{\Delta \Pr(y = mLx)}{\Delta x_k}$ kadar değişir.

Kesikli değişimin değeri aşağıdakilere bağlıdır:

- 1) x_k 'nın başladığı değere
- 2) x_k 'daki değişimin miktarına
- 3) Diğer tüm değişkenlerin değerine

Çoğu zaman, x_k haricindeki her bir sürekli değişken onun ortalamasında tutulur. Kukla bağımsız değişkenler için, değişim, değişkenin her iki değeri için hesaplanabilir. Örnek olarak, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı yaş değişikliği hesaplanabilir.

3.1.4.3. Fark oranı

Sıralı logit model aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\Omega_{\leq mL > m}(x) = \exp(\tau_m - x\beta)$$

Örneğin, ikili logitle aynı yaklaşımı kullanarak, x_k daki 1 birim değişikliğin etkisi:

$$\frac{\Omega_{\leq mL > m}(x, x_k + 1)}{\Omega_{\leq mL > m}(x, x_k)} = e^{-\beta_k} = \frac{1}{e^{\beta_k}}$$

olarak yorumlanabilir.

x_k 'da bir birimlik artış için bir değişkenin m 'den az ve m 'e eşit olma ihtimali diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda $\exp(-\beta_k)$ etkisiyle değişmektedir.

Odds oranının değeri m 'nin değerine bağlı değildir, bu nedenle paralel regresyon varsayımı orantılı olasılıklar varsayımı olarak da bilinir. Yani odds oranını şu şekilde yorumlayabiliriz:

x_k 'da bir birim artış için, daha yüksek bir sonuca kıyasla daha düşük bir sonucun olasılığı, diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda $\exp(-\beta_k)$ kadar değişir.

x_k , δ oranında değişirse;

$$\frac{\Omega_{\leq m > m}(x, x_k + \delta)}{\Omega_{\leq m > m}(x, x_k)} = \exp(-\delta \times \beta_k) = \frac{1}{\exp(\delta \times \beta_k)}$$

x_k 'nın δ kadar artması için, m'den az veya m'ye eşit olan bir sonucun farkı, diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda $(-\delta \times \beta_k)$ kadar değişir şeklinde yorumlanabilir (Long ve Freese, 2001:166).

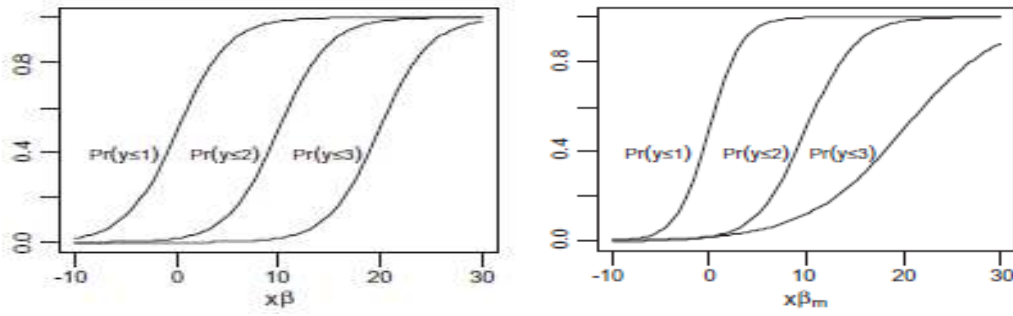
Sıralı lojistik modelin doğru bir şekilde kurulduğundan emin olmak için modelin paralel eğriler varsayımını sağlaması gerekmektedir. Paralel eğriler varsayımı, belirlenmiş olan regresyon katsayılarının sıralı kategorik değişkenin tüm kategorilerinde eşit olduğu varsayımına dayanmaktadır. Eğer paralel eğriler varsayımı sağlanmazsa model sonuçları anlamsız ve yanlış olacaktır. Bu nedenle öncelikle modelin paralellik varsayımını sağlayıp sağlamadığının test edilmesi gerekmektedir (Şimşir, 2013:17)

Sıralı lojistik regresyonun sahip olduğu bağımlı değişkene ait kategorilerin birbirine paralel olduğu varsayımın ihlali durumunda kategorilere ait paralellik bozulmakta ve sıralı logit modelin yerine alternatif modeller olan genelleştirilmiş logit model (non-proportional odds model) veya kısmi orantısal oran modeli (partial proportional odds model) kullanılmaktadır. Şekil 3.4 paralel eğriler varsayımının ihlal edildiği bu durumu anlatmaktadır. Paralel doğrular varsayımının test etmek amacıyla Brant test veya Wald testi kullanılmaktadır (Arı ve Yıldız, 2016:1366).

Paralel eğriler varsayımının test edilmesinde “sıfır hipotez H_0 ” ve “alternatif hipotez H_1 ”, aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

H_0 : Parametre tahminleri aynı kesme noktalarından geçer.

H_1 : Parametre tahminleri farklı kesme noktalarından geçer.

Şekil 3.4. Paralel Doğrular Varsayımı (Fullerton ve Xu, 2012:183)

Paralellik varsayımının sağlanması için $p > 0,05$ olmalıdır. Eğer modelin paralel eğriler varsayımı kabul edilmemişse yani $p < 0,05$ ise, incelenen dönemdeki veri setine ilişkin bağlantı fonksiyonu yanlış seçilmiş olabilir veya bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin tüm kategorileri arasındaki ilişki, bağımlı değişkenin tüm kategorilerin de farklılık gösterdiğinden böyle bir sonuca neden olmuştur (Ayhan, 2006:42).

3.2. MATERYAL

Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Ağı tarafından hazırlanan “World Happiness Report 2017” raporunun anket verileri kullanılmıştır. Rapor, Gallup şirketi tarafından dünya ülkelerinin her birindeki 1000’er kişiyle her yıl yüz yüze ve telefon üzerinden yapılan anketlerin oluşturduğu verilerin analizine dayanmaktadır. İnsanların hayatlarından duydukları memnuniyet düzeyi için 0-10 ölçeğinde en altta 0 en üstte ise 10’a kadar olan basamaklardan oluşan bir merdiven düşünceleri ve kişisel olarak kendilerini bu merdivenin hangi basamağında hissettiklerini belirtmeleri istenmiştir. Söz konusu raporda, verilerin nedenlerini açıklamada kullanmak üzere azalan önem sırasına göre 6 tane kriter belirlenmiştir. Bunlar: Kişi başına düşen GSYİH miktarı, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek (bir kişinin çevresinde zor zamanlarda yardım isteyebileceği kişilerin bulunması), seçim yapma özgürlüğü, cömertlik (toplumdaki bağış etkinlikleri) ve yolsuzluk algısı. Bunlardan ilk üç değişken, ülke bazındaki mutluluk farklarını açıklamada en etkili olan değişkenlerdir. World Happiness Report 2017’de yukarıda ifade edilen değişkenler yer aldığı için çalışmanın analiz kısmında söz konusu değişkenler kullanılmıştır bu değişkenlere dünya ülkelerine ait enflasyon ve işsizlik oranları da eklenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin verilerin alındığı kaynaklar Ek Tablo 1’de gösterilmektedir.

Kişi Başına Düşen GSYİH (GDP per capita): World Happiness Report 2017’de kişi başına düşen GSYİH’ya ilişkin istatistikler, 10 Ağustos 2016’da “World Development Indicator” verilerinden alınmıştır.

Sağlıklı Yaşam Beklentisi (Healthy life expectancy at birth): Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi verisi yazarlar tarafından Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) temel alınarak hesaplanmıştır.

Sosyal Destek (Social support): Sosyal Destek veya sorun yaşadığınızda güvenebileceğiniz birinin olması, Gallup World Poll anketinin: “Başınız dertte olsaydı, güvenebileceğiniz akrabalarınız veya arkadaşlarınız yanınızda olurlar mıydı? Onlara ihtiyacınız olduğunda size yardım ederler mi?” sorusuna verilen ikili yanıtların (0 ya da 1) ulusal ortalamasıdır.

Yaşam Seçimi Yapma Özgürlüğü (Freedom to make life choices): Yaşam seçimi yapma özgürlüğü, Gallup World Poll anketinin: “Hayatınızla ilgili yaptığınız seçme özgürlüğünden memnun musunuz ya da memnun değil misiniz? sorusuna verilen yanıtların ulusal ortalamasıdır.

Cömertlik (Generosity): Cömertlik, Gallup World Poll anketinin: “Geçtiğimiz ay bir hayır kurumuna para bağışladınız mı?” sorusuna verilen cevapların ulusal ortalamasıdır.

Yolsuzluk Algısı (Perceptions of corruption): Yolsuzluk algısı, Gallup World Poll anketindeki: “Size göre yolsuzluk hükümet genelinde yaygın mı yoksa yaygın değil mi?” ve “Yolsuzluk iş yerlerinde yaygın mı yoksa yaygın değil mi?” sorularına verilen anket yanıtlarının ulusal ortalamasıdır.

Olumlu Etki (Positive affect): Olumlu etki, Gallup World Poll anketinde üç pozitif etki ölçütünün ortalaması olarak tanımlanmaktadır: Gallup World Poll anketinde bu üç ölçü: Mutluluk, gülmek ve keyiftir. Bu ölçüler sırasıyla aşağıdaki üç sorunun yanıtlarıdır: Dün gün boyunca şu duyguları yaşadınız mı? Dün mutlu muydunuz? Dün hiç güldünüz mü? Dün hayattan keyif aldınız mı?

Negatif Etki (Negative affect): Negatif Etki, Gallup World Poll anketindeki üç negatif etki ölçüsünün ortalaması olarak tanımlanmaktadır: Dün gün boyunca şu duyguları yaşadınız mı? Üzüntü, endişe ve öfke.

Ulusal Hükümete Güven (Confidence in national government): Ulusal hükümete güven değişkeni ise Gallup World Poll anketinin: “Ulusal hükümete güven duyuyor musunuz? sorusuna ankete katılanların verdiği yüzde cevaptır.

Enflasyon ve işsizlik oranı verileri ise, Dünya Bankası (World Bank) verilerinden elde edilmiştir.

Yaşam memnuniyeti ya da mutluluk değişkeni sıralı kategorilerden oluşan değişkenlerdir ve bireyler öznel değerlendirmeleri ile ankette ilgili soruya cevap vermektedirler. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti bireyden bireye değişiklik gösterdiğinden literatürde “gözlemlenemeyen heterojenlik (unobserved heterogeneity)” denilen sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun ampirik analizlerde “differential item functioning (DIF)” problemini doğurarak sonuçların yanlı olmasına yol açmaktadır. Çünkü çok mutlu olma, mutlu olma ya da az mutlu olma şeklinde kategorilerle ifade edilen değişkeni temsil eden soruya verilen yanıt homojenlik içermemektedir. Örneğin A kişisi problemleri olan biri olsa da optimist olduğundan çok mutlu olmayı seçmiş olabilir. B kişisi ise gerçekte hiçbir problem olmadığından bu kategoriyi seçmiş olabilir. Ancak aynı kategoriyi seçmiş olmaları gerçekte aynı düzeyde mutlu olduklarını ifade etmeyebilir. Gözlemlenemeyen heterojenlik bu nedenle bireyler arası karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. (Kapteyn vd., 2010). Bu sorun panel veri analizleri kullanılarak ya da yatay kesit verileri kullanılarak “anchoring vignettes” (King vd., 2004) yöntemi ile giderilebilir. Çalışmada kullanılan verinin yapısının panel veri olmaması nedeni ile ilgili panel veri analizleri yapılamamıştır. Ayrıca kullanılan anketin kapalı ya da dolaylı bir şekilde mutluluğu ölçen birden fazla soruyu içermemesinden kaynaklı olarak bu sorun “anchoring vignettes” yöntemi ile de düzeltilememiştir. Bu nedenle mutluluğu etkileyen faktörler yatay kesit veri ile elde edilmeye çalışılmıştır. Yatay kesit analizi için Sıralı (ordered) Logit Model kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan mutluluk düzeyinin nitel bir değişken olması ve sıralı kategorilerden oluşması nedeni ile sıralı logit regresyon analizi tercih edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu kısmında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı (United Nations Sustainable Development Solutions Network (SDSN)' nın “Dünya Mutluluk Raporu” anket verisinde mutluluk sorusuna yanıt veren kişiler tarafından bildirilen mutluluk değişkeni ile bireysel kontrol değişkenleri (kişi başına GSYİH, sosyal destek, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, pozitif etki, negatif etki ulusal hükümete duyulan güven, işsizlik ve enflasyon) arasındaki ilişki sıralı (ordered) logit regresyon modeli aracılığıyla test edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan bağımlı değişkenin kesikli ve sıralı olması nedeniyle sıralı logit model kullanılmıştır. Modelleme yapılırken açıklayıcı değişkenler ile mutluluk arasındaki ilişkiyi detaylı olarak inceleyebilmek için aşamalı modelleme kullanılmıştır.

Mikroekonomik mutluluk denklemleri standart olarak $W_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklinde yazılabilir. Burada W_{it} , i kişinin t zamanında bildirdiği kişisel yaşam memnuniyetini; X vektörü, sosyo-demografik ve sosyoekonomik özellikleri içeren değişkenleri ve ε hata terimi gözlenemeyen özellikler ile ölçüm hatalarını göstermektedir (Graham, 2005:45).

4.1. MODELLER VE MODELLERDE KULLANILAN DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI

Model 1’de kişi başına GSYİH ile bildirilen mutluluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Model 1 için kullanılan veriler sadece 2010 ve 2016 yıllarını kapsamakta olup kişi başına GSYİH ile mutluluk arasındaki ilişki 2010 ve 2016 yılları için öncelikle tüm ülkeler açısından ele alınmış daha sonra ise WorldBank gelir sınıflamasına göre ayrıştırılarak yüksek gelirli ülkeler, yüksek-orta-gelirli ve düşük-orta gelirli ülkeler birleştirilerek tek bir grup olarak orta gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler olmak üzere tüm ülkeler üç farklı gruba ayrılmış ve mutluluk ile olan

ilişkisi analiz edilmiştir. Modelde kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu kullanılmıştır.

$$Y_{it} = \beta_1 \log X_{it} + e_{it} \quad (\text{Model 1})$$

Y_{it} = Örtük mutluluk ölçümü

$\log X_{it}$ = Kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu

Model 2'de ise analizde kullanılan, Dünya Bankası'nın kişi başına düşen GSYİH verilerini baz alarak oluşturduğu WorldBank Atlas Metoduna bağlı olarak ülkeler (yüksek gelirli, yüksek-orta ve düşük orta gelirli ve düşük gelirli) kukla değişkenlere dönüştürülerek kullanılmıştır. Düşük gelirli ülkeler referans gelir sınıfı olarak alınmıştır. Bu modelde de kişi başına gelir logaritmik formda kullanılmıştır. Kişi başına GSYİH sınıflamasına göre kukla değişkenlere dönüştürülerek oluşturulmuş model aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \beta_1 \log X_{it} + \beta_2 BK_{it} + \beta_3 dumI_{it} + e_{it} \quad (\text{Model 2})$$

Y_{it} = Örtük mutluluk ölçümü

$\log X_{it}$ = Kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu

BK_{it} = Bireysel kontrol değişkenleri

$dumI_{it}$ = Kişi başına GSYİH'ya göre ülkeler (yüksek gelirli, yüksek-orta gelirli, düşük-orta gelirli ve düşük gelirli)

Son model olan Model 3'te ise mutluluğu etkileyen kişi başına GSYİH değişkeni ile birlikte bireysel kontrol değişkenleri (sosyal destek, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, pozitif etki, negatif etki ulusal hükümete duyulan güven, işsizlik ve enflasyon) modele dâhil edilmiştir.

$$Y_{it} = \beta_1 \log X_{it} + \beta_2 BK_{it} + e_{it} \quad (\text{Model 3})$$

Analizde kullanılan tüm modellerde sıralı logit regresyon analizi kullanılmıştır. Tahmin sonuçları Stata 12.0 paket program aracılığıyla elde edilmiştir. Tüm modeller için bağımlı değişken sıralı ve kesikli bir değişken olan ve 1 ile 10 arasında bir değer alan bildirilen mutluluk düzeyidir. Üç ayrı model olarak ele alınan analiz sonuçları Tablo 4.2 ile Tablo 4.16 arasında gösterilmektedir. Tablolarda

hesaplanmış katsayılar, katsayıların anlamlılığını test eden z puanları ve bu puanlara denk gelen olasılık değerleri gösterilmiştir. Bu değerlerin yanında her tabloda her bir bağımsız değişken için marjinal etki değerleri ve ilgili anlamlılık test sonuçları yer almaktadır. Marjinal etkiler ile bağımsız değişkenin bir birim değişmesi durumunda bireyin yaşamdan memnun olma olasılığının ne kadar değiştiği ifade edilmiştir. Marjinal etki katsayıları sıralı logit regresyonda cevap kategorisinde bağımlı değişken olan bildirilen mutlulukta bireylerin mutluluk skalasında 1 ile 10 değerleri arasından 7'yi seçme olasılığına göre hesaplanmıştır.

4.2. 2016 YILI DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Tablo 4.1'de 2016 yılı "World Happiness Report" anket verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir. 2016 yılında dünya genelinde mutluluk değişkeninin ortalaması 0 ile 10 aralığında 4.93'tür. Kişi başına gelirin logaritmasının ortalaması ise 9.284 \$'dır. Diğer değişkenler de tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 4.1. 2016 Yılı Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
Mutluluk	4.934	1.191	2	7
Log Kişi başına GSYİH	9.284	1.187	6.632	11.459
Sosyal destek	0.813	0.125	0.290	0.984
Sağlıklı yaşam yılları	62.93	7.969	43.37	76.40
Seçim özgürlüğü	0.762	0.129	0.303	0.983
Cömertlik	-0.007	0.143	-0.273	0.485
Yolsuzluk algısı	0.748	0.189	0.047	0.969
Pozitif etki	0.710	0.098	0.465	0.924
Negatif etki	0.286	0.090	0.110	0.569
Ulusal hükümete güven	0.459	0.186	0.084	0.930
İşsizlik oranı	8.316	5.954	0.26	29
Enflasyon oranı	8.427	38.85	-1.8	380.77

4.3. 2016 YILI MODEL SONUÇLARI

Tablo 4.2 ile Tablo 4.8 arasında 2016 yılı Dünya Mutluluk Raporu anketinde bireyler tarafından bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu ve bireysel kontrol değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren sıralı logit analiz sonuçları yer almaktadır. Mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasındaki ilişki hem ankette yer alan tüm dünya ülkelerini kapsayacak şekilde hem de Dünya Bankası gelir sınıflamasına göre incelenmiştir.

4.3.1. 2016 Yılı Model 1 İçin Analiz Sonuçları

Tablo 4.2’de 2016 yılı anketinde yer alan tüm dünya ülkelerinde bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH arasındaki ilişki görülmektedir. Analiz sonucuna göre; mutluluk ile kişi başına GSYİH’nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 1.93, z = 8.74, p < 0.05$). Sıralı logit regresyon analizinde modelin yorumu β katsayısına göre değil de hesaplanan marjinal etki katsayısına göre yapıldığından, kişi başına gelirin logaritmasındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirme olasılığını (0.05) % 5 artırmaktadır.

Tablo 4.2. 2016 Yılı Tüm Dünya Ülkeleri Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk: Model 1

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.93	0.22	8.74	0.00	0.056
Eşik Değer 1	1.155				
Eşik Değer 2	1.382				
Eşik Değer 3	1.700				
Eşik Değer 4	1.960				
Eşik Değer 5	2.147				
Log-Likelihood	-146.77151				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.2898				

Tablo 4.3, Dünya Mutluluk Raporu 2016 yılı anketinde yüksek gelirli ülkelerde bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH’nın logaritması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablodan yüksek gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH’nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. ($\beta = 2.34, z = 2.77, p < 0.05$). Kişi başına gelirin logaritmasındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirmesi olasılığını (0.47) yani % 47 artırmaktadır.

Tablo 4.3. 2016 Yılı Yüksek Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	2.34	0.84	2.77	0.00	0.478
Eşik Değer 1	2.388				
Eşik Değer 2	2.563				
Log-Likelihood	-42.597731				
Prob>Chi2	0.0024				
Pseudo R2	0.0978				

Tablo 4.4'te 2016 yılı anketinde yüksek ve düşük orta gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nin logaritması arasındaki ilişki gösterilmektedir. Yüksek ve düşük orta gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nin logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. ($\beta = 1.19, z = 2.89, p < 0,05$). Kişi başına GSYİH'nin logaritmasında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirme olasılığını (0.01) % 1 artırmaktadır.

Tablo 4.4. 2016 Yılı Orta Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.19	0.41	2.89	0.00	0.014
Eşik Değer 1	0.714				
Eşik Değer 2	1.031				
Eşik Değer 3	1.259				
Eşik Değer 4	1.531				
Log-Likelihood	-76.152865				
Prob>Chi2	0.0029				
Pseudo R2	0.0551				

Tablo 4.5 2016 yılı anketinde düşük gelirli ülkelerde kişi başına GSYİH ile mutluluk arasındaki analiz sonucunu göstermektedir. Analiz sonucuna göre düşük gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nin logaritması arasında anlamsız ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.87, z = 0.69, p > 0.05$).

Tablo 4.5. 2016 Yılı Düşük Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	0.87	1.28	0.69	0.49	0.037
Eşik Değer 1	0.409				
Eşik Değer 2	0.623				
Eşik Değer 3	0.953				
Log-Likelihood	-23.365367				
Prob>Chi2	0.4894				
Pseudo R2	0.0101				

4.3.2. 2016 Yılı Model 2 İçin Analiz Sonuçları

Tablo 4.6'da ülkeler arasında gelir düzeyindeki farklılıkların etkilerini kontrol etmek amacıyla ülkelerin gelir düzeylerinin kukla değişkene dönüştürülerek ve düşük gelirli ülkelerin referans kategori olarak alınmasıyla elde edilen 2016 yılı (Model 2)

sıralı logit regresyon analiz sonuçları yer almaktadır. Model 2 sıralı logit regresyon sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır (Wald Chi2=-85.956146, $p<0.05$).

Model 2 sıralı logit analizinin eşik değer sonucuna göre; 2.307'den düşük (eşik değer 1) örtük mutluluk değişken puanları kişinin mutluluk düzeyini 2 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.307 ile 2.609 (eşik değer 2) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 3 olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Tablo 4.6.2016 Yılı Ülkeler Arası Gelir Sınıflamasına Göre Analiz Sonucu: Model 2

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.39	0.73	1.89	0.05	0.003
Sosyal destek	12.73	3.55	3.58	0.00	0.035
Sağlıklı yaşam yılları	0.07	0.05	1.33	0,18	0.000
Seçim özgürlüğü	7.35	2.84	2.58	0.01	0.020
Cömertlik	4.89	1.72	2.83	0.00	0.013
Yolsuzluk algısı	-4.59	1.94	-2.36	0.01	-0.012
Pozitif etki	5.67	3.18	1.78	0.07	0.015
Negatif etki	9.91	3.64	2.72	0.00	0.027
Ulusal hükümete güven	-7.00	1.87	-3.74	0.00	-0.019
İşsizlik oranı	-0.12	0.04	-2.60	0.00	-0.000
Enflasyon oranı	-0.02	0.01	-1.93	0.05	-0.000
Yüksek gelirli ülkeler	-0.08	2.23	-0.04	0.96	-0.002
Yüksek-orta gelirli ülkeler	0.75	1.81	0.41	0.67	0.002
Düşük-orta gelirli ülkeler	1.27	1.23	1.03	0.30	0.005
Eşik Değer 1	2.307				
Eşik Değer 2	2.609				
Eşik Değer 3	3.136				
Eşik Değer 4	3.571				
Eşik Değer 5	3.877				
Log-Likelihood	-85.956146				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.5272				

Örtük mutluluk değişkeninin 2.609 ile 3.136 (eşik değer 3) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 4 olarak değerlendirdiğini, örtük mutluluk değişkeninin 3.136 ile 3.571 (eşik değer 4) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 5 olarak değerlendirdiğini, örtük mutluluk değişkeninin 3.571 ile 3.877 arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 6 olarak değerlendirdiğini ve örtük mutluluk değişkeninin 3.877 üzerine düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Tablo 4.6'da yer alan Model 2'nin analiz sonuçlarına göre; mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır

($\beta = 1.39, z = 1.89, p \leq 0.05$). Gelirdeki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 artırmaktadır. Sosyal destek ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 12.73, z = 3.58, p < 0.05$). Sosyal destekteki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 3 artırmaktadır. Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi ile mutluluk arasında anlamsız ve pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 0.07, z = 1.33, p > 0.05$). Seçim yapma özgürlüğü ile mutluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 7.35, z = 2.58, p < 0.05$). Seçim yapma özgürlüğünde % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 2 artırmaktadır. Cömertlik ile bildirilen mutluluk arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır ($\beta = 4.89, z = 2.83, p < 0.05$). Cömertlikte %1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 artırmaktadır. Yolsuzluk algısı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif ilişki vardır ($\beta = -4.59, z = -2.36, p < 0.05$). Yolsuzluk algısında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 azaltmaktadır. Pozitif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 5.67, z = 1.78, p < 0.10$). Pozitif etkideki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 artırmaktadır. Negatif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır ($\beta = 9.91, z = 2.72, p < 0.05$). Negatif etkideki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 2 artırmaktadır. Ulusal hükümete güven ile bildirilen mutluluk arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = -7.00, z = -3.74, p < 0.05$). Ulusal hükümete güvende % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını %1 azaltmaktadır. İşsizlik oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif ilişki vardır ($\beta = -0.12, z = -2.60, p < 0.05$). İşsizlik oranındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 azaltmaktadır. Enflasyon oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -0.02, z = -1.93, p \leq 0.05$). Ülkelerin gelir düzeyi açısından bakacak olursak; yüksek gelir, yüksek orta ve düşük orta gelir sınıflamasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

4.3.3. 2016 Yılı Model 3 İçin Brant Test Sonuçları

Sıralı logit regresyon modelinden elde edilen sonuçların anlamsız ve yanlış olmaması için paralel eğriler varsayımının sağlanması gerekmektedir. Paralel eğriler

varsayımı, belirlenen regresyon katsayılarının sıralı kategorik değişkenin tüm kategorilerinde eşit olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle öncelikle kurulmuş olan modelin paralellik varsayımını sağlayıp sağlamadığının test edilmesi gerekmektedir. Paralel doğrular varsayımının testi için Brant test veya Wald testi gibi testler kullanılmaktadır. Paralel eğriler varsayımının testine ilişkin sıfır hipotezi H_0 ve alternatif hipotez H_1 şu şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Parametre tahminleri aynı kesme noktalarından geçer.

H_1 : Parametre tahminleri farklı kesme noktalarından geçer.

Paralellik varsayımının sağlanması için $p > 0,05$ olmalıdır. 2016 yılı sıralı logit regresyon analizinin Brant Test sonucu Tablo 4.7’de görülmektedir. Tablo 4.7 verilerine göre, modelde tüm bağımsız değişkenlerin p değeri 0,05’ten büyük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 4.7. 2016 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analizi Brant Test Sonucu

Değişkenler	Chi2	p>chi2	df
Tüm	4.77	1.000	44
Log Kişi başına GSYİH	1.50	0.827	4
Sosyal destek	1.45	0.835	4
Sağlıklı yaşam yılları	1.34	0.855	4
Seçim özgürlüğü	3.53	0.474	4
Cömertlik	1.65	0.800	4
Yolsuzluk algısı	0.55	0.969	4
Pozitif etki	4.24	0.374	4
Negatif etki	1.58	0.813	4
Ulusal hükümete güven	0.44	0.979	4
İşsizlik oranı	3.16	0.532	4
Enflasyon oranı	0.11	0.999	4

4.3.4. 2016 Yılı Model 3 İçin Sıralı Logit Regresyon Sonuçları

Tablo 4.8 2016 yılı anketinde açıklayıcı değişken olarak kişi başına GSYİH’nın logaritmik formu ile beraber bireysel kontrol değişkenlerinin de dahil edildiği Model 3 sıralı logit regresyon sonucunu göstermektedir.

Bireysel kontrol değişkenleri sırasıyla sosyal destek, sağlıklı geçen ortalama ömür beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik yolsuzluk algısı, pozitif ve negatif etki, ulusal hükümete güven, işsizlik ve enflasyon oranlarıdır. Bireysel kontrol değişkenlerinin de ilave edildiği model 3 istatistiksel olarak anlamlıdır. (WaldChi2=-88.310, $p < 0.05$)

Model 3’ün sıralı logit analizinin eşik değer sonuçlarına göre 2.105’ten düşük (Eşik değer 1) örtük mutluluk değişkeni puanları kişinin mutluluk düzeyini 2 olarak

değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.105 ile 2.389 (Eşik değer 2) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 3 olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir.

Tablo 4.8. 2016 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analiz Sonuçları: Model 3

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.32	0.42	3.13	0.00	0.004
Sosyal destek	10.67	3.25	3.28	0.00	0.033
Sağlıklı yaşam yılları	0.05	0.05	1.04	0.30	0.000
Seçim özgürlüğü	8.08	2.76	2.92	0.00	0.025
Cömertlik	4.68	1.70	2.74	0.00	0.014
Yolsuzluk algısı	-3.84	1.82	-2.10	0.03	-0.012
Pozitif etki	5.92	3.16	1.87	0.06	0.018
Negatif etki	8.15	3.44	2.36	0.01	0.025
Ulusal hükümete güven	-6.67	1.83	-3.64	0.00	-0.020
İşsizlik oranı	-0.09	0.04	-2.37	0.01	-0.000
Enflasyon oranı	-0.01	0.00	-1.87	0.06	-0.000
Eşik Değer 1	2.105				
Eşik Değer 2	2.389				
Eşik Değer 3	2.840				
Eşik Değer 4	3.276				
Eşik Değer 5	3.590				
Log-Likelihood	-88.309936				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.5143				

Örtük mutluluk değişkeninin 2.389 ile 2.840 arasına (Eşik değer 3) düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 4 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.840 ile 3.276 (Eşik değer 4) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 5 olarak değerlendirdiğini ve örtük mutluluk değişkeninin 3.276 ile 3.590 (Eşik değer 5) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 6 olarak değerlendirdiğini göstermektedir ve örtük mutluluk değişkeninin 3.590 üzerine düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Model 3'ün analiz sonucuna göre; 2016 yılında dünya ülkelerinde bildirilen mutluluk ile kişi başına gelirin logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 1.32, z = 3.13, p < 0.05$). Gelirdeki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 oranında artırmaktadır. Sosyal destek ile mutluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 10.67, z = 3.28, p < 0.05$). Sosyal destekteki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 3 artırmaktadır. Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi ile mutluluk

arasında anlamsız ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.05, z = 1.04, p > 0.05$). Seçim yapma özgürlüğü ile mutluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 8.08, z = 2.92, p < 0.05$). Seçim yapma özgürlüğünde % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 2 artırmaktadır. Cömertlik ile bildirilen mutluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 4.68, z = 2.74, p < 0.05$). Cömertlikte % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 artırmaktadır. Yolsuzluk algısı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -3.84, z = -2.10, p < 0.05$). Yolsuzluk algısında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 azaltmaktadır. Pozitif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 5.92, z = 1.87, p < 0.10$). Pozitif etkide % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 artırmaktadır. Negatif etki ile bildirilen mutluluk arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 8.15, z = 2.36, p < 0.05$). Negatif etkide % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 2 artırmaktadır. Ulusal hükümete güven ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -6.67, z = -3.64, p < 0.05$). Ulusal hükümete güven düzeyinde % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 2 azaltmaktadır. İşsizlik oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -0.09, z = -2.37, p < 0.05$). İşsizlik oranında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 azaltmaktadır. Enflasyon oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -0.01, z = -1.87, p < 0.10$). Enflasyon oranında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 azaltmaktadır.

4.4. 2010 YILI DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Tablo 4.9’da 2010 yılı “World Happiness Report” anket verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. 2010 yılında dünya genelinde mutluluk değişkeninin ortalaması 0 ile 10 aralığında 5.01’dir. Kişi başına gelirin logaritmasının ortalaması 9.269 \$’dır. Sağlıklı yaşam yıllarının ortalaması 62.45, sosyal desteğin 0.83, seçim özgürlüğü, yolsuzluk algısı ve pozitif etkinin ortalaması

0.7, negatif etki 0.2, ulusal hükümete güven 0.4, işsizlik oranının ortalaması 8.6, enflasyon oranının 4.5'tir.

Tablo 4.9. 2010 Yılı Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
Mutluluk	5.016	1.168	3	7
Log Kişi başına GSYİH	9.269	1.164	6.548	11.757
Sosyal destek	0.831	0.104	0.483	0.975
Sağlıklı yaşam yılları	62.45	8.014	40.154	74.82
Seçim özgürlüğü	0.708	0.143	0.364	0.943
Cömertlik	0.000	0.160	-0.311	0.526
Yolsuzluk algısı	0.757	0.187	0.060	0.983
Pozitif etki	0.712	0.113	0.473	0.901
Negatif etki	0.240	0.078	0.083	0.430
Ulusal hükümete güven	0.485	0.177	0.093	0.904
İşsizlik oranı	8.615	5.514	0.35	32
Enflasyon oranı	4.542	4.147	-2.07	28.18

4.5. 2010 YILI MODEL SONUÇLARI

Tablo 4.10 ile Tablo 4.16 arasında 2010 yılı Dünya Mutluluk Raporu anketinde bireyler tarafından bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu, bireysel kontrol değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren sıralı logit analiz sonuçları yer almaktadır. Mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasındaki ilişki hem ankette yer alan dünya ülkelerini kapsayacak şekilde hem de Dünya Bankası gelir sınıflamasına göre incelenmiştir.

4.5.1. 2010 Yılı Model 1 İçin Analiz Sonuçları

Tablo 4.10'da 2010 yılı anketinde yer alan tüm dünya ülkelerinde bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH arasındaki ilişki görülmektedir. Analiz sonucuna göre; mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 1.78, z = 8.13, p < 0.05$).

Sıralı logit regresyon analizinde modelin yorumu β katsayısına göre değil de hesaplanan marjinal etki katsayısına göre yapıldığından, kişi başına gelirin logaritmasındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirme olasılığını (0.07) % 7 artırmaktadır.

Tablo 4.10. 2010 Yılı Tüm Dünya Ülkeleri Kişi Başına GSYİH-Mutluluk: Model 1

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.78	0.22	8.13	0.00	0.079
Eşik Değer 1	1.241				
Eşik Değer 2	1.569				
Eşik Değer 3	1.780				
Eşik Değer 4	1.959				
Log-Likelihood	-137.46566				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.2584				

Tablo 4.11, Dünya Mutluluk Raporu 2010 yılı anketinde yüksek gelirli ülkelerde bildirilen mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablodan yüksek gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. ($\beta = 1.82, z = 2.17, p < 0.05$). Kişi başına gelirin logaritmasındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirmesi olasılığını (0.41) % 41 artırmaktadır.

Tablo 4.11. 2010 Yılı Yüksek Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.82	0.84	2.17	0.03	0.410
Eşik Değer 1	1.532				
Eşik Değer 2	1.770				
Eşik Değer 3	1.987				
Log-Likelihood	-41.367223				
Prob>Chi2	0.0184				
Pseudo R2	0.0629				

Tablo 4.12, 2010 yılı anketinde yüksek ve düşük orta gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Yüksek ve düşük orta gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. ($\beta = 1.07, z = 2.86, p < 0,05$). Kişi başına GSYİH'nın logaritmasında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini (7) olarak değerlendirme olasılığını (0.03) % 3 artırmaktadır.

Tablo 4.12. 2010 Yılı Orta Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	1.07	0.37	2.86	0.00	0.038
Eşik Değer 1	0.631				
Eşik Değer 2	0.935				
Eşik Değer 3	1.151				
Eşik Değer 4	1.288				
Log-Likelihood	-79.148866				
Prob>Chi2	0.0031				
Pseudo R2	0.0524				

Tablo 4.13 2010 yılı anketinde düşük gelirli ülkelerde kişi başına GSYİH ile mutluluk arasındaki analiz sonucunu göstermektedir. Analiz sonucuna göre düşük gelirli ülkelerde mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamsız ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -0.17$, $z = -0.13$, $p > 0.05$).

Tablo 4.13. 2010 Yılı Düşük Gelirli Ülkelerde Kişi Başına GSYİH ve Mutluluk

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	-0.17	1.37	-0.13	0.90	-0.040
Eşik Değer 1	-1.76				
Log-Likelihood	-10.577155				
Prob>Chi2	0.9002				
Pseudo R2	0.0007				

4.5.2. 2010 Yılı Model 2 İçin Analiz Sonuçları

Tablo 4.14'te ülkeler arasında gelir düzeyindeki farklılıkların etkilerini kontrol etmek amacıyla ülkelerin gelir düzeylerinin kukla değişkene dönüştürülerek ve düşük gelirli ülkelerin referans kategori olarak alınmasıyla elde edilen 2010 yılı (Model 2) sıralı logit regresyon analiz sonuçları yer almaktadır. 2010 yılı Model 2 sıralı logit regresyon sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır (Wald Chi2=-79.699, $p < 0.05$).

2010 yılı Model 2 sıralı logit analizin eşik değer sonucuna göre; 2.035'den düşük (eşik değer 1) örtük mutluluk değişken puanları kişinin mutluluk düzeyini 3 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.035 ile 2.467 (eşik değer 2) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 4 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.467 ile 2.758 (eşik

değer 3) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 5 olarak değerlendirdiğini, örtük mutluluk değişkeninin 2.758 ile 3.056 (eşik değer 4) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 6 olarak değerlendirdiğini ve örtük mutluluk değişkeninin 3.056 üzerine düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Tablo 4.14. 2010 Yılı Ülkeler Arası Gelir Sınıflamasına Göre Analiz Sonucu:Model2

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	0.62	0.72	0.87	0.38	0.007
Sosyal destek	12.29	3.72	3.30	0.00	0.148
Sağlıklı yaşam yılları	0.11	0.05	1.88	0.06	0.001
Seçim özgürlüğü	-0.12	2.91	-0.04	0.96	-0.001
Cömertlik	1.73	1.77	0.98	0.32	0.021
Yolsuzluk algısı	-5.29	1.91	-2.76	0.00	-0.064
Pozitif etki	7.39	3.20	2.31	0.02	0.089
Negatif etki	12.43	4.17	2.97	0.00	0.150
Ulusal hükümete güven	-1.97	1.66	-1.18	0.23	-0.023
İşsizlik oranı	-0.13	0.05	-2.40	0.01	-0.001
Enflasyon oranı	0.12	0.06	1.96	0.04	0.001
Yüksek gelirli ülkeler	1.17	2.32	0.50	0.61	0.017
Yüksek-orta gelirli ülkeler	0.45	1.80	0.25	0.80	0.006
Düşük-orta gelirli ülkeler	0.34	1.20	0.29	0.77	0.004
Eşik Değer 1	2.035				
Eşik Değer 2	2.467				
Eşik Değer 3	2.758				
Eşik Değer 4	3.056				
Log-Likelihood	-79.698567				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.4696				

Tablo 4.14'te yer alan Model 2'nin analiz sonuçlarına göre; mutluluk ile kişi başına GSYİH'nın logaritması arasında anlamsız ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.62, z = 0.87, p > 0.05$). Sosyal destek ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 12.29, z = 3.30, p < 0.05$). Sosyal destekteki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 14 artırmaktadır. Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi ile mutluluk arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 0.11, z = 1.88, p < 0.10$). Doğumda sağlıklı yaşam beklentisinde % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 artırmaktadır. Seçim yapma özgürlüğü ile mutluluk arasında negatif ve anlamsız ilişki vardır ($\beta = -0.12, z = -0.04, p > 0.05$). Cömertlik ile bildirilen mutluluk arasında pozitif ve anlamsız bir ilişki vardır ($\beta = 1.73, z = 0.98, p > 0.05$). Yolsuzluk algısı ile bildirilen

mutluluk arasında anlamlı ve negatif ilişki vardır ($\beta = -5.29, z = -2.76, p < 0.05$) . Yolsuzluk algısında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 6 azaltmaktadır. Pozitif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 7.39, z = 2.31, p < 0.05$) . Pozitif etkideki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 8 artırmaktadır. Negatif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır ($\beta = 12.43, z = 2.97, p < 0.05$) . Negatif etkideki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 15 artırmaktadır. Ulusal hükümete güven ile bildirilen mutluluk arasında negatif ve anlamsız bir ilişki vardır ($\beta = -1.97, z = -1.18, p > 0.05$) . İşsizlik oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif ilişki vardır ($\beta = -0.13, z = -2.40, p < 0.05$) . İşsizlik oranındaki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 azaltmaktadır. Enflasyon oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.12, z = 1.96, p < 0.05$) . Enflasyon oranında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 artırmaktadır. Ülkelerin gelir düzeyi açısından bakacak olursak; yüksek gelir, yüksek orta ve düşük orta gelir sınıflamasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

4.5.3. 2010 Yılı Model 3 İçin Brant Test Sonuçları

2010 yılı sıralı logit regresyon analizinin Brant Test sonucu Tablo 4.15'te görülmektedir. Paralellik varsayımının sağlanması için $p > 0,05$ olmalıdır. Tablo 4.15 verilerine göre, modelde tüm bağımsız değişkenlerin p değeri 0,05'ten büyük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 4.15. 2010 Yılı Brant Test Sonuçları

Değişkenler	Chi2	p>chi2	df
Tüm	13.46	0.999	33
Log Kişi başına GSYİH	2.16	0.475	3
Sosyal destek	5.43	0.119	3
Sağlıklı yaşam yılları	3.15	0.294	3
Seçim özgürlüğü	2.93	0.276	3
Cömertlik	16.08	0.000	3
Yolsuzluk algısı	7.25	0.039	3
Pozitif etki	12.72	0.004	3
Negatif etki	5.35	0.126	3
Ulusal hükümete güven	6.23	0.085	3
İşsizlik oranı	5.75	0.094	3
Enflasyon oranı	0.14	0.999	3

4.5.4. 2010 Yılı Model 3 İçin Sıralı Logit Regresyon Sonuçları

Tablo 4.16, 2010 yılı anketinde kişi başına GSYİH'nın logaritmik formu ile beraber bireysel kontrol değişkenlerinin de dahil edildiği Model 3 sıralı logit regresyon sonucunu göstermektedir.

Bireysel kontrol değişkenleri sırasıyla sosyal destek, sağlıklı geçen ortalama ömür beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik yolsuzluk algısı, pozitif ve negatif etki, ulusal hükümete güven, işsizlik ve enflasyon oranlarıdır. Bireysel kontrol değişkenlerinin de ilave edildiği 2010 yılı Model 3 istatistiksel olarak anlamlıdır. (WaldChi2=-79.989888, $p<0.05$). 2010 yılına ait Model 3'ün sıralı logit analizinin eşik değer sonuçlarına göre 2.232'den düşük (Eşik değer 1) örtük mutluluk değişkeni puanları kişinin mutluluk düzeyini 3 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.232 ile 2.667 (Eşik değer 2) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 4 olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir.

Tablo 4.16. 2010 Yılı Sıralı Logit Regresyon Analiz Sonuçları: Model 3

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z	P> z	Marjinal Etki
Log Kişi başına GSYİH	0.86	0.42	2.03	0.04	0.010
Sosyal destek	12.35	3.70	3.33	0.00	0.155
Sağlıklı yaşam yılları	0.11	0.05	2.09	0.03	0.001
Seçim özgürlüğü	0.56	2.75	0.20	0.83	0.007
Cömertlik	1.96	1.67	1.17	0.24	0.024
Yolsuzluk algısı	-5.36	1.88	-2.85	0.00	-0.067
Pozitif etki	6.68	2.96	2.26	0.02	0.083
Negatif etki	12.37	4.13	2.99	0.00	0.155
Ulusal hükümete güven	-2.36	1.59	-1.49	0.13	-0.029
İşsizlik oranı	-0.13	0.05	-2.33	0.02	-0.001
Enflasyon oranı	0.11	0.05	1.98	0.04	0.001
Eşik Değer 1	2.232				
Eşik Değer 2	2.667				
Eşik Değer 3	2.957				
Eşik Değer 4	3.250				
Log-Likelihood	-79.989888				
Prob>Chi2	0.0000				
Pseudo R2	0.4676				

Örtük mutluluk değişkeninin 2.667 ile 2.957 arasına (Eşik değer 3) düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 5 olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Örtük mutluluk değişkeninin 2.957 ile 3.250 (Eşik değer 4) arasına düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 6 olarak değerlendirdiğini ve örtük mutluluk değişkeninin 3.250

üzerine düşen değerleri kişinin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

2010 yılına ait Model 3'ün analiz sonucuna göre; 2010 yılında dünya ülkelerinde bildirilen mutluluk ile kişi başına gelirin logaritması arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır ($\beta = 0.86, z = 2.03, p < 0.05$). Gelirdeki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 1 oranında artırmaktadır. Sosyal destek ile mutluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 12.35, z = 3.33, p < 0.05$). Sosyal destekteki % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 15 artırmaktadır. Doğumda sağlıklı yaşam beklentisi ile mutluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.11, z = 2.09, p < 0.05$). Doğumda sağlıklı yaşam beklentisinde % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 artırmaktadır. Seçim yapma özgürlüğü ile mutluluk arasında pozitif ve anlamsız bir ilişki vardır ($\beta = 0.56, z = 0.20, p > 0.05$). Cömertlik ile bildirilen mutluluk arasında pozitif ve anlamsız bir ilişki vardır ($\beta = 1.96, z = 1.17, p > 0.05$). Yolsuzluk algısı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -5.36, z = -2.85, p < 0.05$). Yolsuzluk algısında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 6 azaltmaktadır. Pozitif etki ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişki vardır ($\beta = 6.68, z = 2.26, p < 0.05$). Pozitif etkide % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 8 artırmaktadır. Negatif etki ile bildirilen mutluluk arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır ($\beta = 12.37, z = 2.99, p < 0.05$). Negatif etkide % 1 artış bireylerin mutluluk düzeyini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 15 artırmaktadır. Ulusal hükümete güven ile bildirilen mutluluk arasında anlamsız ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -2.36, z = -1.49, p > 0.05$). İşsizlik oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = -0.13, z = -2.33, p < 0.05$). İşsizlik oranında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 azaltmaktadır. Enflasyon oranı ile bildirilen mutluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır ($\beta = 0.11, z = 1.98, p < 0.05$). Enflasyon oranında % 1 artış bireylerin mutluluk düzeylerini 7 olarak değerlendirme olasılığını % 0 artırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan doğasının temel arayışlarından biri olarak mutluluk, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Bu öneminden dolayı mutluluk kavramı üzerine gerek dünyada gerekse ülkemizde çeşitli araştırmalar yapılmış, yapılmaya da devam edilmektedir. Yapılan bu araştırmalarda, araştırmacılar mutluluğun ne olduğu, neden bazı insanların daha mutlu olduğu ve mutluluğun belirleyicilerinin neler olduğu gibi sorulara cevap bulmaya çalışmaktadırlar.

Mutluluk, bireylerin hayatları boyunca yakalamaya çalıştıkları bir ruh halidir. Antik Yunan'dan bu yana mutluluğu açıklayan birçok kuramsal çalışmalar yapılmıştır. Mutluluk kaynaklarına yönelik bu kuramsal yaklaşımlardan bir kısmı mutluluğu ekonomik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasına bağlarken, diğer bir kısmı ise psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına bağlamaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar daha çok doyurulmayan temel fizyolojik gereksinimlerin mutsuzluğa yol açtığını temel fizyolojik gereksinimler giderildikten sonra insanların sahip olduğu psikolojik kökenli (başarı, sevgi, güven, umut vb.) ihtiyaçların giderilmesinin mutluluğu daha da arttırdığını analiz etmişlerdir.

Mutlulukta sosyal eşitsizliklerin, cinsiyet, ırk, yaş, eğitim, sağlık, medeni durum gibi yaşam boyunca nasıl değiştiği ile ilgili ampirik kanıtlar; sosyoekonomik statü ve ırka göre sınıflandırılmış kadınların ortalama olarak erkeklerden daha mutlu olduğunu ancak cinsiyet farkının genellikle küçük olduğunu ortaya koymuştur. Siyah olma beyaz olmadan daha az mutluluk getirmekte ve bu fark sosyoekonomik statü ve algılanan ırksal ayrımcılık tarafından açıklanamamaktadır. Daha çok eğitime katılmanın daha büyük mutluluk getirdiği ve eğitimin mutluluk üzerinde pozitif etkisinin gelirin etkisinden bağımsız olduğu ve daha sağlıklı insanların daha mutlu olduğu bulunmuştur. Bazı çalışmalarda ise kadınların gençken daha mutlu oldukları yaşlı iken mutsuz oldukları ileri sürülmüştür. Bunun nedeni olarakta dul kalma ve kötü sağlığın etkileri gösterilmiş, erkeklerin ise emekliliğin ve daha iyi sağlığın

pozitif etkilerinden daha çok yararlandıkları ortaya konmuştur. Evli insanların evli olmayanlara göre daha mutlu olduğu ifade edilmiştir. Yaş ile mutluluk arasındaki ilişkiye yönelik bazı çalışmalar ise ikisi arasında U şekilli bir ilişki olduğunu orta yaş döneminde insanların daha mutsuz olduğunu ortaya koymuştur. İşsizlik ve enflasyonun mutluluk üzerindeki etkisini ele alan çalışmalarda işsizlik ve enflasyonun mutluluk düzeyini azalttığı sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi enflasyonun mutlulukla birlikte hareket ettiğini gösteren çalışmalar da vardır. Birçok çalışmada işsizliğin mutsuzluk üzerindeki etkisi enflasyondan daha çok olmaktadır. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiye yönelik literatür, gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin karışık olduğunu ortaya koymuştur. Gelirin mutluluk düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulan çalışmalar olduğu gibi, gelir ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı için paranın mutluluğu satın alamayacağını ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır. Göreli geliri içeren çalışmalar mutluluğun görelilik tarafından güçlü bir şekilde etkilenebileceğini, ilave gelirin ilgili karşılaştırma grubundaki kişilerin gelirlerinde de benzer bir artışa neden olması durumunda iyi oluş düzeyini artırmayabileceğini ileri sürmektedir.

Son dönemde mutluluk ekonomisi üzerine yapılan birçok çalışma, insanların mutluluğu üzerinde gelir gibi ekonomik parametrelerin dışında insana ve topluma ait birçok öznel faktörün de etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, hem ekonomik parametrelerin hem de diğer öznel faktörlerin (sosyo demografik, kurumsal vb.) mutluluk üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Bu çalışmada gelirin ve diğer sosyo-demografik ve kurumsal değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisi “World Happiness Report 2017” anket verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz kapsamında öncelikle tüm dünya ülkelerinde ve Dünya Bankasının gelir sınıflamasına göre yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde kişi başına GSYİH ile bildirilen mutluluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ülkeler arasında kişi başına GSYİH ile mutluluk arasındaki ilişkide tüm dünya ülkelerinde kişi başına gelirdeki artış bireylerin mutluluk düzeyini 2016 yılında % 5 artırırken, gelir sınıflamasına göre yüksek gelirli ülkelerde kişi başına GSYİH'daki artış mutluluğu % 47 artırmakta, orta gelirli ülkelerde % 1 artırmakta, düşük gelirli ülkelerde ise % 3 artırmaktadır. 2010 yılı analiz sonuçlarına bakıldığında ise tüm dünya ülkelerinde kişi başına GSYİH artışı mutluluğu % 7 artırırken, yüksek gelirli ülkelerde % 41 artırmakta, orta gelirli ülkelerde % 3 artırmakta, düşük gelirli ülkelerde ise % 4 azaltmaktadır.

Ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının etkilerini analiz etmek amacıyla ülkelerin gelir düzeylerinin kukla değişkene dönüştürülerek elde edilen 2016 yılına ait Model 2 sıralı logit regresyon analizi sonucunda; kişi başına GSYİH'daki artışlar mutluluğu artırmakta, sosyal destek (insanın güvенеbileceği insanlara sahip olması) arttıkça mutluluk artmakta, seçim özgürlüğü, cömertlik, pozitif etki ve negatif etki arttıkça insanlar daha mutlu olmaktadır. Diğer yandan, yolsuzluk algısı arttıkça, ulusal hükümete güven arttıkça, işsizlik oranları ve enflasyon oranları arttıkça insanların mutluluk düzeylerinin azaldığı görülmüştür. 2010 yılına ait Model 2 sıralı logit regresyon sonucuna göre ise; 2016 yılı analiz sonucundan farklı olarak; seçim özgürlüğünün katsayı değeri negatif çıkmış, yani seçim özgürlüğündeki artış mutluluğu azaltırken, enflasyon oranının katsayı değeri ise pozitif çıkmıştır. 2010 yılında da 2016 yılında olduğu gibi kişi başına GSYİH, sosyal destek, sağlıklı yaşam yıllarında, cömertlikte, pozitif ve negatif etkideki artışlar mutluluğu artırırken, yolsuzluk algısında, ulusal hükümete güven de ve işsizlik oranındaki artışlar mutluluğu azaltmaktadır. Ülkelerin gelir düzeyi açısından bakacak olursak; yüksek gelir, yüksek orta ve düşük orta gelir sınıflamasında her iki yılda da istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır.

Kişi başına GSYİH'ya bireysel kontrol değişkenlerinin ilave edilmesi sonucu elde edilen Model 3 sonucuna göre; hem 2016 hem de 2010 yılında; kişi başına GSYİH, sosyal destek, sağlıklı yaşam yılları, seçim özgürlüğü, cömertlik, pozitif etki ve negatif etki arttıkça bildirilen mutluluk düzeyinin arttığı; yolsuzluk algısı, ulusal hükümete güven, işsizlik oranı arttıkça bildirilen mutluluk düzeyinin azaldığı görülmüştür. 2016 ve 2010 yılı kıyaslamasında tek farklı çıkan değişken enflasyon oranı olmuştur. Enflasyon oranının artması 2016 yılında bildirilen mutluluk düzeyini azaltırken, 2010 yılında enflasyon oranı arttıkça bildirilen mutluluk düzeyinin arttığı görülmüştür.

Sonuç olarak mutluluk verilerine dayanarak yapılan karşılaştırmalarda mutluluğun bütünüyle gelire bağlı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü tek başına gelir değişkeni ile model analiz edildiğinde gerek bütün olarak tüm dünya ülkelerinde gerekse de ayrı ayrı yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde gelir ile bildirilen mutluluk arasında pozitif yönlü ilişki elde edilirken, gelir ile beraber diğer sosyo-demografik, kurumsal değişkenler modele dâhil edildiğinde kukla değişkene dönüştürülmüş gelir sınıflarında 2010 yılında yüksek gelirli ülkelerde mutluluğun azaldığı görülmüştür. 2016 yılında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde mutluluk

artarken, 2010 yılında yüksek ve orta gelirli ülkelerde mutluluk artmakta; düşük gelirli ülkelerde ise azalmaktadır. Dolayısıyla analiz sonuçları yaygın olarak düşünülen düşük gelirin her zaman mutsuzluğa neden olacağı ya da zenginliğin her zaman mutluluk yaratacağı düşüncesinin her durumda geçerli olmadığını ifade etmektedir. Mutluluğu açıklamada gelirin yanında diğer değişkenlerin etkisine de bakılmalıdır.

Gelir ve mutluluk arasında ele alınması gereken diğer bir önemli faktör olan göreceli gelirin de analiz edilmesi gerekmektedir. Genelde insanlar kendi gelirlerini başkalarının gelirleri ile kıyaslamakta, bu durum ise kıyaslama yapılan kişi veya grubun geliri arttıkça kişinin mutluluğun azalmasına neden olmaktadır. Yapılan çalışmalarda elde edilen gelirin ne şekilde harcandığının da mutluluk üzerinde etkisi olduğu ileri sürülmüştür. İnsanlar yüksek gelirden kendi ihtiyacı olanı karşıladıktan sonra geri kalanını ihtiyacı olan kişilere, sevdiklerine veya bir hayır kurumuna bağışladıklarında daha mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Para gerekli bir unsur olmakla birlikte iyi ve mutlu bir hayat sürmek için yeterli değildir. Maddeci yaşam tarzı insanların psikolojisini de olumsuz etkilemektedir.

Dünya Mutluluk Raporu'nda mutlu olan ülkelerin başında Kuzey Avrupa ülkelerinin yer aldığı görülmektedir. Raporun yazarlarına göre bu ülkelerin mutlu olmalarının temel sebebi; soğuk iklim ve uzun karanlık kış mevsimi insanlar üzerinde pozitif yönde etkide bulunarak onların daha iyi hissetmelerini sağlıyor. İnsanlar mutlu ülkelerde zengin oldukları için mutlu olmuyorlar mutlu oldukları için zengin oluyorlar.

Mutluluğun artmasında ülkelerin ekonomik anlamda yapacağı iyileştirmelerden ziyade toplumsal hayatta yapacağı iyileştirmelerde son derece önemlidir. Yani insanların özgür bir ortamda yaşadıkları, vatandaşlar arasında güven, yardımlaşma ve dayanışmanın olduğu ülkeler kendilerini daha fazla mutlu hissetmektedirler. Hatta bu durum öyle bir etki etmektedir ki insanların sıkıntıya düştüklerinde yanlarında destek alacakları birinin varlığını hissetmeleri onlar için en fakir ülkede kişi başına geliri on altı kat artırmak gibi bir etkide bulunmaktadır.

Ülkelerin mutluluk düzeylerinin artması için bireysel yetenek, istek ve özgürlükler geliştirilmeli, yolsuzluk düzeyi azaltılmalı, çevreyle uyumlu politikalar oluşturulmalı, vergiler sosyal programlara, eğitime, kamu sağlığına, obeziteye, uyuşturucuyla mücadeleyle ve çoğunlukla zengin ülkelerde yüksek ölçekte görülen depresif bozukluklara harcanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akın, H. B. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(37):183-193.
- Albayrak, Ö. (2003). *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.13-36.
- Alkire, S. (2002). Dimensions of human development. *World Development*, 30(2):181-205.
- Altman, M. (2016). Is there a kink in the happiness literature? *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 10(3):131-140.
- Amemiya, T. (1981). Qualitative response models: A survey. *Journal of Economic Literature*, 19(4):1483-1536.
- Angeles, L. (2010). Adaptation or social comparison? The effects of income on happiness. *Scottish Institute for Research in Economics Sire Discussion Paper*, 2010(3):1-21.
- Arı, E. (2013). *Sıralı Lojistik Regresyonda Paralel Doğrular Varsayımı ve Çözümleme Yaklaşımları*. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, ss.14.
- Arı, E. ve Yıldız, Z. (2016). Bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin sıralı lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42):1362-1374.
- Arvas, F. (2017). Psikolojide ve islam düşünce geleneğinde mutluluk kavramı: Karşılaştırmalı bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(4):109-128.
- Atay, B. (2012). *Happiness in East Europe in Comparison with Turkey*. Master Thesis, İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences, İstanbul, ss.16.
- Ayhan, S. (2006). *Sıralı Lojistik Regresyon Analiziyle Türkiye'deki Hemşirelerin İş Bırakma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, ss.21-42.
- Babadağ, K. K., Uyanık D. ve Yılmaz, S. (2009). Yaşam memnuniyeti anketinin veri madenciliği süreci ile incelenmesi, 18. *İstatistik Araştırma Sempozyumu*, Ankara.
- Balcı, F. (2011). *Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, ss.72-80.
- Bekmez, S. ve Servet, O. (2014). Kalkınmanın ekonomik ve sosyodemografik faktörlerinin mutluluk üzerindeki etkisi. *Farklı Boyutlarıyla Türkiye'de Kalkınma*, Bekmez, S. (Ed). Efil Yayınevi, Ankara, ss.394.
- Blanchflower, D.G. ve Oswald, A.J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88(2004):1359-1386.

- Bruni, L. (2004a). The “technology of happiness” and the tradition of economic science. *Journal of the History of Economic Thought*, 26(1):19-44.
- Bruni, L. (2004b). The ‘Happiness transformation problem’ in the Cambridge tradition. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 11(3):433-451.
- Bruni, L. ve Zamagni, S. (2016). *The Challenges of Public Happiness: An Historical-Methodological Reconstruction*. World Happiness Report 2016/Special Rome Edition, New York: Sustainable Development Solutions Network, ss.73.
- Bowling, A. ve Windsor, J. (2001). Towards the good life: A population survey of dimensions of quality of life. *Journal of Happiness Studies*, (2):55-81.
- Bozkuş S., Çevik, E.İ. ve Üçdoğruk, Ş. (2006), Subjektif refah ve mutluluk düzeyine etki eden faktörlerin sıralı logit ile modellenmesi: Türkiye örneği, *TÜİK 15. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildirileri* 11-12 Mayıs, ss.93-116.
- Böhnke, P. (2005). First European Quality of Life Survey: Life Satisfaction, Happiness and Sense of Belonging, *European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions Report*, Dublin.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(Özel Sayı):113-123.
- Canbay, H. (2010). Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, ss.19-23.
- Caner, A. (2015). Happiness, comparison effects, and expectations in Turkey. *Journal of Happiness Studies*, 2015(16):1323-1345.
- Carabelli, A.M. (2008). Economic theory after Keynes: A new methodological approach. *Stirling, SCHEME/ PKSG Workshop*.
- Carabelli, A.M. ve Cedrini, M.A. (2011). The Economic Problem of Happiness: Keynes on Happiness and Economics. *Association for Social Economics*, DOI 10.1007/s12143-010-9085-2.
- Cheah, Y.K. ve Tang, C.F. (2013). The socio-demographic determinants of self-rated happiness: The case of Penang, Malaysia. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 54(2013):1-16.
- Clark, A.E. (2014). Adaptation and the Easterlin Paradox. *Advances in Happiness Research*. Tachibanaki, T. (Ed.). Springer, Tokyo, pp.75-94
- Clark, A.E. ve Senik, C. (2011). Will GDP growth increase happiness in developing countries? *Paris School of Economics Working Paper*, (43):1-74.
- Conceição, P. ve Bandura, R. (2008). Measuring subjective wellbeing: A summary review of the literature. *UNDP Working Paper*.
- Cullis, J., Hudson, J. ve Jones, P. (2010). A different rationale for redistribution: Pursuit of happiness in the European Union. *Journal of Happiness Studies*, 2011(12):323-341.
- Çakıroğlu, A. (2007). *Relationship between Quality of Life and Happiness in Turkey*. Master Thesis, The School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, ss.30-32.
- Çalık, Ü. ve Düzü, G. (2009). İktisat ve psikoloji. *Akademik Bakış*, 18(2009):1-13.
- Çiftçi, M. (2008). Kalkınma göstergesi olarak ortalama yaşam beklentisine göre Türkiye’nin AB içindeki konumu: Kritikler ve çok değişkenli istatistik uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (7):51-87.

- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik regresyon analizi: Kavram ve uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (3):1357-1407.
- Çolakoğlu, G. (2011). *Mincer Kazanç Denkleminin Türkiye ve Almanya için Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modelleri ile Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.41.
- Daly, L. ve Posner, S. (2011). Beyond GDP new measures for a new economy. <http://www.demos.org/publication/beyond-gdp-new-measures-new-economy>
- Delhey, J. ve Kroll, C. (2012). A “happiness test” for the new measures of national well-being: How much better than GDP are they? *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung Discussion Paper SP I 2012–201*.1-28.
- Demaris, A. (1995). A tutorial in logistic regression. *Journal of Marriage and Family*, 57(4):956-968.
- Demirbulat, Ö. ve Avcıkurt, C. (2015). Turizm ve mutluluk arasındaki ilişki üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34):79-97.
- Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. ve Smith, H.L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2):276-302.
- Diener, E. ve Seligman, M.E.P. (2004). Beyond money toward an economy of well-being. *American Psychological Society*, 5(1): 1-31.
- Dolan, P., Peasgood, T. ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29 (2008) 94–122.
- Drakopoulos, S.A. ve Karayiannis, A. (2007): *The paradox of happiness: Evidence from the late pre-classical and classical economic thought*. *Storia del Pensiero Economico*, 2006(1):1-28.
- Dumludağ, D. (2013). Life satisfaction and income comparison effects in Turkey. *Social Indicators Research*, 2013(114):1199-1210.
- Dumludağ, D., Gökdemir, Ö. ve Giray, S. (2015). Income comparison, collectivism and life satisfaction in Turkey. *Quality & Quantity*, 50(3):955-980.
- Dutt, A.K. ve Radcliff, B. (2009). *Happiness, Economics and Politics:Towards A Multi-disciplinary Approach*. Northampton, MA:Edward Elgar, pp.62-64.
- Düzgün, O. (2016). *Ortaokulda Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Mutluluk Düzeyleri ile Sınıf Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, ss.11.
- Edwards, J.M. (2010). Joyful economists: Remarks on the history of economics and psychology from the happiness studies perspective. *Economies and Finances*, 1(2009):51-92.
- Ekici, T. ve Koydemir, S. (2013). Social capital, government and democracy satisfaction and happiness in Turkey: A comparison of surveys in 1999 and 2008. *Social Indicators Research*, 2014(118):1031-1053.
- Emeç, H. (2001). *Farklı Harcama Grupları için Sıralı Logit ve Tobit Modeller Bölgearası Karşılaştırma*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss.23-24.
- Emeç, H. (2002). Ege bölgesi tüketim harcamaları için sıralı logit tahminleri ve senaryo sonuçları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2):13-29.
- Eren, K.A. (2015). *Subjective Well-Being and Determinants of Happiness in Turkey: 2004-2013 Period*. M.A. Thesis, Istanbul Technical University Institute of Social Sciences, İstanbul, pp.49.

- Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). Income and well-being: An empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics*, 89 (2005):997-1019.
- Fırat, E. ve Aydın, A. (2015). İnsani kalkınma endeksine göre Türkiye'nin eğitim endeks göstergelerinin OECD ülkeleri ile karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(29):62-87.
- Frey, B.S. ve Stutzer, A. (1999). Happiness, economy and institutions. *Economic Journal*, 110(466):918-938.
- Frey, B.S. ve Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research. *Journal of Economic Literature*, 40(2):402-435.
- Frey, B.S. ve Stutzer, A. (2012). Recent developments in the economics of happiness: A selective overview. *IZA Discussion Paper*, No. 7078:1-17.
- Fullerton, A.S. ve Xu, J. (2012). The proportional odds with partial proportionality constraints model for ordinal response variables. *Social Science Research*, 41(2012):182-198.
- Garcia, M.L. (2014). *Happiness Economics: Validity of Subjective Wellbeing Measures and Considerations for Public Policy*. Master Thesis, Lund University School of Economics and Management, Sweden, pp.33-37.
- Gitmez, A.S. ve Morçöl, G. (1994). Socio-Economic Status and Life Satisfaction in Turkey. *Social Indicators Research*, 31(1):77-98.
- Gökdemir, Ö. ve Veenhoven, R. (2014). Kalkınmaya farklı bir bakış: İyi oluş. *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Aysan, A.F. ve Dumludağ, D. (Ed.) Imge Yayınevi, Ankara, ss.10-12.
- Graham, C. (2005). The economics of happiness, insights on globalisation from a novel approach. *World Economics*, 6(3):41-55.
- Graham, C. (2011). Does more money make you happier? Why so much debate? *Applied Research Quality Life*, 6(2011):219-239.
- Gül, S. (2017). *Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.20-21.
- Güler, M. ve Dönmez, A. (2011). İyi olma hali bağlamında uyum düzeyi kuramı ve hedonik döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27):38-45.
- Gürses, D. (2009). 'İnsani gelişme' ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21):339-350.
- Hartog, J. ve Oosterbeek, H. (1998). Health, wealth and happiness: Why pursue a higher education? *Economics of Education Review*, 17(3):245-256.
- Hatipoğlu, Z. (2016). Mutluluk ve refah iktisadı. <http://www.iktisadiyat.com/2016/04/21/karsinizda-mutluluk-rakamlarla/>, (26.10.2017).
- Helliwell, J.F. (2002). How's Life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *NBER Working Paper*, 9065:1-44.
- Helliwell, J. F. ve Wang, S. (2015). The geography of world happiness. *World Happiness Report*. Helliwell, J., Layard, R. ve Sachs, J. (Ed.). Sustainable Development Solutions Network, New York ss.12-41.
- Inglehart, R., Foa, R., Peterson, C. ve Welzel, C. (2008). Development, freedom, and rising happiness: A global perspective (1981-2007). *Perspectives on Psychological Science*, 3(2):264-285.
- Joshanloo, M. (2012). A comparison of western and islamic conceptions of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 2013(14):1857-1874.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hanehalkı için bazı sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44):214-233.

- Kara, M.M. (2010). *The Relation of Job Satisfaciton with Happiness and Success Level*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.13.
- Kapteyn, A., Smith, J., ve Van Soest, A. (2010) Life Satisfaction. *In International Differences in Subjective Well Being*, Diener E., Helliwell J.E. ve Kahneman D. (Ed.). Oxford University Press, Oxford.
- King, G., Murray, C.J.L., Salomon, J.A., Tandon, A. (2004). Enhancing the validity and cross-cultural comparability of measurement in survey research, *American Political Science Review*, (981):191–207.
- Kop, A.Z.B. (2013). *Sosyolojik Açidan “Mutluluk”: Çokal Barajı Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.31.
- Kuran, T. (2002). *İslam’ın Ekonomik Yüzleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, ss.16-81.
- Kutunis, R. ve Yıldız, E. (2014). Pozitif psikoloji ile pozitif örgütsel davranış ilişkisi ve pozitif örgütsel davranış boyutları üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11):135-154.
- Lane, T. (2017). How does happiness relate to economic behaviour?: A review of the literature. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 68(2017):62-78.
- Long, J.S. (1997). *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Sage Publications, California, pp.117-119.
- Long, J.S. ve Freese, J. (2001). *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. A Stata Press Publication Stata Corporation College Station, Texas, pp.166.
- Lu, L. ve Shih, J.B. (1997). Sources of happiness: A qualitative approach. *The Journal of Social Psychology*, 137(2):181-187.
- Luttmer, E.F.P. (2005). Neighbors as negatives: Relative earnings and well-being. *The Quarterly Journal of Economics*, (2005):963-1002.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K.M. ve Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9(2):111-131.
- Marks, N., Abdallah, S., Simms, A. ve Thompson, S. (2006). The Unhappy Planet Index: An Index of Human Well-Being and Environmental Impact, *The New Economics Foundation Report*, United Kingdom.
- Marques, H., Pino, G. Ve Tena, J.D. (2013). Do happiness indexes truly reveal happiness? Measuring happiness using revealed preferences from migration flows. *Working Paper 13-09 Statistic and Econometric*, 2013(8):1-38.
- Matsumoto, A. (2009). Happiness and religion: Joseph Priestley’s “Theological utilitarianism”. *The Kyoto Economic Review*, 79(2):144-155.
- Möngü, B. (2015). Modern dünyada mutluluk: John Stuart Mill’in faydacı etiği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1):23-30.
- Nazlı, M. (2015). *Hizmet Sektöründe Kurumsal Yönetimin İşte Mutluluk Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss.45.
- O’Brien, C. (2008). Sustainable happiness: How happiness studies can contribute to a more sustainable future. *Canadian Psychology*, 49(4):289–295.
- Oswald, A.J. (1997). Happiness and economic performance. *The Economic Journal*, 107(45):1815-1831.

- Özcan, B. ve Zeren, F. (2013). Sosyal güven ve ekonomik kalkınma: Avrupa ülkeleri üzerine mekânsal ekonometri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1):7-36.
- Peiro, A.(2006). Happiness, Satisfaction and Socioeconomic conditions: Some international evidence. *Handbook on the Economics of Happiness*, Bruni, L. ve Porta, P.L. (Ed.). Edward Elgar Publishing, UK, pp. 442.
- Powdthavee, N. (2007). Economics of happiness: A Review of literature and applications. *Chulalongkorn Journal of Economics*, 19(1):51-73.
- Pugno, M. (2016). *On The Foundations of Happiness in Economics. Reinterpreting Tibor Scitovsky*. Routledge, London, pp.18-19.
- Rima, I.H. (2003). *Measurement, Quantification and Economic Analysis: Numeracy in Economics*. Taylor & Francis, USA, pp.72.
- Ross, C.E. ve Willigen, M.V.(1997). Education and the subjective of life. *Journal of Health and Social Behavior*, (38)3:275-297.
- Saygın, Ö. (2008). *Sigara ve Alkol Tüketimini Etkileyen Değişkenlerin Ekonometrik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss.12-13.
- Schimmel, J. (2009). Development as happiness: The subjective perception of happiness and UNDP's analysis of poverty, wealth and development. *Journal of Happiness Studies*, 10(1):93-111.
- Selim, S. (2008a). Life Satisfaction and Happiness in Turkey. *Social Indicators Research*, 88(3):531-562.
- Selim, S.(2008b). Türkiye’de bireysel mutluluk kaynağı olan değerler üzerine bir analiz: Multinomial logit model. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3):345–358.
- Selim, S. (2012). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Bireysel Yaşam Tatmini ve Mutluluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Karşılaştırmalı Analizi*. Gazi Kitabevi, Ankara, ss.101.
- Sevindik, D. (2015). *Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık-Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, ss.23-32.
- Shields, M.A. ve Price, S.W. (2005). Exploring the economic and social determinants of psychological well-being and perceived social support in England. *Journal of Royal Statistical Society*, 168(3):513-537.
- Steedman, I. (2011). Economic theory and happiness. *The Practices of Happiness Political Economy, Religion and Wellbeing*, Atherton, J., Graham, E. ve Steedman, I. (Ed.). Routledge, USA, pp.24.
- Steger, T. (2014). *Happiness, Relative Income and the Specific Role of Reference Groups*. Master Thesis, Universität Leipzig Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät Institut für theoretische Volkswirtschaftslehre Makroökonomik, Berlin, pp.26-28.
- Stevenson, B. Ve Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox. *NBER Working Paper*, (14282):2-79.
- Şeker, M. (2009). Mutluluk ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 39(2009):115-134.
- Şerbetçi, A. (2012). *Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile İstatistik ve Ekonometri Derslerinde Başarıyı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, ss.20.

- Şerbetçi, A. ve Özçomak, M.S. (2013). Sıralı lojistik regresyon analizi ile istatistik ve ekonometri derslerinde başarıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1):89-110.
- Şık, A. (2016). *Zonguldak Karabük Bartın İllerinde Mutluluk Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, ss.29-36.
- Şimşir, N. (2013). Türkiye’de mutluluk ekonomisinin belirleyicilerinin ekonometrik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(579):7-22.
- Tamtürk, B. (2006). *Farabi’nin Mutluluk Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.15.
- Thompson, S., Abdallah, S., Marks, N., Simms, A. ve Johnson, V. (2007). The European Unhappy Planet Index: An Index of Carbon Efficiency and Well-Being in the EU, *The New Economics Foundation Report*, United Kingdom.
- Tkach, C. ve Lyubomirsky, S. (2006). How do people pursue happiness?: Relating personality, happiness-increasing strategies and well-being. *Journal of Happiness Studies*, 2006(7):183-225.
- Todaro, M.P. Smith, S.C. (2012). *Economic Development*. Pearson Education Inc., Boston, pp.19.
- Tokat, L. (2006). Farabi felsefesinde mutluluğun araştırılması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3):133-157.
- Tosunoğlu, B.T. ve Özsoy, C.E. (2017). Gelişmişlikte arafta kalan ülke: Türkiye. *Anadolu International Conference in Economics V*, Eskişehir, ss.1-12.
- Tuncer, M. (2006). *Aristo ve Farabi’de Mutluluk Düşüncesi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, ss.8-22.
- Türkdoğan, T. ve Duru, E. (2012). Üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşun yordanmasında temel ihtiyaçların karşılanmasının rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4):2429-2446.
- TUIK (2017). Yaşam Memnuniyeti Araştırması. *Türkiye İstatistik Kurumu Demografi İstatistikleri Daire Başkanlığı Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri Grubu*, ss.6
- Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T. ve Wangdi, K. (2012). *A Short Guide to Gross National Happiness Index*. The Centre for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, pp.13-45.
- Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality of-life in nations. *Social Indicators Research*, (39):1-58.
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1(2000):1-39.
- Veenhoven, R. (2006). How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories. *New Directions in the Study of Happiness: United States and International Perspectives*, University of Notre Dame, USA, October 22-24 2006.
- Veenhoven, R. ve Dumludağ, D. (2015). İktisat ve mutluluk. *İktisat ver Toplum Dergisi*, (58):46-51.
- Vesan, P. ve Bizzotto, G. (2011). Quality of life in Europe: Conceptual approaches and empirical definitions. *Walqing Working Paper*, Vol: 2011(5):1-21.
- Witter, R.A., Okun, M.A., Stock, W.A. ve Haring, M.J. (1984). Education and subjective well-being: A meta-analysis. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 6(2):165-173.

- Yazıcı, Ö.F. (2015). *Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Mutluluk ve Zindelik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, ss.29-35.
- Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2016). Bireysel mutluluk ve işkoliklik ilişkisi. *KOSBED*, 2016(31):95-112.
- Zevnik, L. (2014). *Critical Perspectives in Happiness Research The Birth of Modern Happiness*. Springer International Publishing, Switzerland, pp.3.

EKLER

Ek Tablo 1: Modellerde Kullanılan Değişkenlerin Kaynağı

Değişkenler	Verinin Kaynağı
Log Kişi başına GSYİH	World Development Indicator
Sosyal destek	Gallup World Poll
Sağlıklı yaşam yılları	World Development Indicator
	World Health Organization
Seçim özgürlüğü	Gallup World Poll
Cömertlik	Gallup World Poll
Yolsuzluk algısı	Gallup World Poll
Pozitif etki	Gallup World Poll
Negatif etki	Gallup World Poll
Ulusal hükümete güven	Gallup World Poll
İşsizlik oranı	The World Bank
Enflasyon oranı	The World Bank

ÖZGEÇMİŞ

Olca SERVET 1983 yılında Gaziantep’te doğdu. Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden 2008 yılında birincilikle mezun oldu. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD yüksek lisans programından 2010 yılında mezun oldu. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD doktora programına 2012 yılından başlayan Olca SERVET, 2011 yılından bu yana Gaziantep Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı’nda Mali Hizmetler Uzmanı olarak çalışmaktadır.

VITAE

Olca SERVET was born in Gaziantep in 1983. She graduated ranking first in class from the Department of Economics at the Faculty of Economics and Administrative Sciences of University of Gaziantep in 2008. She got her Master of Economics degree from the University of Gaziantep in 2010. She has begun the PhD degree of Economics at University of Gaziantep in 2012. She has been working as a financial services specialist at the Department of Strategy Development at University of Gaziantep since 2011.